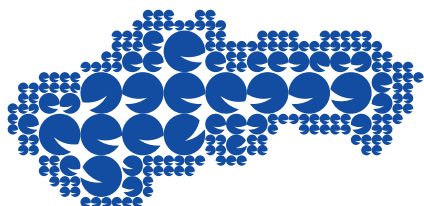

SLOVENSKÁ REČ

81 • 2016 • 1 – 2

**ČASOPIS PRE VÝSKUM SLOVENSKEHO JAZYKA
ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV**

SLOVENSKÁ REČ

Časopis pre výskum slovenského jazyka.
Založený v roku 1932. Vydáva Jazykovedný
ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

SLOVAK SPEECH

Journal for the Slovak Language Research.
Founded in 1932. Published by Ľudovít Štúr
Institute of Linguistics,
The Slovak Academy of Sciences

HLAVNÝ REDAKTOR VÝKONNÁ REDAKTORKA REDAKČNÁ RADA

Slavomír Ondrejovič
Jana Wachtarczyková

EDITOR-IN-CHIEF EXECUTIVE EDITOR EDITORIAL BOARD

Ján Bosák (Bratislava), Klára Buzássyová (Bratislava), Juraj Dolník (Bratislava), Ľubomír Ďurovič (Lund – Švédsko), Miroslav Dudok (Bratislava), Ján Findra (Banská Bystrica), Siniša Habijanec (Záhreb – Chorvátsko), Björn Hansen (Regensburg – Nemecko), Milan Harvalík (Praha), Martina Ivanová (Prešov), Ľubomír Kralčák (Nitra), Mark Lauersdorf (Kentucky – USA), Milan Majtán (Bratislava), Martin Ološtiak (Prešov), Oľga Orgoňová (Bratislava), Ján Sabol (Košice), Daniela Slančová (Prešov), Pavol Žigo (Bratislava)

REDAKTORKA ANGLICKÝCH TEXTOV TECHNICKÝ REDAKTOR

Júlia Behýlová
Vladimír Radik

ENGLISH LANGUAGE EDITOR LAY OUT

Časopis je citovaný v databázach

Scopus (Elsevier), Linguistic Bibliography/Bibliographie Linguistique (Brill), The Year's Work in Modern Language Studies, Central European Journal of Social Sciences and Humanities, Bibliografia Językoznawstwa Slawistycznego, Naviga (Softweco), ProQuest – Linguistics & Language Behavior Abstract (LLBA), Summon (Serials Solutions/ProQuest), WorldCat (OCLC)

Indexed in databases

Periodicita

Vychádza 6 čísel 3-krát ročne

Periodicity

Published 6 issues, 3 times per year

Adresa redakcie

811 01 Bratislava, Panská 26, Slovensko,
tel. +421-2-54431756, e-mail: slovenska.rec@juls.savba.sk, www.juls.savba.sk

Address of editor's office

Elektronická verzia časopisu je dostupná na

The electronic version of journal is available at
<http://www.juls.savba.sk/ediela/sr/>

Informácie o predplatnom podáva a objednávky prijíma redakcia

Subscription information and booking are received by editor's office

Výhradný distribútor na Slovensku

SAP – Slovak Academic Press s. r. o., Bazová 2, 821 08 Bratislava.
E-mail: sap@sappress.sk, www.sappress.sk. Registračné číslo 7089.

Distributed in Slovak Republic by

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje

SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia,
tel.: +421-2-63839472, fax: +421-2-63839485, e-mail: info@slovart-gtg.sk.

Foreign orders executed by

Časopis je v predaji v kníhkupectve Veda

Štefánikova č. 3, Bratislava

The journal available at Veda bookshop

Návrh a grafické spracovanie obálky

Jana Wachtarczyková, Martina Cebecauerová

Design and cover design graphic processing by

ISSN 0037-6981 (tlačená verzia)

EV 3695/09

ISSN 1338-4279 (verzia online)

Toto číslo vyšlo v máji 2016

Ičo vydavateľa 00167 088

OBSAH / CONTENTS SR 1 – 2/2016

ÚVODNÍK / EDITORIAL

- 3-5 **Rok 2016 z pohľadu slovenskej jazykovedy**
Year 2016 from the Viewpoint of Slovak Linguistics
Slavomír Ondrejovič – Jana Wachtarczyková

ŠTÚDIE A ČLÁNKY / STUDIES AND ARTICLES

- 6-29 **Genitívna predložka *z, zo*, inštrumentálna predložka *s, so* a častica *zo* v kodifikáciách spisovnej slovenčiny od konca 18. storočia do polovice 20. storočia**
Genitive Preposition *z, zo*, Instrumental Preposition *s, so* and Particle *zo* in the Codification Works of Literary Slovak Language Published since the End of the 18th Century to the Half of 20th Century
Martina Kopecká
- 30-38 **O jednom druhu syntaktických konštrukcií so zloženým vetným členom**
On One Type of Syntactic Constructions with a Compound Sentence Element
Jozef Pavlovič

DISKUSIE A ROZHLADY / DISCUSSIONS AND HORIZONS

- 39-54 **Z aktuálnych štylistických otázok žurnalistickej žánrológie (najmä na pozadí knihy I. Jenču *Úvod do teórie žánrov*)**
Actual Stylistic Questions of Journalistic Genres (Mainly on the Background of the Book by I. Jenča – Introduction to the Theory of Genres)
Jozef Mlacek
- 55-70 **Pokus o nový náhľad na intonáciu v slovenských médiách (Na materiáli televízneho spravodajstva)**
Attempt for New Perspective on Intonation in the Slovak Media (On the Material of Television News)
Patrik Petráš
- 71-78 **Korpus slovenského copywritingu**
The Corpus of Slovak Copywriting
Elena Jůnová – Zdena Král'ová

SPRÁVY / REPORTS

- 79-82 **Prechýľovanie – Áno/Nie?**
Feminine Suffixes: Yes or Not?
Jaroslava Kmit'ová

RECENZIE / REVIEWS

- 83-95 **Originálna vedecká monografia ako reflexia jazykovedného myslenia prešovských slovakistov**
Original Scientific Monograph as a Reflection of Linguistic Thinking of Slovakists from Prešov
František Ruščák
- 96-99 **Opäť je reč o reči**
Speech about Speech again
Alexandra Brestovičová
- 100-103 **Ďalší príspevok do série banskobystrických zborníkov o jazykovej komunikácii**
Another Contribution to the Set of Compilation of Works from Banská Bystrica about Language Communication
Natália Kolenčíková
- 104-110 **Hodnotné bohemistické a slovakistické štúdie v berlínskom zborníku**
Valuable Czech and Slovak Studies in Berlin Journal
Juraj Glovňa
- 111-113 **Encyklopédia jazyka pre deti**
Encyclopedia of Language for Children
Slavomír Ondrejovič

KRONIKA / CHRONICLE

- 114-115 **Významné jubileum Anny Oravcovej**
Significant Anniversary of Anna Oravcová
Slavomír Ondrejovič
- 116-118 **Za Annou Rýzkovou**
On Memory of Anna Rýzková
Juraj Hladký

ZÁPISNÍK BIBLIOGRAFA / BIBLIOGRAPHER'S NOTES

- 119-128 *Júlia Behýlová*

ROK 2016 Z POHLĎADU SLOVENSKEJ JAZYKOVEDY

Na filologický rok si zrejme budeme musieť zasa chvíľu počkať. Právo vybrať a vyhlásiť medzinárodné tematické zameranie roka, platné pre celý svet, má totiž len Valné zhromaždenie OSN, a to rok 2016 vyhlásilo za medzinárodný rok strukovín.

Dôležité však je, že začiatkom júla 2016 sa Slovensko ujme predsedníctva v Rade Európskej únie, pričom toto slovenské predsedníctvo bude trvať až do 31. decembra 2016. Koordináčna skupina Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky v tejto súvislosti požiadala o spoluprácu aj Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV.

Okrem toho je rok 2016 aj rokom svetových literárnych autorov, napríklad Miguela de Cervantesa y Saavedru (1547 – 1616), ktorý zomrel práve pred 400 rokmi, pravdepodobne 23. apríla 1616. Takisto je rokom Williama Shakespeara (1564 – 1616), ktorého životná púť sa skončila rovnako pred 400 rokmi, aj keď o deň skôr – 22. apríla. Pripomeňme ďalej však najmä to, že práve pred 100 rokmi po prvýkrát vyšiel tlačou *Kurz všeobecnej lingvistiky* Ferdinanda de Saussura. V danom čase sa s tým spájal skutočný začiatok novej éry v uvažovaní o jazyku, aj keď, ako je známe, práca vyšla posmrtné iba vďaka jeho žiakom, ktorí si prednášky svojho učiteľa viac alebo menej presne zapisovali. Počas tých sto rokov sa Saussurov odkaz rozvíjal, spresňoval, ale aj spochybňoval, či aspoň problematizoval. Je napríklad otázka, nakoľko platí Saussurova téza, že jazyk je abitrénny. Už aj náš Juraj Furdík ukázal, že absolútna v jazyku nie je arbitrárnosť, ale naopak, skôr jeho motivovanosť. Arbitrárnosť platí iba pre izolovanú jazykovú jednotku, a to výlučne z pohľadu od formy k obsahu. Ferdinand de Saussure bol okrem toho presvedčený, že systém v jazyku je realita. Ale nevznášajú ho do jazyka predovšetkým jeho opisy?

Nemôžeme nepripomenúť, že aj keď rokom Ľudovíta Štúra bol rok 2015, počas ktorého vznikol nebývalý počet knižných prác, štúdií a jubilejných článkov a konalo sa nezvyčajne veľa kultúrnych a kultúrno-spoločenských akcií, osláv, dokonca rekonštrukcií budov a pamätníkov, odvysielalo sa množstvo televíznych a rozhlasových programov a pod. (tieto aktivity zhŕňame v článku *Ohliadnutie za rokom Ľudovíta Štúra 2015*, ktorý vyjde v ďalšom čísle nášho časopisu), v tomto roku si Ľudovíta Štúra znovu pripomínáme, keďže uplynie 160 rokov od jeho tragickej smrti.

V roku 2016 by svoje životné jubileá oslávili aj takí významní slovenskí lingvisti ako Jozef Mistřík (95 rokov) či Ladislav Dvonč (90 rokov), ale výročie narode-

nia pripadá na december tohto roka aj pre ďalšieho jazykovedca, orientalistu svetového formátu Viktora Krupu (80 rokov).

Osobitne si pripomíname sté výročie narodenia Jozefa Ružičku, vynikajúceho reprezentanta slovenskej, československej i európskej jazykovedy. Zostane pre nás vzorom v pracovitosti, schopnosti systematicky a originálne myslieť. Je už na nás, ako budeme ďalej nadväzovať na prácu J. Ružičku a rozvíjať jeho myšlienky a podnety, nevylučujúc ani ich kritické posúdenie. Pripomeňme aj veľkú zásluhu J. Ružičku na zostavení a vydaní *Morfológie slovenského jazyka*, na svoju dobu moderného a priekopníckeho diela, od ktorého vydania (1966) uplynulo už 50 rokov. Na počesť J. Ružičku sa 24. mája v Bratislave konala konferencia a príspevky z tohto podujatia uverejníme v ďalších číslach nášho časopisu.

Život slovenskej jazykovednej komunity sa najvýraznejšie prejavuje na spoločných akciách a konferenciách. Niektoré sa už uskutočnili, napr. vo februári odborný seminár o používaní ženských priezvisk *Prechýľovanie: áno/nie* (správu z neho uverejňujeme v tomto čísle časopisu) alebo aprílová smolenická konferencia (*Socio) lingvistika. Perspektívy, limity a mýty*, venovaná životnému jubileu riaditeľa JÚLŠ SAV a dlhoročného šéfredaktora časopisu Slovenská reč S. Ondrejoviča. V apríli kongresové centrum SAV v Starej Lesnej hostilo účastníkov konferencie *Súčasný výzvy vo vyučovaní jazykov: ako ďalej?* a v máji Filozofická fakulta Univerzity Komenského dala priestor prednášajúcim na tému *Jazykové ideológie vo viacjazyčných komunitách v strednej Európe – Slovenská a Česká republika*.

Je zrejmé, že na sile získava najmä interdisciplinárny a multispektrálny prístup, napríklad politické presahy jazykovedy, ako avizuje konferencia *Jazyk a politika – na pomedzí medzi lingvistikou a politológiou*, ktorá sa v júni uskutoční na Ekonomickej univerzite v Bratislave alebo konferencia *Historický a sociolingvistický kontext kodifikácií slovanských jazykov*, ktorú v júni organizuje Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Priestor na odbornú diskusiu k otázkam jazykovej normy pripravuje aj JÚLŠ SAV v rámci konferencie *Aktuálne otázky slovenského jazyka* v dňoch 4. – 5. októbra v Bratislave. Pre najmladšiu generáciu lingvistov sa opäť organizuje obľúbené *Kolokvium mladých jazykovedcov*. Jeho jubilejný 25. ročník sa bude konať 20. – 21. 10. 2016 v Častej-Papierničke.

Napokon treba povedať, že akademická produkcia je z pohľadu verejnosti najviditeľnejšia vo forme slovníkov a príručiek. Na slovenský knižný trh sa v tomto roku dostáva niekoľko pozoruhodných slovníkových prác. V apríli boli pokrstené dva významné slovníky z dielne JÚLŠ SAV, a to tretí zväzok *Slovníka súčasného slovenského jazyka*, obsahujúci heslá na písmená m-n od kolektívu autoriek pod vedením A. Jarošovej a *Stručný etymologický slovník slovenčiny* od Ľubora Kráľika. Predovšetkým etymologický slovník je dlhoočakávaným dielom, ktoré zaplňa medzeru, aká sa doteraz pociťovala vo výskume najstaršej vrstvy slovnej zásoby slo-

venčiny. Na knižný trh pribudli aj publikácie, ktoré boli tento rok ocenené Literárnym fondom – prekladový *Anglicko-slovenský frazeologický slovník* Pavla Kvetka a *Slovník slovenských prekladatelův umelecké literatury 20. století (A-K)* autoriek Oľgy Kovačičovej a Márie Kusej.

Na stránkach nášho periodika v rubrike Zázpisník bibliografa priebežne informujeme čitateľov aj o ďalších nových knižných publikáciách, ktoré sa uchádzajú o priazeň slovenskej odbornej i laickej verejnosti. Veríme, že si v našom časopise aj tento rok čitatelia nájdu mnoho informácií a myšlienkových podnetov.

Slavomír Ondrejovič – Jana Wachtarczyková

GENITÍVNA PREDLOŽKA *z*, *zo*, INSTRUMENTÁLOVÁ PREDLOŽKA *s*, *so* A ČASTICA *zo* V KODIFIKÁCIÁCH SPISOVNEJ SLOVENČINY OD KONCA 18. STOROČIA DO POLOVICE 20. STOROČIA¹

Martina Kopecká

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava

e-mail: martinak@juls.savba.sk

KOPECKÁ, M: Genitive Preposition *z*, *zo*, Instrumental Preposition *s*, *so* and Particle *zo* in the Codification Works of Literary Slovak Language Published since the End of the 18th Century to the Half of 20th Century. *Slovak Speech*, 2016, vol. 81, no. 1-2, p. 6-29.

Abstract: The article deals with the prepositions *z*, *zo* and *s*, *so* and particle *zo* in the literary Slovak language since Bernolák's codification at the end of the 18th century to The Rules of the Slovak Orthography published in 1953. The rules of using prepositions and particle in that time were different (phonetic-phonological principle, grammatical principle, etymological principle with semantic criteria), because of existing historical, social and language situation. Štúr's codification (1846) was progressive approach, which did not accept Bernolák's phonetic-phonological principle and also orthographical tradition and continuity with the pre-literary period (etymological principle in Slovak and Czech). M. Hattala in his work *Mluvnice jazyka slovenského* (1864) did not accept Štúr's grammatical principle and followed tradition and continuity with Czech. Etymological principle was dominated in Slovak orthography up to the first half of the 20th century (*Rukoväť spisovnej reči slovenskej*, 1902 – 1919, *The Rules of the Slovak Orthography*, 1931, 1940). From the point of view of language and orthography development it was necessary to accept Bartek's unsuccessful proposal from the end of the 30th years of the 20th century (*The Rules of the Slovak Orthography*, 1939; which preferred Štúr's grammatical principle) in *The Rules of the Slovak Orthography* published in 1953.

Key words: codification, development of language and orthography, etymological orthographical principle, grammatical orthographical principle, orthography, particle *zo*, phonetic-phonological orthographical principle, prepositions *s*, *so* and *z*, *zo*

1. ÚVOD

Pravopisná sústava súčasnej spisovnej slovenčiny je výsledkom dlhodobého predchádzajúceho vývinu, formovania a uštalovania pravopisných pravidiel. Dobové podoby ortografických sústav jednotlivých vývinových etáp spisovného jazyka vychádzali zo zvolenej pravopisnej koncepcie, ktorá bola determinovaná viacerými faktormi, jazykovými aj mimojazykovými: pravopisnou tradíciou (na začiatku spi-

¹ Príspevok vznikol v rámci Podporného fondu Štefana Schwarza.

sovného obdobia nejednotný pravopisný úzus, v súdobých gramatikách opísané staršie pravopisné tradície – tradičný pravopis a česko-bratský pravopis), aktuálnou úrovňou vedeckého poznania synchrónneho stavu jazyka (najmä jeho zvukovej a syntaktickej roviny), lingvistickými a nelingvistickými metodológiami a európskymi ideovými a myšlienkovými prúdmi (osvietenstvo, racionalizmus a jansenizmus u A. Bernoláka, romantizmus, nemecká jazykoveda a filozofia u L. Štúra, historická jazykoveda a etymológia u M. Hattalu, teória čechoslovakizmu u V. Vážneho a i.), kontaktmi slovenčiny so slovanskými i neslovanskými jazykmi (český, poľský, latinský, nemecký, maďarský jazyk a i.), aktuálnou jazykovou situáciou a aktuálnymi politickými, spoločenskými a kultúrnymi pomermi (napr. revolučné roky 1848/1849, obdobie medzi 1. a 2. svetovou vojnou), v kontexte ktorých sa na dobovej vedeckej úrovni diskutovalo o spisovnom jazyku a podobe jeho pravopisu. Rozvoj spisovného jazyka je okrem iného podmienený existenciou ustáleného pravopisného systému. Prostredníctvom jednotnej, stabilnej pravopisnej normy v praktickej rovine, v podobe tlačí, periodických a neperiodických publikácií, literatúry dochádza k šíreniu a osvojovaniu si spisovnej variety národného jazyka.

2. PRAVOPISNÉ PRINCÍPY V KODIFIKAČNÝCH PRÍRUČKÁCH SPISOVNEJ SLOVENČINY

V dejinách spisovnej slovenčiny, v jej spisovnom období, vplyvom vývinu jazyka a jazykového spoločenstva formovaného dobovými jazykovými a mimojazykovými činiteľmi môžeme identifikovať dva typy pravopisných zmien, ktoré sú zdôvodnené praktickými, vedeckými a ideovými kritériami (Krajčovič – Žigo, 2004, s. 20 – 21). Prvý typ predstavuje pravopisná reforma, ktorá zasahuje základné pravidlá pravopisu a môže byť a) radikálna, keď sa menia alebo sa upravujú základné pravopisné pravidlá tak, že zaužívané pravopisné prostriedky (písmená, diakritické a interpunkčné znaky) zmenia svoju funkciu a rozsah používania (mení sa zaužívaná písaná podoba slov, tvarov a viet), reformou sa mení aj vizuálna podoba grafickej stavby textu (napr. hodžovsko-hattalovská reforma z r. 1852) a b) čiastočná, ktorá zahŕňa menší súbor zmien v pravopise, ktorými sa zaužívané pravopisné pravidlá upravujú len čiastočne, vizuálna stránka zmien v texte nie je rušivá (reforma pravopisu v *Pravidlách slovenského pravopisu* z r. 1953). Druhým typom pravopisnej zmeny je úprava pravopisu, ktorou sa upravuje iba pravopis jednotlivých javov, nemenia sa základné ortografické pravidlá (napr. pravopisná úprava z r. 1968 a jej zavŕšenie v *Pravidlách slovenského pravopisu* z r. 1991, resp. v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* z r. 1989).

Pravopisné pravidlá sa dotýkajú všetkých rovín jazyka a preto sa zakladajú na kombinácii viacerých pravopisných princípov, medzi ktorými je istá hierarchia. V dejinách spisovnej slovenčiny prvým, kto kodifikoval pravopisné pravidlá, bol A. Ber-

nolák so svojimi spolupracovníkmi (vlasteneckí filológovia) v diele *Dissertatio philologico-critica de literis Slavorum* s prílohou *Orthographia* (1787). Vychádzajúc z myšlienok osvietenského racionalizmu a postupov súdobej jazykovedy kriticky prehodnotil dovtedajší nejednotný pravopisný úzus, v ktorom významnú úlohu v 17. a 18. storočí u evanjelikov (a čiastočne aj u katolíkov) zastával česko-bratský pravopis ako kultivovaná pravopisná sústava biblickej češtiny (u katolíkov postupne slovakizovaná a normalizovaná; podrobne Krajčovič – Žigo, 2011, s. 44 – 48, 78 – 92, 112 – 125). Základom pre kodifikáciu grafickej a ortografickej sústavy bernolákovčiny (jej východiskom bola kultúrna západoslovenčina) sa stala totožnosť písmeňa a jeho zvukovej realizácie. Pravopisná sústava bola diakritická (používanie dlžňov a mäkčeňov – á, ó, ú, ..., d', t', ñ, l', š, ž...) a založená na foneticko-fonologickom princípe (namiesto y, ý, ktoré majú formu, ale nemajú výslovnosť a teda nemajú výslovnostnú opozíciu, a namiesto latinských x a q, ktorých výslovnosť nie je plynulá, boli záväznými grafémy i, í a zložky ks, kv; mala však zložky ch, dz, dž, ktorých forma grafém je dvojité, ale ich výslovnosť je plynulá), morfológickom (podľa tvarov *dub-a, dub-e...* je tvar N a A sg. *dub* a od neho utvorené deminutívum *dubček*), funkčnom (veľké začiatkové písmená pri substantívach (propriách aj apelatívach) s cieľom odlišiť ich od adjektív a používanie interpunkcie) a z predchádzajúceho pravopisného úzu sa ponechal historický princíp pri zápise tradičných grafémy w, g, ě vo funkcii spoluhlások v, j, g. Hoci pravopisné pravidlá i každá jazyková rovina bernolákovskej kodifikácie boli vedecky opísané a zdôvodnené v normatívnych prácach, katolícki vzdelanci ju používali až do polovice 19. storočia a vyšli v nej viaceré závažné diela, v otázke spoločného konfesijného jazyka nedokázala zjednotiť katolíkov a evanjelikov, ktorí aj naďalej používali češtinu s česko-bratským pravopisom (J. Palkovič). Zároveň sa v tomto období vyvíjali aktivity presadiť živú podobu českého jazyka používaného v Čechách (evanjelickí študenti – štúrovci, 30. roky 19. storočia), resp. slavizovanú (slovakizovanú) podobu češtiny (J. Kollár, po revolúcii 1848/1849).

V poradí druhá kodifikácia slovenčiny zo začiatku 40. rokov 19. storočia bola prirodzenou reakciou na spoločenskú potrebu rekodifikovať spisovný jazyk (Krajčovič – Žigo, 2011, s. 161 a n.). Vyšla z prostredia evanjelických vzdelancov na čele s Ľ. Štúrom (*Nauka reči Slovenskej, Nárečja Slovenskuo Alebo potreba písanija v tomto nárečí*, obe 1846), pre ktorých sa bázou spisovného jazyka stala kultúrna stredná slovenčina. Pravopisná sústava štúrovčiny je založená na rovnakých princípoch ako bernolákovský pravopis s niekoľkými úpravami. Ľ. Štúr eliminoval pôsobenie historického prístupu, tradičné grafémy g, ě, w (vo funkcii hlások j, g, v) nahradil grafémami j, g, v, zaviedol diftong *ja* a nové označovanie pre dvojhlasý *je, uo* (v bernolákovčine sa vyskytovali len sporadicky vo forme *ge, wo*), ponechal tradičné zložky *ch, dz, dž*, písanie veľkých písmen ponechal len pri propriách (v bernolákovčine aj pri apelatívach) a pri adjektívach odvodených od nich a pri zámenách na znak vážnosti a úcty.

Štúrovská kodifikácia, ktorá vyšla z evanjelického prostredia a znamenala výrazný odklon od jej oficiálneho jazyka – biblickej češtiny (najmä v hláskosloví a v tvarosloví) a jej pravopisu, vyvolala viaceré diskusie, kritiky, polemiky i obrany (obranný spis *Dobruo slovo Slovákom súcim na slovo* (1847) od M. M. Hodžu, články uverejňované v *slovenských pohľadoch* a v prílohe *Orol tatránsky Slovenských národných novín*, odmietavé reakcie, napr. zborník *Hlasové o potřebě jednoty spisowného jazyka pro Čechy, Morawany a Slowáky* (1846); podrobnejšie Krajčovič – Žigo, 2011, s. 176 – 183). Kodifikáciou sa nepodarilo nahradiť jazyk evanjelických bohoslužieb novou spisovnou slovenčinou (najmä v piesňach sa čeština používala až do polovice minulého storočia) a zároveň sa nestala ani jednotným jazykom evanjelikov a katolíkov, ktorí naďalej používali bernolákovčinu, a ani celého slovenského národa.

Reakcie na štúrovskú kodifikáciu a vývin politických a spoločenských udalostí, ktoré nasledovali po revolúcii 1848/1849 (podrobne Krajčovič – Žigo, 2011, s. 176 – 185), poukázali na potrebu upraviť niektoré jej zásady. Výsledkom týchto úprav bola tzv. hodžovsko-hattalovská reforma štúrovej slovenčiny s dôrazom na opätovné zavedenie etymologického princípu do pravopisu, na ktorej sa dohodli zástupcovia jednotlivých koncepcií spisovnej slovenčiny (evanjelici L. Štúr, J. M. Hurban, M. M. Hodža a katolíci J. Palárik, Š. Závodník, A. Radlinský). Koncepcia reformy vychádzala z aktuálne sa rozvíjajúcej historicko-porovnávacej jazykovedy, ktorá preferovala pôvodné, archaické formy slov a tvarov a viedla k prehodeniu predchádzajúcej pravopisnej sústavy (pravopisných sústav) založenej primárne na korešpondencii výslovnosti a pravopisu (štúrovčina, predtým bernolákovčina). Jej východiskom sa stali Hodžove návrhy (používanie *ě, y, ý, ä, ľ*, zavedenie dvojhĺasok, trojhĺasok a štvorhĺasok typu *iä, iě, iü, öi, iěö, iěöü* a i.), z ktorých sa akceptovali len niektoré. Pravopisná reforma spočívala v preferovaní etymologického pravopisného princípu. Zaviedli sa grafémy *y, ý, hlásky é, ä, ľ*, diftong *iu* (štúrovčina *ľ, ä* nemala, namiesto diftongu *iu* mala dlhý vokál *ú* a *é* mala len v slove *céra*), dvojhĺasky písané v štúrovskom pravopise ako *ja, je, uo* sa začali písať ako *ia, ie, ó* (neskôr *ô*). Reformou sa rozšíril funkčný princíp, ktorý umožnil pred *i, í, ia, ie, iu, e* neoznačovať mäkké *d', t', ň, ľ* mäkkeňom. Tieto úpravy sú obsiahnuté v kodifikačnej práci *Krátka mluvnica slovenská* (1852), ktorej zostavením vyššie menovaní zástupcovia evanjelickej a katolíckej strany poverili M. Hattalu. Ďalší vývin slovenského jazyka a pravopisu ukázal na istú mieru správnosti reformného kroku z polovice 19. storočia, upravená štúrovská slovenčina plnila integračnú funkciu a bola stimulom pre intenzívny rozvoj jazyka. Slabou stránkou reformy bol etymologizujúci prístup (zavedenie grafém *y, ý, ä* a i.), ktorý znamenal krok späť vo vývine spisovného jazyka a priblíženie slovenčiny k iným slovanským jazykom, najmä k češtine a ruštine.²

² Vývinovým tendenciám v pravopise v prvej polovici 19. storočia na pozadí kontaktov s českou pravopisnou tradíciou sa venovala K. Muziková, 2011, s. 295 – 304.

Hodžovsko-hattalovskou reformou, ktorá sa v dejinách spisovnej slovenčiny vníma ako radikálna pravopisná reforma (a tiež aj ako istá úprava štúrovskej spisovnej slovenčiny) sa vyriešila otázka podoby slovenského ortografického systému v druhej polovici 19. storočia. Nasledujúce kodifikácie slovenčiny (Czambel, 1890, 1902, *Pravidlá slovenského pravopisu*, 1931, 1940...) vychádzali z pravopisného systému tejto reformy, pričom si ho upravovali podľa svojej pravopisnej koncepcie, so zreteľom na vývin jazyka a existujúce jazykové i mimojazykové okolnosti.

Kritický a odmietavý postoj zaujala časť slovenskej verejnosti ku kodifikácii slovenčiny v historicky prvých *Pravidlách slovenského pravopisu* (1931), v ktorej sa reflektovali existujúci stav v politike a v spoločnosti ovplyvnený teóriou čechoslovakizmu (jej základom bola téza o jednotnom československom národe, a teda aj jednotnom československom jazyku v dvoch variantoch – českom a slovenskom) a pravopisná norma z *Pravidiel českého pravopisu*. V pravopise si dominantnú pozíciu ponechal etymologický princíp. Kodifikovaná podoba jednotlivých rovín spisovnej slovenčiny nebola reflexom ich prirodzeného vývinu, ale výsledkom nejazykových faktorov – zavádzaním teórie čechoslovakizmu do praxe, príchodom českých odborníkov, štátnych úradníkov, ktorí na slovenské územie prichádzali po skončení prvej svetovej vojny a po vzniku Československej republiky, aby pomáhali na Slovensku budovať štátne inštitúcie, školy a celkovo sa podieľať na fungovaní štátu. Ich čeština, v ktorej, prirodzene, komunikovali, a podpora oficiálne jedného jazyka v politickej a spoločenskej sfére, však postupne začali destabilizovať slovenský jazyk (podrobnejšie Kačala – Krajčovič, 2006, s. 124 – 125). Po jednoznačnom odmietnutí *Pravidiel slovenského pravopisu* obsahujúcich množstvo českých slov a tvarov 12. mája 1932 na valnom zhromaždení Matice slovenskej v Martine sa začali práce na novej kodifikačnej príručke, ktorá mala zohľadňovať existujúci stav v pravopise a v jazyku vychádzajúci zo spontánneho vývinu predchádzajúcej vývinovej etapy, s ponechaním funkčných a stabilných prvkov z kodifikácie slovenčiny z konca 20. rokov 20. storočia (3. vydanie Czambelovej *Rukováti spisovnej reči slovenskej* z r. 1919 upravenej v redakcii J. Škultétyho) s perspektívou pripraviť kodifikačnú príručku, ktorá stabilizuje rozkolísanú pravopisnú a jazykovú normu pre nasledujúce desaťročia a pre používateľov slovenčiny bude spoľahlivým sprievodcom slovenským pravopisom a jazykovým systémom v ich kodifikovanej podobe.³ Nová práca zostavená pod vedením H. Barteka navrhovala v ortografickom systéme slovenčiny korešpondenciu výslovnosti a pravopisu. Čiastočne sa tým aktualizoval foneticko-fonologický pravopisný princíp dominantný v bernolákovskej a štúrovskej sloven-

³ Na tomto valnom zhromaždení bol nový výbor Matice slovenskej poverený pripraviť opravené vydanie Pravidiel. Tieto Pravidlá (1932) obsahovali opravy len najvýraznejších odklonov vydania z r. 1931 od kodifikačnej práce S. Czambela (1902), resp. jej vydání upravených J. Škultétym (1915, 1919). Preto sa začali práce na vydaní úplne nového návrhu Pravidiel.

čine. Návrh *Pravidiel slovenského pravopisu* bol správou Matice slovenskej 22. marca 1939, v nových politických a spoločenských podmienkach (14. marca 1939 vznikla samostatná Slovenská republika), predložený ministrovi školstva a národnej osvety na schválenie. Minister J. Sivák namiesto schválenia návrhu vymenoval komisiu zloženú z filológov a historikov (Ľ. Novák, J. Stanislav, A. Mráz, D. Rapant) pôsobiacich v tom čase na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity (pred r. 1939 a v súčasnosti Univerzity Komenského). Úlohou komisie bolo preskúmať, či predložený návrh nie je priveľmi puristický a či sú jednotlivé pravidlá dostatočne zargumentované. Ministerstvo *Pravidlá* neschválilo a žiadalo v nich vykonať zmeny na základe pripomienok univerzitnej komisie. Pri skúmaní návrhu *Pravidiel* a ich neodobrení zavážilo niekoľko faktorov. Univerzita presadzovala čechoslovakistickú teóriu (hoci tá po vzniku samostatnej Slovenskej republiky prestávala mať opodstatnenie), členovia Jazykového odboru novovzniknutej Slovenskej učenej spoločnosti patriacej pod univerzitu sídlia v Bratislave – hlavnom meste republiky, ktorí boli zároveň členmi komisie posudzujúcej návrh PSP (Ľ. Novák a J. Stanislav) už z princípu nemohli odobriť *Pravidlá* v takej podobe, v akej ich pripravil Jazykový odbor Matice slovenskej so sídlom v Martine (hoci Ľ. Novák súhlasil s fonetickým pravopisom)⁴ a zároveň to bola čechoslovakistická orientácia Jána Stanislava a jeho osobné spory s H. Bartekom.⁵ Pripomienky komisie sa vzťahovali predovšetkým na tieto navrhované pravopisné zmeny, ktorými sa rešpektovali vývinové tendencie v slovenčine, ale slovenčina by sa nimi oddialila od češtiny, čo bolo zo stanoviska čechoslovakizmu neakceptovateľné: 1. fonetické pisanie predpony *s-/z-/zo-* s výnimkou prísloviak a zložených predložiek (*zhodiť, zlepiť, zodrať* ale *zpočiatku, zpoza*); 2. gramatický princíp pri väzbe predložky *z, zo* s genitívom a predložky *s, so* s inštrumentálom, ktorému sa podrobnejšie venujeme nižšie v príspevku; 3. zjednotenie koncovky v zhode s výslovnosťou v minulom čase vo všetkých gramatických rodoch (*-li* pre (životné i neživotné) maskulína, feminína a neutrá – *chlapci pracovali, duby padali, ženy prali, deti sa hrali*); 4. označovanie kvantity v zdomácnených prevzatých slovách podľa živého úzu, napr. *grátis, kompót, periféria* (Kačala – Krajčovič, 2006, s. 168 – 169). Po neschválení návrhu a po personálnych zmenách, ktoré po ňom v Matici slovenskej nastali⁶, bol text navrhovaných *Pravidiel slovenského*

⁴ H. Bartek o odmietnutí PSP z r. 1939 uvažoval takto: „Nová Slovenská učená spoločnosť ako neúradná ustanovizeň univerzity musela si od svojich začiatkov získavať vážnosť a uznanie. Prední jej členovia z Jazykového odboru: Dr. Ľ. Novák a Dr. J. Stanislav, pravdepodobne aj preto nemohli bez zmien schváliť nové Pravidlá slovenského pravopisu, predložené Ministerstvu školstva a národnej osvety v marci 1939“ (Bartek, 1940, s. 253).

⁵ K Pravidlám slovenského pravopisu z r. 1939, k ich odmietnutiu a k vízií o jazykovede v samostatnej Slovenskej republike (1939 – 1945) podrobne H. Bartek, 1940, s. 242 – 264, Ľ. Novák, 1967 a, s. 72.

⁶ Bližšie pozri Redaktor, 1940, s. 1, Slovenská reč. Mesačník pre záujmy spisovného jazyka..., 1940, s. 238.

pravopisu poverený upraviť podľa požiadaviek univerzitnej komisie bibliotekár Matice slovenskej A. A. Baník. Nové **Pravidlá slovenského pravopisu** vyšli o rok neskôr a Bartekom navrhnutý rozsah foneticko-fonologického princípu sa v ňom upravil v jeho neprospech (kodifikácia jednotlivých jazykových rovín vychádzala z elaborátu **Pravidiel**). Kontinuita s ortografickou sústavou z **Pravidiel** z r. 1931 sa dodržala pri nasledujúcich zásadách: 1. predponu *s-/so-/z-/zo-* písať etymologicky, napr. *shon, svolat', shodiť, sbeħ*; 2. etymologický princíp a významové kritériá pri predložkách *z, zo, s, so* (podrobne nižšie v príspevku); 3. koncovka minulého času podľa gramatického rodu, *-li* pre životné maskulína, *-ly* pre neživotné maskulína, feminína a neutrá – *chlapi pracovali*, ale *duby padaly, ženy praly, deti sa hraly*); 4. krátkosť v zdomácnených prevzatých slovách, napr. *gratis, kompot, periferia*. Kodifikácia pravopisnej normy v **Pravidlách slovenského pravopisu** z r. 1940 v priebehu 40. rokov postupne strácala funkčnosť. V spoločnosti vznikla potreba prehodnotiť ju a pripraviť takú kodifikáciu pravopisu, ktorá by adekvátne zohľadňovala existujúcu prax, v ktorej sa reflektovala potreba jednoduchej komunikácie medzi používateľmi jazyka. Novému vydaniu pravopisnej príručky predchádzalo vypracovanie návrhu nového vydania **Pravidiel slovenského pravopisu**.⁷ Elaborát **Pravidiel** bol publikovaný v r. 1952 v denníku *Pravda* (s. I – XIII) na preštudovanie a podanie pripomienok tak zo strany odbornej, ako aj zo strany laickej verejnosti.⁸ Diskusie o návrhu nových **Pravidiel** prebiehali v tlači⁹ i priamo na pracoviskách, prípadne v osvetových krúžkoch¹⁰. Záverečná diskusia slovenských a českých¹¹ jazykovedcov a ďalších vedec-kých a kultúrnych pracovníkov pred úpravou slovenského pravopisu sa konala na konferencii 10. júna 1953, ktorej cieľom bolo zhodnotiť priebeh a výsledky verej-

⁷ O práci na návrhu pripravovaných PSP bližšie pozri Jóna, 1951/1952, s. 267 – 268.

⁸ Záhlavie návrhu obsahuje túto poznámku: „Ústav slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied a umení predkladá našej verejnosti tento návrh nového vydania **Pravidiel slovenského pravopisu** na preštudovanie a podanie pripomienok“ s uvedením poštovej adresy ústavu, kam adresáti môžu posilať svoje pripomienky a návrhy.

⁹ Komentáre a diskusné príspevky slovenských jazykovedcov k jednotlivým bodom novej pravopisnej úpravy boli publikované v časopise *Slovenská reč* (1951/1952, č. 9 – 10, 1952/1953, č. 1 – 8). Paralelne sa diskutovalo napr. aj v *Kultúrnom živote* (1952 – 1953) a v *Učiteľských novinách* (1952 – 1953).

¹⁰ K diskusiam pozri napr. prednášku O návrhu na nové **Pravidlá slovenského pravopisu** z r. 1952 od E. Jónu, ktorej súčasťou sú otázky o návrhu na nové **Pravidlá**, na ktoré mali respondenti – účastníci vidieckych osvetových krúžkov, v ktorých sa prednáška uskutočnila, odpovedať, resp. vyjadriť svoj názor na vytypované problémové pravopisné a jazykové javy.

¹¹ Účasť českých jazykovedcov na diskusii a na schválení **Pravidiel slovenského pravopisu** s rokom vydania 1953 prirodzene vyplývala z dobovej politickej situácie a organizácie vedeckého života v Československu. Realizácia jednotnej štátnej kultúrnej politiky v oblasti jazykovedy v polovici minulého storočia znamenala snahu, aby sa spisovná slovenčina vo svojej kodifikovanej podobe nevzdďaľovala od češtiny, práve naopak, aby sa k nej približovala, tzn. v kodifikácii sa mali realizovať len také zmeny, ktoré by viedli k zblížovaniu s češtinou, a nerešpektoval by sa jej prirodzený vývin (bližšie pozri napr. diskusné príspevky Ľ. Nováka, 1967 a, s. 49 – 51, 1967 b, 71 – 74).

ných pravopisných diskusií a doriešiť niektoré sporné otázky slovenského pravopisu (príspevky sú publikované v 11. – 12. čísle časopisu Slovenská reč z r. 1952/1953). Základnou myšlienkou nového vydania *Pravidiel slovenského pravopisu* (1953), ktoré bolo výsledkom niekoľkomesačných diskusií na odbornej i laickej úrovni, bola korešpondencia hovorenej a písanej podoby spisovnej slovenčiny, rešpektovanie vývinových tendencií v jazyku a ich zohľadnenie v pravopisnom systéme. Z toho pohľadu bolo nevyhnutné prijať také pravopisné zmeny, ktoré navrhoval už H. Bartek na konci 30. rokov (pozri vyššie v príspevku). *Pravidlá* sa na H. Barteka ani na návrh *Pravidiel* z roku 1939 explicitne neodvolávajú. Z politických a spoločenských dôvodov to ani nebolo možné, pretože H. Bartek žil od roku 1945 v emigrácii. Ďalšie pravopisné úpravy, ktorými sa posilnila zhoda pravopisu a výslovnosti a zavŕšila čiastočná pravopisná reforma zo začiatku 50. rokov minulého storočia, sa uskutočnili v r. 1968 (pravopis slov *zbor, zväz, zjazd, zvitok, správa* podľa reálnej výslovnosti) a v r. 1989 (pravopis slova *zmena* „pracovná zmena“ podľa výslovnosti).

Ortografická norma súčasnej spisovnej slovenčiny založená primárne na fonematickom (foneticko-fonologickom) pravopisnom princípe je výsledkom predchádzajúcich vývinových etáp pravopisu i jazyka reflektujúcich v rôznej miere dobové jazykové, politické, spoločenské či kultúrne faktory a vplyvy.

3. PREDMET, CIEĽ, ANALYZOVANÝ MATERIÁL VÝSKUMU

3.1. Predmet výskumu

Predmetom skúmania príspevku z viacerých pravopisných pravidiel, ktoré v dejinách spisovnej slovenčiny prešli reformami a úpravami, sú pravopisné zásady týkajúce sa dnešnej genitívnej predložky *z, zo*, inštrumentálvej predložky *s, so* a vytyčovacej hodnotiacej častice *zo*, ktoré jednotlivé kodifikačné príručky spisovného slovenského jazyka a gramatiky slovenčiny vychádzajúce od konca 18. storočia po prvú polovicu 20. storočia neriešili rovnako. Pravopisné pravidlá sa opierali o výslovnosť (genitív: *z mesta, s čeho?*, akuzatív: *má ale s pintu vína a z osem meric gačmeňa*, inštrumentál: *z Adamom, s céru*), príp. o etymológiu a sémantické kritériá (predložka *z, zo* + genitív: *z kasne, zo zeme*; predložka *s, so* + genitív: *s hory, so strechy*; predložka *s, so* + akuzatív: *so dva litre vody*; predložka *s, so* + inštrumentál: *matka s dcérou*), alebo o gramatický princíp, ktorý je aktuálny aj dnes (predložka *z, zo* + genitív: *zo zásuvky, z piatka na sobotu*, predložka *s, so* + inštrumentál: *učitelia so študentmi*, častica *zo*: *zo desať kníh*).

3.2. Cieľ výskumu

Cieľom príspevku je postihnúť vývin kodifikačných pravidiel upravujúcich používanie dnešných predložiek *z, zo, s, so* a častice *zo* od Bernolákovej kodifikácie (1787) po kodifikáciu v *Pravidlách slovenského pravopisu* z r. 1953 a z praktického

hľadiska zhodnotiť jednotlivé kodifikačné zásahy vychádzajúce z foneticko-fonologického, gramatického, resp. etymologického princípu (podporeného sématickými kritériami). Pravidlá väzieb predložiek s pádmi sa lišili, záviseli od mimojazykových a jazykových faktorov aktuálnych v čase vypracúvania jednotlivých kodifikačných príručiek. Všímame si preto, ktorá kodifikácia (kodifikácie) sa pričiniła o zjednodušenie týchto väzieb a ktoré zásady rešpektovali vývin pravopisu a jazyka. Poukazujeme aj na tie kodifikačné zásahy, ktoré nemali oporu v reálnom stave pravopisu a jazyka a neprejavili sa ako vývinovo perspektívne a pragmatické.

3.3. Analyzovaný materiál výskumu – kodifikačné a gramatické príručky

Východiskovým textovým materiálom sú pre nás kodifikačné príručky A. Bernoláka *Dissertatio philologico-critica de literis Slavorum* s prílohou *Orthographia* (1787) v jej reedícii s paralelným slovenským prekladom J. Paveleka v publikácii *Gramatické dielo Antona Bernoláka* (ďalej GDAB, 1964, s. 12 – 111), Ľ. Štúra *Nauka reči Slovenskej* (1846), kodifikačné práce M. Hattalu *Krátka mluvnica slovenská* (1852) a *Mluvnica jazyka slovenského* (1864), S. Czambela *Slovenský pravopis. Historický náskres* (1890) a *Rukoväť spisovnej reči slovenskej* (1. vyd. 1902), *Pravidlá slovenského pravopisu* (1931, 1939, 1940, 1953)¹² a gramatické práce J. K. Viktorina *Grammatik der slowakischen Sprache* (3. vydanie 1865), F. Mráza *Slovenská mluvnica pre gymnasia, reálky, praeparandie...* (2. vydanie 1872), J. Damborského *Slovenská mluvnica...* (5. vydanie 1930) a J. Orlovského – L. Aranya *Gramatika jazyka slovenského* (2. vydanie 1947).

4. HISTORICKÝ POHĽAD NA GENITÍVNU PREDLOŽKU Z, ZO, INSTRUMENTÁLOVÚ PREDLOŽKU S, SO A ČASTICU ZO

Z diachrónneho hľadiska je etymologický pravopisný princíp v slovenčine, a rovnako aj v češtine, legitímny. Pri sledovaných predložkách a častici ho poznala už predpisovná slovenčina a od druhej polovice 19. do prvej polovice 20. storočia bol kodifikovaný vo viacerých normatívnych príručkách spisovnej slovenčiny.

Základným významom pôvodnej konštrukcie pozostávajúcej z predložky *s* (<psl. *sъ, pravdepodobne ide o variant pôv. *sъn; Králik, 2015, s. 518), resp. jej slabičného variantu *so* a genitívneho tvaru mena je „východisko pohybu, deja: zhora dole, preč z povrchu“, na ktorý sa pýtame otázkou *odkiaľ?*, napr. stsl. *sъniti sъ gory*, slov. *s neba*, čes. *ukliditi se stolu* (Stanislav, 1967, s. 679, Machek, 1968, s. 534, ESSJ, 1973, s. 250).

Spojenie predložky *s, so* s akuzatívom v starších vývinových štádiách jazyka označovalo miesto, na ktorom sa niečo koná (dnes je tu v spisovnej slovenčine genitív; napr. *Ledniczty s obu stranu swobodnie požíwali* (lesy)) a približnú mieru, ktorú

¹² V ďalšom texte práce používame na označenie jednotlivých vydání Pravidiel slovenského pravopisu popri celom názve aj prvé slovo názvu Pravidlá, príp. skratku PSP, ktoré dopĺňame aktuálnym rokom vydania.

po prehodnotení akuzatívnej predložky *s, so* vo význame „asi, približne“, v súčasnosti vyjadruje častica *zo* (napr.: *bude mať z pätnásť rokov*; Stanislav, 1967, s. 679).

Primárnym významom etymologicky náležitej a aj v súčasnosti platnej inštrumentálvej predložky *s, so* je „sociatívnosť, resp. komitatívnosť“, význam vyjadrujúci osobu alebo predmet, v spoločnosti alebo v sprievode ktorých sa koná slovesný dej, napr.: stsl. *i ty bě съ Isusomъ...*; slov. *rodičia s deťmi idú na prechádzku*; čes. *přišel jsem se svým bratrem* (ESSJ, 1973, 246, Stanislav, 1973, s. 322).

Predložka *z* (< psl. **ъzъ*) a vokalizovaná podoba *zo* v spojení s genitívom majú v slovenčine náležitý význam „východisko pohybu, deja, resp. bod, z ktorého dej vychádza v smere von z niečoho“, napr.: stsl. *vygnani bodotъ iz domovъ svoichъ*, slov. *z Nosák*; *z boku laweho*; *vykláňať sa z obloka* (Stanislav, 1967, s. 683 – 684, ESSJ, 1973, s. 77 – 78).

Pri konfrontácii so súčasným stavom vystupujú do popredia predovšetkým etymologicky náležité genitívne predložky *z, zo* a *s, so*. Obe predložky mali rovnaký význam, vyjadrovali „miestne vzťahy, pohyb“, ale navzájom sa od seba odlišovali smerovaním pohybu. Predložka *z, zo* mala významový odtienok „smerovanie von z niečoho“ a predložka *s, so* mala odtienok „smerovanie zhora dole, z povrchu niečoho“.¹³ Ďalší vývin pravopisu týchto genitívnych predložiek viedol k ich splynutiu, ktoré má sémantické a fonetické príčiny (pozri nižšie v príspevku). Práve pre svoje významové odtienky, výslovnosť podliehajúcu znelostnej asimilácii a s tým spojené ťažkosti pri ich zápise a neskoršie splynutie do jednej predložky viažucej sa s druhým pádom (dnes sa s genitívom spája iba predložka *z, zo* a predložka *s, so* má výlučne inštrumentálny význam) sa im v kodifikačných a gramatických prácach vydaných v jednotlivých vývinových etapách spisovnej slovenčiny (spolu s inštrumentálnou a akuzatívnou (dnes časticou) predložkou *s, so*) venovala spomedzi všetkých predložiek osobitná pozornosť (pri ostatných predložkách počnúc bernolákovskou kodifikáciou po súčasnosť sa uplatňuje gramatický pravopisný princíp).

Pre súčasné používanie predložiek *z, zo, s, so* a častice *zo* nie je poznanie pôvodných predložkových konštrukcií potrebné. Toto poznanie má svoj význam pri snahe pochopiť dnešný stav ich tvorenia a ich predchádzajúci vývin v predspisovnom a spisovnom období zachytený v písomných pamiatkach, súvekej tlači a v kodifikačných a gramatických príručkách.

5. USTAOVANIE GENITÍVNEJ PREDLOŽKY *Z, ZO*, INŠTRUMENTÁLOVEJ PREDLOŽKY *S, SO* A ČASTICE *ZO*

V príručkách, ktoré vyšli v sledovanom vývinovom období spisovnej slovenčiny sa môžeme stretnúť s rôznymi pravidlami, ktoré upravovali pravopisné zásady

¹³ Ďalšie významy, ktoré vyjadrovali genitívna predložka *z, zo* a genitívna, akuzatívna a inštrumentálna predložka *s, so*, pozri v J. Stanislav, 1967, 1973, V. Machek, 1968, ESSJ, 1973.

tvorenia konštrukcií z predložiek *z*, *zo* a *s*, *so* s náležitými pádmami a dnešnej častice *zo*. Relevantnými boli jazykové a mimojazykové okolnosti majúce vplyv na ich formuláciu a tým aj na ich používanie v praxi.

5.1. A. Bernolák (1787) – foneticko-fonologický pravopisný princíp

A. Bernolák (1787; GDAB, 1964, s. 97 – 98, 347), ktorý pri uzákoňovaní slovenského pravopisného systému postavil na primárnu pozíciu foneticko-fonologický princíp, poznal iba jednu predložku *z* (*s*, *ze*, *se*), ktorej grafická realizácia bola podmienená pozíciou – jej výslovnosťou pred začiatočnou znelou, resp. neznelou spoluhláskou nasledujúceho slova a samohláskou, vokalizovaná predložka bola *zne-* (*ze*) okrem prípadov, keď predchádzala osobným zámenám, vtedy sa vyslovovala i písala *neznelo* (*se*). V pozícii pred znelými spoluhláskami a samohláskami kodifikoval predložku *z* (*ze*), napr. *id'em z Widňa, z hostinca*¹⁴, *od'ew z wlni, radugem sa z dobrého zdrawi, spadlo ze stola; němóže mať z gedného služebníka; gá z bratom, z octom, z o'egom, z hñewom, ze záwist'ú*. Pred neznelými spoluhláskami *c*, *č*, *f*, *k*, *n*, *p*, *t*, *t'* mal A. Bernolák predložku *s*: *id'em s kaplnki, s Prešporku, husar spadol s koňa, s pokoleňá židowského, s čeho; něňi ho s to, má al'e s pintu wina a z osem meric gačmeňa; s céru, s čim?, s fialkú, s pilnost'ú, s telom*. Pred tvarmi osobných zámen *mňa*, *nás*, *wás*; *mnú*, *nami*, *wami* A. Bernolák zaviedol neznelú predložku *s* (*se*), napr. *s něho, se mňa, s nás, s wás; s něm, se mnú, s nami, s wami*¹⁵. Na potenciálnu otázku kritikov svojej kodifikácie, na základe čoho sa bude dať určiť, či predložka *z* (*s*, *ze*, *se*) vyjadruje význam „spojenie, zlučovanie“ latinskej predložky *cum* alebo význam „smer zvnútra von, preč z povrchu, pôvod alebo smer zhora dole“ latinských predložiek *e*, *ex* a *de*, A. Bernolák odpovedá, že si treba všimnúť ablatívny pád¹⁶ pripojeného substantíva: „Ak totiž ablatív s ňou (s predložkou *z*, pozn. autorky) spojený bude inštrumentál, ako *z bratom cum fratre, z octom cum aceto, z o'egom cum oleo, s pánom cum domino* atď., bude to znak, že označuje latinské *cum*; ak však bude genitív, ako *z brata, z octu, z o'ega, s pána* atď., bude označovať latinské *e* alebo *ex*, temer na taký spôsob, akým latinská predložka *in* označuje pokoj na mieste, keď sa spája s ablatívom, napr. *in furno est panis* (chlieb je v peci), a pohyb k miestu, ak je spojená s akuzatívom, napr. *inijciac ligna in furnum* (naklad' dreva do pece)“ (ibid., 1964, s. 99; boldom zvýraznené časti textu sú v latinskom origináli a v slovenskom preklade riedené). Z dvojice výslovnosť – pravopis považoval za prvoradú výslovnosť, z ktorej sa mal následne odvodzovať pravopis. „Keďže prirodzenosťou

¹⁴ Pri apelatívach neprihliadame na Bernolákovo pravidlo o ich písaní veľkým začiatočným písmenom.

¹⁵ Tieto predložkové konštrukcie a neznelá výslovnosť predložky *s* sú výsledkom vývinu spojení psl. predložky *syn* a inštrumentálu zámen pre 3. os. (bližšie pozri Krajčovič, 1971, s. 126; k dnešnej spisovnej výslovnosti predložky *s*, *so* bližšie pozri Á. Král – J. Sabol, 1989, s. 326, PSV, 2009, s. 56 – 57).

¹⁶ Keď A. Bernolák píše o ablatíve, myslí tým gramatický pád v latinčine.

i pôvodom je výslovnosť prvšia ako písanie, je zrejmé, že pravidlá písania a tlače treba odvodzovať z výslovnosti a jednotlivé slová písať tak, ako sa počúvajú v správnej výslovnosti“ (ibid., s. 95). Hoci sa A. Bernolák odvoláva na aktuálne myšlienkové prúdy v jazykovede, podľa ktorých vzťah medzi formou grafémy a výslovnosťou má byť vyrovnaný, fonetický pravopis, ešte nejednotný a neustálený, môžeme nájsť už v predpisovnom období vo svetských i náboženských písomnostiach, v ktorých taktiež (predovšetkým v katolíckych) mohol nachádzať vzor pre svoju pravopisnú normu (bližšie pozri napr. *Pramene k dejinám slovenčiny*, 1. zv. (1992), 2. zv. (2002), 3. zv. (2008), tlačený katolícky spevník *Cantus catholici* (1655) od jezuitu B. Szöllösiho, slovník *Syllabus dictionarii latino-slavonicus* (1763) od kamaldulského mnícha R. Hadbavného). Bernolákovčina neprihliadala na vývinovo náležitú genitívnu predložku *z*, *zo* a genitívnu, akuzatívnu a inštrumentálnu predložku *s*, *so* a vzorovými pre ňu neboli ani české gramatiky s týmito predložkovými väzbami (napr. *Čechořečnost' seu grammatica linguae bohemicae* z r. 1672 od V. J. Rosu, *Grammatica slavico-bohemica* z r. 1746 od P. Doležala^{17, 18}).

Pri svojom kodifikačnom postoji A. Bernolák vychádzal z dobového osvietenského myslenia, ktoré preferovalo iba to, čo je rozumné, čo neprotirečí zdravému rozumu. Na základe tejto myšlienkovej idey majú byť vzťahy medzi formou grafémy a jej výslovnosťou rozumné, čiže vyrovnané. V prípade uvedených predložkových konštrukcií neprotirečiace zdravému rozumu bolo kodifikovanie výslovnostného kritéria, resp. kritéria znelostnej asimilácie, pretože hovorená podoba jazyka je primárna a sekundárna písaná podoba sa jej má prispôbiť.

5.2. E. Štúr: Nauka reči Slovenskej (1846) – gramatický pravopisný princíp

Hoci bola štúrovčina primárne postavená na foneticko-fonologickom princípe, rovnako ako kodifikácia A. Bernoláka, E. Štúr nevychádzal pri pravopise analyzovaných predložiek z ich výslovnosti pred (ne)znelými spoluhláskami a pred samohláskami. V kodifikačnom spise *Nauka reči slovenskej* (1846; Štúr, 2006, s. 204, 209, 211) uvádzal spojenie tejto predložky podľa pádov. Predložku *z*, *zo* spájaj s genitívom, predložku *z* s akuzatívom a predložku *s*, *so* s inštrumentálom. Genitívna predložka *z*, *zo* vyjadruje napr. smerový, časový, predmetový význam: *z d'edini*, *zo skali tečje voda*, *z rána*, *z očí mu prišlo*, *obviňovať dakoho z bezbožnosti*. Inštrumentálo-

¹⁷ V slovenskej jazykovede niet jednotného názoru na jazyk, ktorý P. Doležal opísal vo svojej gramatike a na využitie slovenčiny, na jej podobu a funkciu v nej (podrobnejšie pozri napr. R. Brtňák (1978, s. 5 – 29), J. Doruľa (1987, s. 201 – 217) E. Ďurovič (2004a, s. 191 – 203, 2004b, s. 204 – 219, 2004c, s. 233 – 242), K. Habovštiaková (1968, s. 60), E. Jóna (1978a, s. 64 – 76, 1978b, s. 257 – 266, 1985, s. 107 – 124), R. Krajčovič (1985, s. 179 – 190). Prikláňame sa k názoru (Krajčovič – Žigo, 2011, s. 79 – 80), podľa ktorého jazyk opísaný v gramatike P. Doležala je biblická čeština, ktorú autor konfrontoval so živým úzom slovakizovanej češtiny používanej na Slovensku.

¹⁸ O postoji A. Bernoláka k etymologickému princípu v starších gramatikách bližšie pozri v GDAB, 1964, s. 99.

vá konštrukcia s predložkou *s, so* vyjadruje napr. význam „spôsob deja, zlučovanie, zreteľ“, napr. *s peňjazmí utiekou, s pánom Bohom poujdeš, s dobrými ľuďmi nežjal žiť, so smiechom ho chceu odbaviť, tak je to so svetom*. Význam „približnosť, miera“ vyjadruje predložka *z* s akuzatívom: *z osem zlatých som mu dlžen, z petnásť oviec sa tam zimuje, z holbu piva mi doñes*. Pri pohľade na ďalší vývin slovenčiny Štúrovo pravidlo vyhovujúco vyriešilo písanie predložiek *z, zo* a *s, so* opierajúce sa o väzbu s pádom a unifikovalo tak písanie všetkých slovenských predložiek podľa gramatického pravopisného princípu (výnimkou bola akuzatívna predložka *z*).

5.3. M. Hattala: Krátka mluvnica slovenská (1852) – gramatický pravopisný princíp, Mluvnica jazyka slovenského (1864) – etymologický pravopisný princíp

Etymologický prístup dominantný v *Krátkej mluvnici slovenskej* z r. 1852 analyzované predložkové konštrukcie nezasiahol (ibid., s. 55 – 56), ponechala sa v nej kontinuita so Štúrovou kodifikáciou. Rovnaký postoj zaujal aj J. K. Viktorin vo svojej práci *Grammatik der slovakischen Sprache* (1865, s. 123 – 124), v ktorej uvádza, že na otázku *odkiaľ?* odpovedá sa predložkou *z, zo* s genitívom: *z otčiny, jeden z nich* a význam „približnosti“ sa touto predložkou vyjadruje s akuzatívom: *z holbu vína vypiť*. S inštrumentálom sa spája predložka *s* a jej vokalizovaná podoba *so*, napr. *s otcom, so ženou*. Vplyv starších gramatík a dobového lingvistického uvažovania (orientácia na etymológiu a rozvoj historickej jazykovedy), ktoré v pravopise (i v jazyku) prihliadalo na pôvodné formy, môžeme sledovať v *Mluvnici jazyka slovenského* (1864, s. 150), v ktorej sa M. Hattala priklonil k pôvodným predložkovým konštrukciám a tým aj k staršej pravopisnej tradícii. Predložku *z* spájal s genitívom. Predložka *s* s genitívom značí „smer shora dolu obrátený, na pr. spadol s koňa; s akuzatívom rovná sa príslovke *asi* a lat. *circiter*: s cent sena kúpil, s instrumentálom konečne značí opak predložky *bez*: dcéra šla s matkou“ (ibid.). S. Czambel (1890, s. 96) o jeho kodifikačnom kroku uvažoval takto: „Českí pravopisci verní etymologickej zásade svojho pravopisu zdarne domáhali sa etymologického písania u predložky *s*. Možno pod týmto vlivom odhodlal sa konečne aj Martin Hattala r. 1864. vo svojej mluv. jaz. slov. (*Mluvnici jazyka slovenského*, pozn. autorky), že uviedol predložku *s* v jej skutočnej etymologickej platnosti (§. 283.) a že vyriekol „nesluší *z* a *zo* miesto *s* a *so* písať“ (§. 370.).“ Na túto Hattalovu kodifikáciu nadviazal F. Mráz, ktorý geneticky náležité predložkové konštrukcie uviedol vo svojej gramatike *Slovenská mluvnica...* (1872, s. 120).

Nasledujúca tabuľka podáva prehľad pravopisných pravidiel viažucich sa na predložky a časticu *v* kodifikačných a gramatických prácach publikovaných v rozpätí takmer jedného storočia, počnúc Bernolákovou kodifikáciou z konca 18. storočia po gramatiku F. Mráza zo začiatku 70. rokov 19. storočia. Ako môžeme z tabuľky

vidieť, na Bernolákovo pravidlo opierajúce sa o výslovnosť pred znelými a neznelými spoluhláskami a samohláskami sa v ďalších rokoch nenadviazalo. Nasledujúce kodifikačné práce a gramatiky vychádzali buď z gramatického princípu, alebo nadviazali na staršiu pravopisnú tradíciu.

Tabuľka č. 1 – Prehľad písania genitívnej predložky *z*, *zo*, inštrumentálvej predložky *s*, *so* a častice *zo* na konci 18. storočia a v 19. storočí

Pád/ slovný druh	A. Bernolák (1787)	E. Štúr (1846)	M. Hattala (1852)	M. Hattala (1864)	J. K. Viktorin (1865)	F. Mráz (1872)
G	z wrchu ze stola s kaplnki se mňa	z mesta zo skali - -	z mesta zo železa - -	z - s koňa -	z otčiny zo - -	z kostola zo zahrady s so
I	z Adamom ze závišťú s céru se mnú	- - s peňjazmí so smjechom	- - s Bohom -	- - s matkou -	- - s otcom so ženou	- - s nami so mnou
častica	z osem meric s pintu vína	z osem zlatích -	z holbu vína -	- s cent sena	- z holbu vína	s so

5.4. S. Czambel: Slovenský pravopis (1890), Rukoväť spisovnej reči slovenskej (1902); Pravidlá slovenského pravopisu (1931) – etymologický pravopisný princíp

Na sklonku 19. a na začiatku 20. storočia bol etymologický princíp aktuálnym i v kodifikačných príručkách S. Czambela (*Slovenský pravopis*, 1890, s. 158 – 160, *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*, 1902, s. 26 – 29, 1919, s. 24 – 26). „Predložka *s* pojí sa s tromi pády: genitívom, akkusatívom a inštrumentálom, v každom páde meniac svoj význam. Predložka *z* pojí sa s genitívom“ (Czambel, 1902, s. 26, 28). Rovnaké kodifikačné pravidlo obsahovali aj *Pravidlá slovenského pravopisu* z r. 1931 (s. 39, 267). Ich zámerom však nebola pravopisná kontinuita s Czambelovou kodifikáciou. PSP zaviedli toto pravidlo podľa českej pravopisnej normy a predchádzajúca kodifikácia slovenčiny mala slúžiť ako podporný argument na ponechanie tohto pravidla v jej systéme.

Ako sme už spomínali, priestorový význam v jeho dynamickom aspekte z hľadiska dejinného vývinu jazyka vyjadrovali s genitívom dve predložky: *z* (*zo*) a *s* (*so*). Vzhľadom na to, že v konštrukciách s týmito genitívnymi predložkami sa vo výslovnosti na hranici predložky a nasledujúceho slova realizovala znelostná asimilácia, čím sa oslabil identifikácia správnej formy predložky a smeru jej pohybu, na rozdiel od predchádzajúcich kodifikačných a gramatických textov, v ktorých sú pravidlá ich písania vysvetlené veľmi stručne, v Czambelových kodifikačných príručkách a *Pravidlách* z r. 1931 sa detailnejšie vysvetlili pravidlá ich písania. Pre určenie správnej

formy predložky a jej sémantického odtienka sa použila otázka s protikladným významom. Ak sa na protikladnú otázku „kam?“ odpovedalo predložkou *na* s akuzatívom (smer) alebo lokálom (miesto na povrchu niečoho), v genitíve sa kodifikovala predložka *s*, *so* vyjadrujúca smer „zhora nadol, preč z povrchu“, napr. *ide s poľa, kto išiel na pole; spadol so strechy, keď bol na streche; vzal nôž so stola, ktorý bol na stole; ide s modlitieb, keď bola na modlitbách*. Predložka *s*, *so* mala aj význam zreteľa, spôsobu, času, napr. *na jakom stanovisku stojím, s takého posudzujem vec; oka s nej nespustil, ktoré na ňu upieral; so dňa na deň; s 15. na 16. mája*. Ak sa na protikladnú otázku „kam, na aké miesto?“ odpovedalo predložkou *do* s genitívom (smer „dovnútra niečoho“) alebo predložkou *v* s akuzatívom (smer „dovnútra niečoho“) alebo s lokálom (miesto „vnútri, vprostred niečoho“), v genitíve sa kodifikovala predložka *z*, *zo* vyjadrujúca smer „znútra, spomedzi von“, napr. *ide z domu, z hory, kto išiel do domu, do hory; ide z izby, kto išiel v izbu; odchádza zo školy, kto bol v škole; z rieky vytiahli hada, ktorý bol v rieke; rovnako aj prepustili zo služby toho, kto bol v službe; vypovedali z krajiny toho, kto bol v krajine* (Czambel, 1902, s. 26 – 28, PSP, 1931, s. 39). Väzbu s predložkou *z*, *zo* majú slovesá *tešiť, radovať, smiať sa* (z *dačoho*); *viniť* (z *dačoho*) a slovesá, „ktoré majú význam pozbavovací, jako: *olúpiť, očistiť, opleť, odrať* (z *kože*), *obrať, liečiť, spovedať* a iné“ (Czambel, 1902, s. 28). Význam „zlúčenosti, hromadnosti, spojitosti, súhrnu“ vyjadruje predložka *s*, *so* s inštrumentálom, jej sémantickým náprotivkom je predložka *bez*, napr. *idem s bratom; matka so slúžkou prišli; víno s vodou dávali; jedno s druhým predá sa to; utekal aj so svojimi vecmi (bez brata, slúžky, vody, bez druhého, bez svojich vecí)*. Predložka *s*, *so* s akuzatívom znamená „asi, približne“: *bolo nás tam s desať; vypil s liter vína; ostal dlžen s osem zlatých* (Czambel, 1902, s. 27, PSP, 1931, s. 39, 267). Pravidlo písania predložiek *z*, *zo*, *s*, *so* platné v PSP z r. 1931 bolo uvedené aj v *Slovenskej mluvnici* (1930, s. 142 – 143) od J. Damborského.

Snaha používateľov jazyka rešpektovať etymologický princíp ukázala na jeho nepraktickosť predovšetkým v genitíve. Treba za tým vidieť prirodzenú neznalosť etymológie, jazykové vývinu bežných používateľov jazyka. Nepragmatická povaha pravidiel, podľa ktorého s genitívom tvoria väzbu predložky *s*, *so* aj *z*, *zo* sa prejavovala už vo vyššie naznačenom vzťahu výslovnosť – pravopis. Neznalá predložka *s* sa pred nasledujúcou znelou a sonórnou spoluhláskou (tu okrem zámenných tvarov typu *s nami*) a samohláskou vyslovovala znelo, znelá predložka *z* pred nasledujúcou neznelou spoluhláskou sa vyslovovala neznelo a slabičný variant *so* sa vyslovoval vždy znelo (okrem typu *so mnou*). Pri etymologickom písaní predložkových spojení tak nebolo jednoduché identifikovať, o ktorú predložku ide, pretože kritérium znelostnej asimilácie oslabovalo jej správnu formálnu podobu a používatelia jazyka nenachádzali oporu ani vo významovo protikladnej predložke, napr. [jesť s taniera] sa má napísať ako *jesť z taniera* alebo *jesť s taniera*? Jedinou pomôckou na správnu

identifikáciu formy predložky tu bol celý, resp. širší kontext, v ktorom sa predložková konštrukcia použila, čiže *jesť z taniera jedlo, ktoré sa dalo do taniera* alebo *jesť s taniera jedlo, ktoré sa dalo na tanier*. Konfliktnosť tohto pravidla sa mohla naraz prejavovať na rovine formy a sémantiky jednotlivých častí výpovede, keď si navzájom odporovali, resp. boli v konflikte forma predpony v slovese a forma predložky, význam predpony (resp. predponového slovesa) a význam predložky (resp. predložkového spojenia). Túto situáciu ilustroval J. Oravec (1952/1953, s. 26) vetou *Parašutista soskočil z lietadla*. Sloveso *soskočil* s náležitou neznelou predponou *so-* vyjadruje smer „zhora dole“, parašutista však nastúpil do lietadla, nie na lietadlo, a tak je náležitou znelá predložka *z* (resp. spojenie *z lietadla*) vyjadrujúca smer „znútra von“.¹⁹

V prvej polovici 20. storočia možno v praxi sledovať tendenciu používať v kontextoch, v ktorých sa prv používala s genitívom predložka *s*, *so* iba predložku *z*, *zo*. Pri genitíve sa tak postupne tieto predložky začali od seba významovo a gramaticky odlišovať a do dominantnej pozície sa v genitíve dostáva predložka *z*, *zo* a ustupuje jej predložka *s*, *so*, ktorá začína nadobúdať výlučne inštrumentálny význam. PSP z r. 1931 (s. 39) v rámci výkladu o predložke *s*, *so* uvádzali ako výnimku predložku *z* pri menách znamenajúcich zamestnanie, pôvod alebo pobyt, napr. *prišiel z vojny*; *bol z Moravy*; *vrátil sa z pohrebu*. V opozícii naďalej ostala predložka *na* (*na vojnu*; *na Moravu*; *na pohreb*), ale pôvodný protikladný vzťah predložiek *s* a *na* sa týmto kodifikačným zásahom oslabil. Túto pravopisnú výnimku môžeme z hľadiska ďalšieho vývinu jazyka hodnotiť ako perspektívnu. V *Rukoväti spisovnej reči slovenskej* (Czambel, 1902, s. 27) bol spisovným ešte pôvodný pravopis, napr. *kto bol na Zámčoku*, *ide so Zámčoku*; *kto bol na Breznianskom Mýte*, *ide s Breznianskeho Mýta*; *Čo stalo sa na Balkáne*, *to podávame vo zpráve s Balkánu*. Vývin jazyka – preferovanie genitívnej predložky *z* – postrehol aj S. Czambel (1902, s. 27) v prípadoch ako *z počiatku*, *z rana*, *z polnoci*, *z jasene*, *z jari*, *z razu* (pôv. *s počiatku*, *s rana*, *s polnoci*, *s jasene*, *s jari*, *s razu*, pretože je *na počiatku*, *na poludnie*, *na rano*, *na polnoc*, *na jaseň*, *na jar*, *na raz*).

5.5. Pravidlá slovenského pravopisu (1939) – gramatický pravopisný princíp, Pravidlá slovenského pravopisu (1940) – etymologický pravopisný princíp

Pre prax nevyhovujúce normatívne pravidlo o používaní predložiek z *Pravidiel* z r. 1931 sa v 30. rokoch 20. storočia stalo jedným z predmetov diskusií o reforme slovenského pravopisu a skúmania Jazykového odboru Matice slovenskej v rámci

¹⁹ Ďalšie príklady, ktorými sa poukazovalo na ťažkosti spojené s používaním konštrukcií s predložkami *s*, *so* a *z*, *zo* v genitíve, uvádzali napr. aj J. Žigo, 1938/1939, s. 140, Š. Peciar, 1950/1951, s. 265, J. Horecký – Š. Peciar, 1952/1953, s. 41.

prác na nových *Pravidlách slovenského pravopisu*. V tomto návrhu *Pravidiel* (1939) sa odmietli argumenty pre predložkové konštrukcie, ktoré boli záväzné v *Pravidlách* z r. 1931. Riešenie, ktoré vychádzalo z rozhodnutia Jazykového odboru Matice slovenskej a odporúčalo sa v návrhu (PSP, 1939, s. 51), sa zakladalo na oveľa jednoduchšom pravidle. „S inštrumentálom sa viaže predložka **s** (**so**). S genitívom a akuzatívom sa viaže len predložka **z** (**zo**). Podľa tejto zásady píšeme: **zo dňa na deň, z toho hľadiska, zo strany, z hory, z vrchov, z výšky** ap.; **zo päť, zo šesť, zo sedem, zo osem** (nie: „so päť, so šesť, so sedem, s osem“) a pod. touto úpravou odstraňuje sa zo slovenského pravopisu veľa ťažkostí, lebo doterajšie poučky o tom, kedy sa užívajú predložky **s** a **so** s genitívom a akuzatívom, nevyhovovali“ (ibid., s. 9; kodifikačné pravidlo obsahovalo aj ortoepickú poučku o výslovnosti inštrumentálovej predložky *s, so*). Týmto krokom sa H. Bartek ako faktický autor návrhu *Pravidiel slovenského pravopisu* vrátil ku kodifikácii Ľ. Štúra (1846), ktorý ako prvý v dejinách spisovnej slovenčiny kodifikoval používanie predložiek *s, so* a *z, zo* podľa gramatického princípu. Táto pravopisná zásada, ktorej správnosť potvrdil aj ďalší vývin spisovnej slovenčiny, bola jedným zo štyroch bodov (pozri tu s. 7), ktoré univerzitná pravopisná komisia posudzujúca návrh *Pravidiel* neakceptovala a pri príprave ďalšieho vydania *Pravidiel slovenského pravopisu* (1940) odporúčala v kodifikácii ponechať zásadu z pravopisnej príručky z r. 1931. Nové *Pravidlá*, ktoré vyšli v r. 1940 (s. 55 – 56) a ani *Gramatika jazyka slovenského* od J. Orlovského – L. Aranya (1947, s. 80 – 81) tak v 40. rokoch minulého storočia situáciu s predložkovými konštrukciami vyhovujúco nevyriešili.

5.6. Diskusie o predložkách *z, zo* a *s, so* a častici *zo*, *Pravidlá slovenského pravopisu* (1953) – gramatický pravopisný princíp

V rámci diskusií o reforme vybraných problémových javov v slovenskom pravopise, ktoré pokračovali v druhej polovici 40. rokov – po 2. svetovej vojne, sa opäť žiadala aj reforma predložkových konštrukcií s genitívnymi predložkami *z, zo* a *s, so* a akuzatívnej predložky *s, so*²⁰. Pre ďalšie používanie analyzovaných predložkových väzieb mal relevantný význam novinový návrh pripravovaných *Pravidiel slovenského pravopisu* zo začiatku 50. rokov minulého storočia, v ktorom sa navrhovalo predložku *z, zo* spájať s genitívom, predložku *s, so* s inštrumentálom a zároveň sa upozorňovalo na odlišovanie predložky *zo* a častice *zo*, ktorá má význam „asi“ a používa sa pri číselných výrazoch alebo pri výrazoch miery (s. XX). Na tomto mieste bližšie poukážeme na viaceré príspevky, názory na ich väzby, ktoré odznali na poslednej diskusii (10. júna 1953) o návrhu pripravovaných PSP. Š. Peciar (1952/1953, s. 333 – 334) nový návrh zdôvodnil tým, že „doterajšie pravidlá o používaní predlož-

²⁰ Stručný prehľad návrhov bližšie pozri napr. v Horecký, 1948 a, s. 15 – 32, 1948 b, s. 33 – 49, Peciar, 1950/1951, s. 257 – 269, Jóna, 1951/1952, s. 265 – 267.

ky *s* (*so*) s 2. pádom neopierajú sa totiž o živé kategórie v dnešnom jazyku, a preto v praxi pôsobia ťažkosťami, najmä pri abstraktných významoch (napr. *so stanoviska*, *s hľadiska*), ale aj pri niektorých konkrétnych významoch (napr. *s poľa*, *s lúky*, *z výletu*). V praxi stále viac preniká pravidlo, že s 2. p. píšeme predložku *z* (*zo*), so 7. p. predložku *s* (*so*). Uzákonením tohto pravidla iba zvýrazníme tendenciu, ktorá je v našom jazyku živá“. V prospech navrhovaného pravidla sa vyjadrili napr. F. Hečko (1952/1953, s. 345), R. Krajčovič (1952/1953, s. 367), A. Jánošík (1952/1953, s. 369). Poukázaním na rozdiel medzi výslovnosťou predložky *s* v češtine a v slovenčine B. Havránek (1952/1953, s. 361) naznačil, že genitívne spojenia s predložkami *s*, *so* a *z*, *zo* nemožno riešiť v oboch jazykoch rovnako. Vyskytli sa aj názory, podľa ktorých by mal naďalej ostať dominantným etymologický pravopisný princíp, argumentujúc, že *zo stola* a *so stola* nie je významovo to isté a že v češtine sa tieto väzby rozlišujú (napr. Mózer, 1952/1953, s. 350, Čechová, 1952/1953, s. 351, Matuška, 1952/1953, s. 359). Na tento názor reagoval M. Gosiorovský (1952/1953, s. 378), podľa ktorého v tomto bode nemožno spájať češtinu so slovenčinou, lebo v češtine existujú vo výslovnosti dve vokalizované predložky [*se*, *ze*] a v slovenčine existuje iba jedna predložka – [*zo*], „a tak ako v hovorenej reči nemôže v žiadnom prípade dôjsť k dvojmyslu, lebo z vetnej súvislosti je zrejmé, či čosi bolo na stole alebo v stole, tak isto je to zrejmé z napísanej vety“. V. Záborský (1952/1953, s. 357) navrhol, aby sa v inštrumentáli zjednotila výslovnosť vokalizovanej predložky *so*, teda aby sa jej znele podoba [*zo*] prispôsobila neznelá výslovnosť vo výnimke typu *so mnou* [*so mnou*] (→ [*zo mnou*]). Proti návrhu úpravy predložkových konštrukcií z r. 1952 bol aj A. Bednár (1952/1953, s. 370), ktorý navrhoval ponechať pôvodné väzby (pretože sa nimi zreteľnejšie vyjadrujú priestorové vzťahy) s perspektívou zdokonalit' a prepracovať významotvornú funkciu predložiek *s*, *so* a *z*, *zo*.

Odporúčanie z novínového návrhu z r. 1952 sa uviedlo v *Pravidlách slovenského pravopisu* s rokom vydania 1953 (s. 102) a od tejto kodifikácie je v spisovnej slovenčine záväzné (PSP, 2013, s. 394, 484, 507). V analyzovaných predložkových konštrukciách je vo výslovnosti naďalej prítomná znelostná asimilácia a sú v nich prítomné etymologicky náležité významy (s menšími úpravami), ale prototypovým sa pri ich tvorení stal gramatický princíp. Predložka *z*, *zo* sa viaže s genitívom (zahŕňa aj význam „zhora, nadol, z povrchu preč“ pôvodnej predložky *s*, *so*), predložka *s*, *so* len s inštrumentálom a vo význame „asi, približne“ namiesto akuzatívnej predložky *s*, *so* máme vytyčovací hodnotiacu časticu *zo* (k jednotlivým synchronným významom predložiek s pádmí a k častici bližšie pozri MSJ, 1966, s. 652 – 653, 657 – 659, 799 – 800, KSSJ, 2003, s. 650 – 651, 895). Zo synchronného hľadiska predložka *z*, *zo* (smer „znútra, spomedzi von“) je naďalej v protiklade s genitívnou predložkou *do* (smer „dovnútra niečoho“) a lokálovým významom predložky *v* (miesto „vnútri, vprostred niečoho“). Väzba predložky *v* s akuzatívom (smer „dovnútra niečoho“) je taktiež výz-

namovo protikladná predložke *z*, *zo*, hoci spojenia typu *v izbu*, *v hrob* sa v súčasnosti hodnotia ako príznakové, vyskytujú sa iba v umeleckom štýle a v archaických a v archaizujúcich výpovediach (MSJ, 1966, s. 622, 624, 635, 655, 657; ide o pôvodné protikladné vzťahy týchto predložiek). Predložka *z*, *zo* vo význame smer „zhora nadol, z povrchu preč“ je v opozícii predložke *na* v akuzatívnom (smer) a lokálovom (miesto „na povrchu niečoho“) význame (pôvodne išlo o protikladný vzťah medzi genitívnou predložkou *s*, *so* a akuzatívnou a lokálovou predložkou *na*).

Tabuľka č. 2 predstavuje prehľad pravidiel písania predložiek a častice v kodifikačných a gramatických prácach, ktoré vychádzali od konca 19. storočia po prvú polovicu 20. storočia. V slovenčine aj v tomto období ostávala nevyriešenou otázka z jej predchádzajúcich vývinových etáp, podľa akého pravopisného princípu písať *z*, *zo*, *s*, *so*. Definitívne vyriešenie priniesla kodifikácia zo začiatku druhej polovice minulého storočia prijatím gramatického princípu, ktorý poznal už L. Štúr (1846) a vrátil sa k nemu H. Bartek v neschválenom návrhu *Pravidiel slovenského pravopisu* (1939).

Tabuľka č. 2 – Prehľad písania genitívnej predložky *z*, *zo*, inštrumentálvej predložky *s*, *so* a častice *zo* od konca 19. storočia do polovice 20. storočia²¹²²

Pád/ slovný druh	S. Czambel (1890, 1902)	J.Damborský (1930)	PSP (1931)	PSP (1939)	PSP (1940)	J.O. – L.A. ²¹ (1947)	PSP (1953)
G	z kostola zo stodoly s povrchu so stromu	z kostola zo stodoly s povrchu so stromu	z kostola zo stodoly s povrchu so stromu	z kostola zo stodoly z povrchu zo stromu	z kostola zo stodoly s povrchu so stromu	z kostola zo stodoly s povrchu so stromu	z kostola zo stodoly z povrchu zo stromu
I	s Adamom so synom	s Adamom so synom	s Adamom so synom	s Adamom so synom	s Adamom so synom	s Adamom so synom	s Adamom so synom
častica	s desať so -	s - so štyri	s desať so -	zo päť	s osem so päť	s dvesto so päť	zo päť ²²

6. ZÁVER

6.1. V príspevku sme sa venovali vybraným kodifikačným pravidlám platným od konca 18. storočia, keď bola prvýkrát kodifikovaná spisovná slovenčina, do polovice 20. storočia, keď kodifikačné zásahy stabilizovali slovenský pravopisný a jazykový systém a pozitívne usmernili ich ďalší vývin. Konkrétne sme sa venovali tým pravidlám, ktoré v slovenskom pravopise upravovali používanie dnešných predložiek *s*, *so* a *z*, *zo* a častice *zo*. Dnešná inštrumentálna predložka *s*, *so* mala v minulosti popri tomto význame aj význam genitívny a akuzatívny (tu ide v súčasnosti

²¹ Ján Orlovský – Ladislav Arany.

²² *Zo* sa hodnotí ako častica až od Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1953.

o časticu *zo*). V genitíve sa tak okrem dnešnej predložky *z*, *zo* uplatňovala aj predložka *s*, *so*. Kodifikačné pravidlo, podľa ktorého sa s genitívom spájajú dve predložky – *s*, *so* a *z*, *zo*, odlišujúce sa od seba významom – bolo z etymologického hľadiska náležité, z pragmatického hľadiska však tvorenie konštrukcií s týmito predložkami postupne spôsobovalo nejasnosti a nebolo jednoduché. Diskusie o nevyhovujúcom pravidle viažucom sa na etymológiu sa viedli predovšetkým v prvej polovici minulého storočia (30. a 40. roky), v ktorej sa v porovnaní s predchádzajúcimi storočiami vplyvom zmien v politickom, spoločenskom i kultúrnom živote Slovákov začali dynamickejšie rozvíjať všetky oblasti života (budovanie štátnych inštitúcií, rozvoj školstva, vedy a i.). Komunikácia v nich prebiehala v spisovnom jazyku, ktorý si postupne osvojoval a v súčasnosti v ňom aktívne komunikuje široký okruh príslušníkov slovenského národa. Preto bolo naším cieľom identifikovať, ktorá kodifikácia, (resp. ktoré kodifikácie) spisovnej slovenčiny z perspektívneho hľadiska správne určila ich používanie, stabilizovala a zároveň zjednodušila tvorenie predložkových spojení a ich používanie v písomnej komunikácii.

6.2. Jediným kodifikátorom v dejinách spisovnej slovenčiny, pre ktorého bol pri písaní predložky *z* (*ze*, *s*, *se*) určujúcim foneticko-fonologický princíp, bol A. Bernolák. Rôzna grafická realizácia jednej predložky vychádzala z dobových osvietenských myšlienok o vyrovnanom vzťahu medzi formou grafémy a jej výslovnosťou. Podnetným mohol byť pre A. Bernoláka aj fonetický pravopis, hoci ešte rozkolísaný a nestabilný, ktorý do textov začal prenikať už v predspisovnom období. Neskoršie vývinové etapy spisovnej slovenčiny perspektívnosť Bernolákovho kodifikačného počínu nepotvrdili. Ďalšie kodifikácie oscillovali medzi gramatikou a etymológiou, ktorá vplyvom tradície mala v pravopise a v jazyku dominantnejšie postavenie.

6.3. Predvídavý bol postoj Ľ. Štúra (1846). Prehodnotil Bernolákovu pravopisnú pravidlá a nenadviazal ani na predchádzajúcu pravopisnú tradíciu s vývinovo náležitými predložkovými väzbami. Uprednostnil gramatický princíp, ktorým sa od seba explicitne odlišili predložka *z*, *zo* s genitívnym významom a predložka *s*, *so*, ktorá mala výlučne inštrumentálny význam, čím Ľ. Štúr zjednotil spôsob písania všetkých slovenských predložiek. S akuzatívom viazal predložku *z*. Hoci môžeme gramatický princíp z pohľadu uplatňovania v praxi považovať za jednoduchý, status prototypovosti nadobudol až na začiatku druhej polovice 20. storočia.

6.4. Väzby predložiek podľa pádov považovala za kodifikačne platné aj hodžovsko-hattalovská reforma spisovnej slovenčiny (*Krátka mluvnica slovenská*, 1852). Dobové smerovanie lingvistického uvažovania, v ktorom dominovala historická jazykoveda a dôraz kladený na etymologickú stránku pravopisu a jazyka neumožnili pokračovať v používaní gramatického princípu. V *Mluvnici jazyka slovenského* z r. 1864 bolo platné pravidlo vzťahujúce sa na etymologický princíp.

6.5. Pôvodné predložkové konštrukcie boli aktuálne aj v kodifikačných príručkách S. Czambela (1890, 1902 – 1919). Prevzali ho aj PSP z r. 1931, ktoré však do úvahy brali skôr stav kodifikácie v českom jazyku (*Pravidla českého pravopisu*, 1926) než kontinuitu s Czambelovou kodifikáciou (tá mala slúžiť ako argument podporujúci prítomnosť etymológie v kodifikácii na začiatku 30. rokov). Začiatok 20. storočia (názznaky už u Czambela, 1890, 1902 – 1919 a v PSP, 1931) sa vyznačuje oslabovaním argumentácie založenej na etymológii pri genitívnej predložke *s*, *so* a postupným posilňovaním gramatického princípu, ktorý bol navrhnutý v nových *Pravidlách slovenského pravopisu* z r. 1939. Tento návrh, ktorý sa vrátil pri väzbe predložiek *s* pádmi ku kodifikácii gramatického princípu z polovice 40. rokov 19. storočia, bol univerzitnou pravopisnou komisiou (spolu s ďalšími odmietnutými pravopisnými návrhmi, pozri tu s. 7) zhodnotený ako puristický, neschválený a v kodifikácii spisovnej pravopisnej normy nasledujúceho desaťročia (40. roky 20. storočia) naďalej zostal aktuálnym etymologický princíp a sémantické kritériá. Ohľady na vývin jazyka a pravopisu, na používateľov jazyka, ktorí prestávali rozlišovať etymologicky náležité predložkové väzby a na snahy rešpektovať ich komunikačné potreby späté s potrebou používať jednoduché pravidlá, oslabovali na konci prvej polovice 20. storočia dovtedajšiu dominantnú pozíciu etymológie a sémantiky, snahu neporušiť pravopisnú tradíciu a podobnosť s českým jazykom, a začínala sa potvrdzovať správnosť zásady kodifikovanej Ľ. Štúrom v roku 1846, aktualizovanou H. Bartekom v roku 1939 a definitívne potvrdenou ako funkčnou v *Pravidlách slovenského pravopisu* z roku 1953.

6.6. Prototypovosť gramatického princípu spočíva v tom, že genitív a inštrumentál sa svojimi gramatickými významami od seba dostatočne odlišujú a v tom, že prijatím tohto princípu za kodifikačne záväzný sa akceptovalo to, čo bolo prirodzené pre používateľov jazyka. Etymologicky náležitá akuzatívna predložka *s* (u H. Barteka išlo o znelú vokalizovanú predložku *zo*) sa prehodnotila na časticu *zo*. Etymologický prístup nie je v súčasnosti dominantným ani v českom jazyku. Používanie predložky *z*, *ze* v genitíve podľa gramatického princípu však nie je výlučné. Keď píšuci považuje za potrebné naznačiť predložkou „východisko pohybu z povrchu pryč, popř. po povrchu dolů, může zvolit předložku *s*, např. (*vzít se stolu, se skříně*)“ (*Pravidla českého pravopisu*, 2009, s. 25).

6.7. V sledovanom vývinom úseku spisovnej slovenčiny v otázke väzieb predložiek *s*, *so* a *z*, *zo* bolo teda markantné oscilovanie medzi gramatickým a etymologickým prístupom. Riešenie v prospech jednoduchosti a zrozumiteľnosti predložkových spojení potvrdzuje aj ich dnešný kodifikovaný stav, ktorý kontinuitne plynie od druhej polovice minulého storočia. Svedčí to o tom, že pravopisné pravidlá sú funkčné a ľahko osvojiteľné vtedy, keď sú založené na jednoduchých princípoch zohľadňujúcich reálny stav v jazyku a aktuálne komunikačné potreby jeho používateľov.

Literatúra

- BARTEK, Henrich: Po dvoch rokoch. Slovenský jazyk, 1940, roč. 1, č. 7 – 8, s. 242 – 264.
- (BARTEK, Henrich) Redaktor: Pokračujeme v práci. Slovenský jazyk, 1940, roč. 1, č. 1, s. 1 – 2.
- BEDNÁR, Alfonz: Príspevok Alfonza Bednára. Slovenská reč, 1952/1953, roč. 18, č. 11 – 12, s. 369 – 371.
- BRTÁŇ, Rudolf: Pedagóg a spisovateľ Pavel Doležal (1700 – 1778). In: Pavel Doležal. Pedagóg a spisovateľ (1700 – 1778), na obálke: Pavel Doležal a jeho doba. Red. V. Rak. Bratislava: Tlačová, edičná a propagačná služba 1978, s. 5 – 29.
- CZAMBEL, Samuel: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. Turčiansky Sv. Martin: Kníhkupecko-nakladateľský spolok 1902.
- CZAMBEL, Samuel: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. 3. vyd. Turčiansky Sv. Martin: Kníhkupecko-nakladateľský spolok 1919.
- CZAMBEL, Samuel: Slovenský pravopis. Historicko-kritický nákr. Budapešť: tlačou Viktora Hornyánszkeho 1890.
- ČECHOVÁ, Oľga: Príspevok Oľgy Čechovej. Slovenská reč, 1952/1953, roč. 18, č. 11 – 12, s. 350 – 352.
- DAMBORSKÝ, Ján: Slovenská mluvnica pre stredné školy a učiteľské ústavy. Nákladom a tlačou Štefana Huszára v Nitre 1930.
- DORULA, Ján: Vzťah češtiny a slovenčiny v gramatike Pavla Doležala a v diele Mateja Bela. In: Prekursory slowiańskiego językoznawstwa porównawczego (do końca XVIII. wieku). Red. H. Orzechowska – M. Basaj. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1987, s. 201 – 217.
- ĎUROVIČ, Ľubomír (2004 a): Vývin kodifikácie spisovnej slovenčiny pred Bernolákom. In: O slovenčine a Slovensku. Vybrané štúdie I. Bratislava: Veda 2004 (a), s. 191 – 203.
- ĎUROVIČ, Ľubomír (2004 b): Začiatky spisovnej slovenčiny v XVII. a XVIII. storočí. In: O slovenčine a Slovensku. Vybrané štúdie I. Bratislava: Veda 2004 (b), s. 204 – 219.
- ĎUROVIČ, Ľubomír (2004 c): Pavel Doležal a jeho Grammatica Slavico-Bohemica (Pri trojstom výročí narodenia: 1700 – 2000). In: O slovenčine a Slovensku. Vybrané štúdie I. Bratislava: Veda 2004 (c), s. 233 – 242.
- Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena. Svazek 1. Předložky, koncové partikule. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd 1973.
- GOSIOROVSKÝ, Miloš: Príspevok univ. prof. Miloša Gosiorovského. Slovenská reč, 1952/1953, roč. 18, č. 11 – 12, s. 377 – 379.
- HABOVŠTIKOVÁ, Katarína: Bernolákovo jazykovedné dielo. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968.
- HAVRÁNEK, Bohuslav: Príspevok akademika Bohuslava Havránka. Slovenská reč, 1952/1953, roč. 18, č. 11 – 12, s. 360 – 363.
- (HATTALA, Martin): Krátka mluvnica slovenská. V Prešporku 1852. 64 s.
- HATTALA, Martin: Mluvnica jazyka slovenského. Pešť: náklad Viléma Lauffera 1864.
- HEČKO, František: Príspevok spisovateľa Františka Hečku. Slovenská reč, 1952/1953, roč. 18, č. 11 – 12, s. 344 – 346.
- HORECKÝ, Ján (1948 a): Prehľad snáh o reformu slovenského pravopisu. In: O reforme slovenského pravopisu. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1948 (a), s. 15 – 32.
- HORECKÝ, Ján (1948 b): Rozbor jednotlivých problémov. In: O reforme slovenského pravopisu. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1948 (b), s. 33 – 49.
- HORECKÝ, Ján – PECIAR, Štefan: K jednotlivým bodom novej pravopisnej úpravy. In: Slovenská reč, 1952/1953, roč. 18, č. 1 – 2, s. 35 – 47.
- JÁNOŠÍK, Anton: Diskusný príspevok na zasadnutí aktívu kultúrnych a vedeckých pracovníkov o úprave slovenského pravopisu, konanom dňa 10. 6. 1953 v Bratislave. Slovenská reč, 1952/1953, roč. 18, č. 11 – 12, s. 369.

- JÓNA, Eugen: O novej úprave slovenského pravopisu. Slovenská reč, 1951/1952, roč. 17, č. 9 – 10, s. 265 – 278.
- JÓNA, Eugen: O návrhu na nové Pravidlá slovenského pravopisu. Martin: Matica slovenská 1952.
- JÓNA, Eugen (1978 a): Dielo Pavla Doležala z hľadiska jazykovedy. In: Pavol Doležal. Pedagog a spisovateľ, na obálke: Pavol Doležal a jeho doba. Red. V. Rak. Bratislava: Tlačová, edičná a propagačná služba 1978 (a), s. 64 – 76.
- JÓNA, Eugen (1978 b): Pavel Doležal a jeho gramatika. Slovenská reč, 1978 (b), roč. 43, č. 5, s. 257 – 266.
- JÓNA, Eugen: Podiel slovenských gramatikov na rozvoji českej gramatickej literatúry (V. Benedikti z Nedožier, P. Doležal). In: Práce z dějin slavistiky X. Starší české, slovenské a slovanské mluvnice. Red.: J. Porák. Praha: Univerzita Karlova 1985, s. 107 – 124.
- KAČALA, Ján – KRAJČOVIČ, Rudolf: Prehľad dejín spisovnej slovenčiny. Martin: Matica slovenská 2006.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Príspevok Dr. Rudolfa Krajčoviča. Slovenská reč, 1952/1953, roč. 18, č. 11 – 12, s. 367 – 369.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Náčrt dejín slovenského jazyka. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: O slovenčine v Doležalovej gramatike. In: Práce z dějin slavistiky X. Starší české, slovenské a slovanské mluvnice. Red.: J. Porák. Praha: Univerzita Karlova 1985, s. 179 – 190.
- KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol: Príručka k dejinám spisovnej slovenčiny. 2. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského 2004.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka dialektológia. 2. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského 2009.
- KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol: Dejiny spisovnej slovenčiny. 2. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského 2011.
- KRÁL, Ďabél – SABOL, Ján: Fonetika a fonológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989.
- KRÁL, Ďabél: Pravidlá slovenskej výslovnosti. 2. vyd. Martin: Matica slovenská 2009.
- KRÁLIK, Ľubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda 2015.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava: Veda 1989.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda 2003.
- Kultúrny život, 1952 – 1953.
- MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1968.
- MATUŠKA, Alexander: Príspevok Dr. Alexandra Matušku. Slovenská reč, 1952/1953, roč. 18, č. 11 – 12, s. 359 – 360.
- Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966.
- MÓZER, František: Príspevok Františka Mózera. Slovenská reč, 1952/1953, roč. 18, č. 11 – 12, s. 350.
- MRÁZ, Fraňo: Slovenská mluvnica pre gymnasia, reálky, praeparandie a vyššie oddelenia hlavných a mešťanských škôl. 2. opr. vyd. Pešť: náklad Wilema Lauffera 1872.
- MUZIKOVÁ, Katarína: Vývinové tendencie v 1. polovici 19. storočia. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach. 3. Bratislava: Univerzita Komenského 2011.
- Návrh nového vydania Pravidiel slovenského pravopisu. Pravda, 1952, XXIII + 78 s.
- NOVÁK, Ľudovít (1967 a): Ešte raz o jazykovej normotvornej právomoci na Slovensku. Kultúra slova. Materiál z konferencie usporiadanej Jazykovedným ústavom Ľudovíta Štúra SAV v Smoleniciach 5. až 7. decembra 1966. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967 (a), s. 71 – 74.

- NOVÁK, Ľudovít (1967 b): O spoločenskom dosahu úvodného referátu. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Materiál z konferencie usporiadanej Jazykovedným ústavom Ľudovita Štúra SAV v Smoleniciach 5. až 7. decembra 1966. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967 (b), s. 49 – 51.
- ORAVEC, Ján: Pravopisná úprava a školská prax. Slovenská reč, 1952/1953, roč. 18, č. 1 – 2, s. 17 – 27.
- ORLOVSKÝ, Jozef – ARANY, Ladislav: Gramatika jazyka slovenského. 2. vyd. Bratislava. 1947.
- (PAVELEK, Jozef): Gramatické dielo Antona Bernoláka. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1964.
- PECIAR, Štefan: O demokratizácii pravopisu. Slovenská reč, 1950/1951, roč. 16, č. 9 – 10, s. 257 – 269.
- PECIAR, Štefan: Referát Dr. Štefana Peciaru, riaditeľa Ústavu slovenského jazyka. In: Slovenská reč, 1952/1953, roč. 18, č. 11 – 12, s. 328 – 341.
- Pramene k dejinám slovenčiny. 1. zv. Zost. M. Majtán, J. Skladaná. Bratislava: Veda 1992.
- Pramene k dejinám slovenčiny. 2. zv. Zost. T. Laliková, M. Majtán. Bratislava: Veda 2002.
- Pramene k dejinám slovenčiny. 3. zv. Zost. R. Kuchar, I. Valentová. Bratislava: Veda 2008.
- Pravidla českého pravopisu s abecedním seznamem slov a tvarů. Praha: Státní nakladatelství 1926.
- Pravidla českého pravopisu. Brno: Computer Press 2009.
- Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom. Martin: Matica slovenská 1931.
- Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom. Turčiansky Sv. Martin 1939.
- Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom. Martin: Matica slovenská 1940.
- Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1953.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 4. nezmenené vydanie. Bratislava: Veda 2013.
- Slovenská reč. Mesačník pre záujmy spisovného jazyka. Ročník VIII, číslo 1. Rediguje Anton Jánošík s Jozefom Škultéty. Vydáva Matica Slovenská. Slovenský jazyk, 1940, roč. 1, č. 5 – 6, s. 237 – 240.
- Slovenská reč, 1951/1952, roč. 17, č. 9 – 10.
- Slovenská reč, 1952/1953, roč. 18, č. 1 – 8, 11 – 12.
- STANISLAV, Ján: Dejiny slovenského jazyka 2. Morfológia. 2. dopl. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967.
- STANISLAV, Ján: Dejiny slovenského jazyka 4. Syntax 1. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1973.
- ŠTÚR, Ľudevít: Nauka reči Slovenskej. I. Faksimile pôvodného vydania. Pripr. Ľ. Ďurovič – S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2006.
- ŠVAGROVSKÝ, Štefan – ŽIGO, Pavol: O pravopisnej koncepcii neschválených Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1939. In: Slovenská reč, 1994, roč. 59, č. 2, s. 98 – 103.
- Učiteľské noviny, 1952 – 1953.
- VIKTORIN, Josef Karol: Grammatik der Slovakischen Sprache. 3. vyd. Pešť: náklad Vilhelma Lauffera 1865.
- ZÁBORSKÝ, Viliam: Príspevok Viliama Záborského. Slovenská reč, 1952/1953, roč. 18, č. 11 – 12, s. 355 – 357.
- ŽIGO, Ján: Písanie predložiek *s-*, *so-* a *z-*, *zo-*. Slovenská reč, 1938/1939, roč. 7, č. 5 – 7, s. 139 – 142.

O JEDNOM DRUHU SYNTAKTICKÝCH KONŠTRUKCIÍ SO ZLOŽENÝM VETNÝM ČLENOM

Jozef Pavlovič

*Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Priemyselná 4, 918 43 Trnava, e-mail: j.pavlovic@centrum.cz*

PAVLOVIČ, J.: On One Type of Syntactic Constructions with a Compound Sentence Element. Slovak Speech, 2016, vol. 81, no. 1-2, p. 30-38.

Abstract: The study deals with the compound sentence elements which have been regarded as one unit of one clause element in literature and educational praxis up to now, in case they had non-predicative or semi-predicative function. The predicative sentence elements have been evaluated similarly. The study treat it as multiple in the first case and compound sentences in the second case. The main argument is the paradigmatics of explicit elliptical and implicit expressions.

Key words: cognitive content, component accumulation, compound sentence element, compound sentence, ellipsis, multiplicity, non-predicative sentence elements, predicative sentence elements, syntagma, three-component

1. ÚVOD

Zložený vetný člen, najčastejšie prísudok, pozostáva z dvoch zložiek, ktoré sa chápu ako celok, ide teda o analytický útvar, pričom je to jeden vetný člen. To isté platí o zloženom vetnom základe, resp. aj o zloženom podmete, predmete, doplnku, prívlastku a príslovkovom určení. Osobitná problematika týchto útvarov sa otvára v prípadoch, keď ide o zmnožené vyjadrenie¹ daktorej zo spomínaných zložiek, a to dvoj- alebo viacnásobné. Pri paradigmatickej systemizácii takýchto prípadov sa núka uvažovať buď o viacnásobnom vetnom člene, alebo o súvetí. V doterajšej jazykovednej literatúre sa však veci nevenovala dostačujúca pozornosť.

Dva prípady, viacnásobne vyjadrenú mennú časť slovesno-menného prísudku a typ pomocného slovesa s dvoma alebo viacerými neurčiteľkami naposledy komentoval F. Kočiš (1990, s. 113 a 114), ale len ako okrajové javy, pričom v centre jeho pozornosti bola téma tzv. viacnásobného prísudku a vetného základu, najmä so zreteľom na opakovanie identických výrazov. V jeho diskusnom príspevku o opakovaných predikátoch sa za základný klasifikačný argument pokladá explicitne vyslovená vetná aktualizácia (s. 116), takže pri opakovaní vždy ide o dve alebo viaceré jadrá vety, a teda aj dve vety, ktoré v prípade transformácií do zložených viet (súvetí) treba posudzovať ako jednotné celky priradovacích súvetí (s. 116). Autor sa tu opiera aj o staršiu prácu J. Mlacka z r. 1967, ktorý každý vetotvorný akt signalizovaný prísudkom pokladá za dvojčlennú vetu. Podobne to platí o opakovaných vetných

¹ Zámerne tu predbežne používame pomenovanie *zmnožené vyjadrenie (zložky) zloženého vetného člena*, lebo nechceme tento jav uvádzať do zbytočnej kolízie so zžitým termínom *viacnásobný (vetný) člen*.

základoch pri jednočlenných vetách. Obaja autori v uvedených príspevkoch, hoci v pomerne vzdialenom časovom horizonte, smerujú k odstráneniu postulátu tzv. viacnásobného prísudku, resp. vetného základu ako nereálneho syntaktického javu, ktorý sa dovtedy hojne pertraktoval v odbornej literatúre počnúc od akademických príručiek až po učebnice pre školskú prax.² Táto argumentácia je jasná, teoreticky dobre ukotvená, čo do syntaktickej principiálnosti vychodiacej z definovania podstaty vety. Na jej základe možno prípady ako *Hľadal, hľadal, ale nič nenašiel* a *Prší, prší, len sa leje* pokladať za súvetia. Odstránila sa tu kolízia medzi tzv. viacnásobnosťou a vetotvornosťou prísudkov, pričom možno vysloviť predpoklad, že vždy, keď sa v jednom vetnom celku vyskytnú vedľa seba dva alebo viaceré prísudky alebo vetné základy, ide o súvetie. Pravda, F. Kočiš tu hovorí o emfatickom charaktere takýchto súvetí (s. 112) s osobitným obsahom s štylistikou (s. 116).³

Ako sme už uviedli, problematike zloženého vetného člena so zmnožením jednej z jeho zložiek sa v spomínaných prácach venuje len okrajová pozornosť so zameraním na dva typy viet, a to vždy len so zmnožením mennej zložky. Predstavenú argumentáciu však možno všeobecne pokladať za vhodné teoretické východisko aj pri posudzovaní opakovania či iného druhu zmnoženia ktorejkoľvek zložky vetného člena, a to na základe analógie, pričom treba vychádzať z gramatickej podstaty vetotvorného aktu, a to realizovaného tak v rozčlenenej, ako aj v nerozčlenenej forme. F. Kočiš sa síce striktnie pridŕža tohto princípu, jeho závery, pokiaľ ide o spomínané typy, sú však o to prekvapivejšie. Na jednej strane tenduje k predstave, že tzv. viacnásobný vetný základ treba pokladať – odvolávajúc sa aj na J. Ružičku – za súvetie: „je primeranejšie hovoriť tu vždy o súvetí“. Vo vzorke príkladov totiž má aj slovesno-menné vetné základy: *Tamdu je svetlo, teplo, živo*. Hneď v ďalšom odseku však uvádza, že „v prípade viacnásobnej mennej časti v slovesno-mennom prísudku vždy ide o jeden slovesný tvar“, a tak „viacnásobná menná časť sa k sponu pripája ako jeden celok a spolu so sponou utvára iba jednu predikáciu, pretože viacnásobnosť mennej časti nemá schopnosť násobiť predikáciu“ (s. 113).⁴ Podobne sa tu hodnotí tvar pomocného slovesa s viacerými neurčitkami. Spojenie *vie aj čítať, aj písať* sa v jeho štúdiu hodnotí ako „jeden slovesný tvar, v ktorom sa priradené neurčitky viažu na pomocné sloveso ako jeden celok... je to podľa nášho názoru jednoduchá veta“ (s. 114). Najnovšie sa o problematike zmieňuje aj J. Kačala: „Druhá, lexikálnovýz-

² Paradoxne v súvislosti s tým vyznieva, že v Encyklopédii jazykovedy sa po troch rokoch po vyjení Kočišovej štúdie na s. 477 uvádza: „Za viacnásobný vetný člen sa pokladajú predovšetkým skupiny opakujúcich sa slov (stál a stál)...“

³ K takto otvorenej problematike treba dodať, že gramatické jadro sa realizuje aj v jednočlenných menných vetách, preto opakovanie relevantného výrazu takisto predstavuje súvetný typ.

⁴ Vynechanie spony je podľa nášho názoru jeden z najbežnejších prípadov elipsy. Spona ako zložka nie je explicitne vyjadrená, ale je v systéme, a to aj v prípade, že sa nevyjadrí ani raz, napr. *hovoríť striebro, mlčať zlato*. K dvom podmetom v infinitívach sa pripája iba menná zložka, implicitnú prítomnosť gramatickej zložky je možno konštatovať zo systému.

namová súčasť zloženého vetného člena býva aj viacnásobná. To značí, že zložený vetný člen nie je viacnásobný ako celok, lež viacnásobná je iba jeho jedna – plnovýznamová – časť“ (2015, s. 112). Ako vidieť, téma tohto nášho príspevku sa ani tu nepremiata v celej jej šírke, autor si všíma iba vetnočlenskú zloženosť ako istý štruktúrny útvar, ktorý zovšeobecňuje natoľko, že v ňom nevyniká osobitosť pojmov (jeden) zložený vetný člen, viacnásobný vetný člen a súvetie, ktoré tu reálne prichádzajú do úvahy. Prirodzene, ani tomuto autorovi primárne nešlo o predstavenie problému vo svetle našej štúdie, lež skôr o globálny opis zložených vetných členov či o akýsi appendix state k opisu uvedených štruktúr s pripomenutím možných eventualít.

Rozsah problematiky zloženého vetného člena so zmnožením niektorej z jeho zložiek sa rozširuje aj podľa toho, ktorá (v lineárnom poradí) zo zložiek je zmnožená. Túto problematiku si autori takmer nevšímajú. Vo väčšine prác sa viac hovorí o zmnoženej mennej zložke (ak ide o prísudok či vetný základ), čo problematiku vyčerpáva len sporadicky, keďže zmnožiť možno ktorúkoľvek zložku zloženého vetného člena. Porov. *chcel odísť, zmiznúť* a *chcel i nechcel odísť*.

Problematika zmnoženej zložky sa triešti na dva smery čo do vetnočlenskej štruktúry. Na jednej strane tu pozorujeme štruktúru, v ktorej sa realizuje zmnoženie v nepredikátových vetných členoch, a to v podmete a v rozvíjajúcich vetných členoch, ako aj v polopredikatívnom doplnku, pričom prichádza do úvahy ich hodnotenie buď ako viacnásobných, alebo (ako sa to uvádza v spomínaných prácach) ako jediného vetného člena s viacnásobným vyjadrením jednej zo zložiek. Na druhej strane je zjavný prípad zmnoženia zložky zloženého prísudku a vetného základu, pričom sa tu ponúka hodnotenie útvaru buď ako súvetia, alebo jediného vetného člena s viacnásobným vyjadrením niektorej z jeho zložiek. K tomu, ako sme už naznačili, pristupuje aj to, či je zmnožená gramatická alebo lexikálna zložka. Uvedená kvantitatívna stránka ponúka buď hodnotenie na úrovni vetného člena, pričom sa nastoľuje otázka jeho viacnásobnosti alebo jednosti, alebo na úrovni vetotvorného aktu, pričom sa nastoľuje otázka jeho vetnosti alebo súvetnosti. Naznačená diferenciácia zmnoženia zložky zloženého vetného člena sa rozdeľuje do problematiky vetných členov a súvetí, preto nemožno uviesť jednotný princíp ich členenia. Za výhodnejšie pokladáme jednotlivo komentovať samostatné prípady obidvoch skupín, ktoré sa podujímame systematicky opísať v nasledujúcom.

2. PRÍPADY ZMNOŽENIA ZLOŽKY VETNÉHO ČLENA

2.1. Zložený vetný člen s kumuláciou (so zmnožením) zložky na vetnočlenskej konštrukčnej úrovni

Zložený podmet sa môže skladať z dvoch infinitívov, pričom prvý z nich zvyčajne býva pomocné sloveso (*chciť postupiť*), alebo pozostáva z infinitívu spony

byť plus podstatného alebo prídavného mena, prípadne adjektíválii (*byť* učiteľom, *byť* krásnou, *byť* zadlžený, *byť* prvý). Za istých podmienok, čo sa v hovorenej reči prejavuje zmenou intonácie, obyčajne zdôraznením prvého slova, môže vystupovať aj v inverzii, napr. *učiteľom byť*. Pozíciu zloženého podmetu možno ilustrovať na vetách typu ***Chciet' postúpiť*** je túžbou všetkých uchádzačov kastingu. – ***Byť farárom*** mu nepristalo.

Pre zložený podmet, na rozdiel od prísudku a vetného základu, je charakteristická ustrnutosť oboch zložiek, čo splyva s jeho typickou vlastnosťou mennosti. Teoretický problém pri ňom vzniká pri zmnožení daktorej z jeho zložiek. Dvojzložkový zložený podmet *chciet' postúpiť* možno rozšíriť: ***Chciet' postúpiť, súťažiť, vyhrať*** je túžbou všetkých uchádzačov kastingu. V uvedenej vete je trojnásobne zmnožená lexikálnovýznamová zložka. J. Kačala (2015, s. 112) tu hovorí o viacnásobnej plnovýznamovej časti, nie však o viacnásobnom zloženom podmete. Z dvoch príčin sa nemožno s touto mienkou zhodnúť. Na jednej strane sa tu podľa nášho názoru uplatňuje bežná jazyková ekonomizácia výrazu vo forme elipsy s anaforickou perspektívou, takže infinitív *chciet'* stačilo vyjadriť raz na začiatku lineárneho reťazca. Po tomto prvom explicitnom vyjadrení môže totiž nasledovať plné vyjadrenie s opakovaním mezosegmentu: *chciet' postúpiť, chciet' súťažiť, chciet' vyhrať*. Elidovaný výraz nie je explicitne vyjadrený, ale v systéme existuje. Na druhej strane tu možno uviesť – a to sa nám vidí silnejším argumentom –, že lexikálnovýznamové zložky *postúpiť, súťažiť, vyhrať* predstavujú osobitné kognitívne obsahy zviazané s mimojazykovou realitou, ktoré tu vystupujú ako nezávislé semémy. V prípade parafrázy sa infinitív prvej zložky môže spojiť s deverbatívom: *chciet' postúpenie, súťaženie, vyhranie*, ba jazykovo hladšia je úplná nominalizácia (a to aj s možným vypustením infinitívu *chciet'* bez sémantických následkov): (*chciet'*) *postup, súťaž, výhra*. Po takomto „prefiltrovaní“ dostávame vetu: ***Postup, súťaž, výhra*** je túžbou všetkých uchádzačov kastingu. V tomto finálnom produkte transformácie bez zaváhania určujeme viacnásobný podmet. Lenže na pozadí všetkých uvedených transformačných vrstiev stojí tá istá hĺbková štruktúra: *chciet' postúpiť, (chciet') súťažiť, (chciet') vyhrať, byť, túžba, všetci, uchádzači, kasting*. Len v jednotlivých úrovniach má rozličnú povrchovú reprezentáciu, čo však neoberá ani jeden z vetných typov o tri podmetové pozície.

K problematike viacnásobného zloženého podmetu treba ďalej uviesť, že aj prvá zložka sa môže niekedy zmnožiť, a to jednak opakovaním toho istého infinitívu (*chciet', chciet' ho vidieť*) alebo s uplatnením negácie (*chciet' i nechciet' trestať*): *Chciet', chciet' ho ešte raz stretnúť bolo možnosťou presvedčiť sa o pravosti citu*. – *Chciet' i nechciet' trestať vlastné deti je dávnou dilemou rodičov*. Pri polaritnej modifikácii rovnakej vetnej konštrukcie z hľadiska kladu a záporu vzniká negáciou modálneho slovesa *chciet'* v zloženom vetnom člene s lexikálnosémantickou zložkou *trestať* súvzťažná dvojica vetných členov, pričom kladným pomocným slovesom

chcieť sa vyjadruje vôľa, chuť, úmysel konať dej a záporným pomocným slovesom *nechcieť* sa vyjadruje vôľa, chuť, úmysel nekonať ten istý dej, čo sú jazykovo stvárnené dve protikladné mimojazykové skutočnosti. Ak sa takéto dva zložené vetné členy stretnú v jednej vete, v danom prípade oba v úlohe podmetu, ide o viacnásobný vetný člen, teda o viacnásobný podmet, hoci plnovýznamová zložka s lexikálnou náplňou je explicitne vyjadrená iba raz.

Zložený predmet typu *snažil sa byť úprimný* možno takisto rozšíriť na viacnásobný, pričom sa tu uplatňuje argumentácia ako v predchádzajúcom prípade pri podmete: *Snažil sa byť úprimný, bezprostredný, milý...*⁵ Zložky úprimný, bezprostredný, milý sú tri rôzne pomenovania troch odlišných statických príznakov, preto s infinitívom *býť* predstavujú tri samostatné celky troch predmetov, hoci infinitív sa explicitne vyjadruje iba v prvom zloženom vetnom člene, v ďalších je prítomný implicitne. Také isté chápanie možno uplatniť pri viacnásobnom zloženom prívlastku: *Vždy máš možnosť byť lepším, dokonalejším...*

Aj podmetový zložený doplnok typu *súc zoslabnutý* je viacnásobný, ak sa kumuluje: *Trpiteľ, súc zoslabnutý, opustený, vyvýšený, zvolal mocným hlasom*. V prospech hodnotenia viacnásobnosti vetného člena pri takomto type nepriamo vyznieva aj komentár J. Kačalu o jeho prvej zložke v prechodníkovom tvare *súc*: „... v dnešnom úze sa význam existencie pri takýchto menách s funkciou doplnku chápe ako implicitný (zahrnutý v mennom výraze, ktorý zastáva funkciu doplnku) a z hľadiska realizácie sa pokladá za nadbytočný, takže sa uprednostňuje jednoduchý doplnok...“ (2010, s. 36). Možnosť inklúzie sémy existencie v plnovýznamovej (lexikálnej) zložke zloženého doplnku a jeho preformovanie na jednoduchý doplnok umožňuje toto: pri explicitnom jednorazovom vyjadrení prechodníka *súc* v zloženom doplnku sa pri každej ďalšej mennej vetnočlenskej zložke uplatňuje ako implicitne prítomná, a to s uplatnením elipsy; pri sémantickej inklúzii sémy existencie s mennou semémou sa zložený doplnok redukuje na jednoduchý, ale prirodzene viacnásobný. V uvedenom druhom prípade nieto pochybností o viacnásobnosti. Predpoklad, že jeho zloženosť (pridanie tvaru *súc*, dokonca očividne redundantné) ruší viacnásobnosť, nie je tu na mieste. V obidvoch prípadoch, t. j. v prípade zloženého, ako aj jednoduchého doplnku ide v uvedenej vete o viacnásobný vetný člen, čo so zreteľom na prípad zloženého doplnku so zmnoženou lexikálnovýznamovou zložkou vylučuje hodnotenie, že „zložený vetný člen nie je viacnásobný ako celok“ (porov. Kačala 2010, s. 112). Analogicky hodnotíme aj zložený prívlastok s kumuláciou menného výrazu ako viacnásobný vetný člen: *Vždy máš možnosť byť lepším, dokonalejším...*

⁵ Keď sa však predmet realizuje vetne, t.j. vedľajšou predmetovou vetou, ako sa uvádza v stati o zloženom predmete v knihe J. Kačalu (2015, s. 110), nejde už o predmet v prípade *sa dá spoznať*; porov. *Boh sám rozhoduje, komu sa dá spoznať*. Zložený útvar *sa dá spoznať* je tu prísudkom vedľajšej predmetovej vety. Ako predmet si ho vieme predstaviť vo vete *Boh rozhodol dať sa spoznať Mojžišovi*.

V závere tejto časti sa žiada poznamenať, že pri nepredikátových zložených vetných členoch je irelevantné rozdeľovať ich zložky na gramatické a lexikálne, obidve sú vlastne lexikálne. Z tohto hľadiska vytvárajú iba súbor sém, do ktorého každý z nich „investuje“ svoje sémantické špecifiká. Podmety alebo predmety *chciet' víťaziť, môcť vyhrať, byť šťastným* sú v obidvoch zložkách úplne nominalizované. Len čo by sa prvá z nich dostala do konjugačného pohybu, vetný člen ako celok by sa preradil medzi predikáty. Inverzný slovosled v týchto prostriedkoch nadobúda emfatické hodnotenie.

2.2. Zložený vetný člen s kumuláciou (so zmnožením) zložky na súvetnej konštrukčnej úrovni

Otázka súvetnosti prichádza do úvahy v prípade takých zložených vetných členov s kumuláciou daktorej z ich zložiek, ktoré majú vetnočlenskú úlohu prísudku alebo vetného základu. V zloženom prísudku sa obyčajne spájajú dve slovesá, a to pomocné v určitom tvare, ale bez plného významu, a plnovýznamové v neurčitku, ktoré obsahuje významové jadro, napr. *prestal pracovať, začína strečkovať, má sa vydávať*. Pomocné sloveso vyjadruje predikačné kategórie, dáva teda vetnému členu konjugačný mechanizmus, kým infinitív ostáva z gramatického hľadiska ustrnutý, má teda mennú hodnotu. Popri tom treba brať do úvahy aj slovesno-menný zložený prísudok typu *je spevák* alebo fundament *je pekne* a zloženie predikatívnej príslovky s infinitívom, pričom prichádzajú do úvahy rozmanité kombinácie, vrátane inverzného slovosledu pri akcentovaní rozdielných obsahových zložiek výpovede: *nebolo vidno, vidno nebolo, treba pomáhať, pomáhať treba; malo svitať, ostalo mu otupno* atď. Aj v uvedených prípadoch sa jedna zo zložiek zloženého vetného člena môže kumulovať.

F. Kočíš posudzuje prípady typu *vie aj čítať, aj písať; začal polihovať, choriet; musíte hrať a spievať; začala stenať, žialiť, horekovať* ako jeden slovesný tvar, a teda ide podľa neho o jednoduchú vetu, ak sú prísudkami (c. d. s. 114). Podobne hovorí o viacnásobnej mennej časti v slovesno-mennom prísudku, vychádzajúc z predpokladu, že spona je explicitne vyjadrená iba raz: *Jahniatka boli krotké a boli nežné*. (C. d. s. 113). Pri tomto doklade argumentuje bežným úzom, v ktorom sa „spona ku každej mennej časti nedáva“ (s. 113). Za predpokladu opakovanej spony pokladá súvetie *Jahniatka boli krotké a boli nežné* za nereálne či defektné. Táto jeho argumentácia je príliš tendenčná a subjektívna, keďže z nej vychodí, akoby iba „bežný úzus“ bol regulárnym, paradigmatickým prostredím jazyka. Nazdávame sa, že všetky vetné typy, ktoré vygenerovala vyjadrovacia potreba, sú regulérne, oprávnené, a to aj v prípade, že v jazykovej praxi sú skôr okrajové, alebo sa príliš viažu s dakto- rým štýlom. V uvedenom prípade súvetie s dvoma sponami sa využíva v rečníctve ako tzv. vetná perióda. Z filozofického hľadiska aj jedno jediné použitie určitej štruk-

túry sa sumuje v jazyku (princíp subsumpcie), takže v príslušnom jazykovom systéme možno k danej štruktúre predpokladať abstraktnú jazykovú paradigmu, v uvedenom prípade súvetný typ. Pravda, v Kočišovom článku ide primárne o odstránenie nelogického anachronického hodnotenia dvoch a viacerých predikátov alebo fundamentov v jednom vetnom celku ako viacnásobných. Ak sa totiž v jednom takomto útvare stretnú dva alebo viaceré prísudky a fundamenty, vždy ide o súvetie.⁶

Z vedľajšej témy tohto uvažovania, ako sme už aj naznačili, vzniká závažná samostatná problematika, či zložený prísudok a fundament s viacnásobným vyjadrením niektoorej, častejšie lexikálnej zložky, vyžadujúcej si gramatickú zložku, aby mohla fungovať ako zložený vetný člen, dáva vznik jednoduchej vete alebo súvetiu. Nazdávame sa, že tu zakaždým funguje elipsa ako bežný jazykový jav vypúšťania známeho, explicitne vyjadreného prostriedku.

Pokladáme za absurdné vychádzať tu z predpokladu, že vlastne viacnásobnosť zložky v zloženom vetnom člene osebe je signálom vetnočlenskej jednosti (nie viacnásobnosti), alebo na úrovni vety jej jednoduchosti (nie súvetnosti). Je to presne naopak.⁷

2.3. Zložený vetný člen s troj- a štvorčlennou syntagmou

Popri spomínaných viacnásobných zložených vetných členoch a súvetiach s predikáciou vyjadrenou pomocou zloženého prísudku alebo fundamentu treba osobitne posudzovať zložené vetné členy existujúce v trojčlennej syntagme. Ide o typy *chcieť začať študovať*, *začať byť úspešný*. V týchto prípadoch sa k dvojčlennej syntagme pripája ešte ďalšie sloveso, takže vzniknutý zložený vetný člen je akoby súčtom šesť všetkých zložiek v takomto pomere:

(a) *chcieť* + (*začať* + *študovať*)

(b) *začať* + (*býť* + *úspešný*).

a. V prvom prípade sa najprv združujú zložky v zátvorkách, pričom plnovýznamové sloveso sa obohacuje o novú sému temporálnosti, takže súhrnný význam ako

⁶ Kontroverzne sa však u doktorých autorov aj v novších prácach naďalej vykladajú uvedené prípady ako viacnásobné vetné členy, a to aj bez ohľadu na ich jednoduchosť alebo zloženosť z hľadiska vyjadrenia, ignorujúc spomínané publikované práce. (Porov. Moško, 2006, s. 51 a 53).

⁷ Je iste nedopatrením, že pod položkou viacnásobnosti lexikálnovýznamovej súčasti zloženého vetného člena sa v argumentácii J. Kačalu súhrnne hovorí o vetnočlenskej neviacnásobnosti, z čoho pre príklady so zloženým prísudkom a fundamentom, ktoré sa v stati uvádzajú, sa automaticky vylučuje aj súvetnosť (2015, s. 112). Rukolapne možno situáciu ilustrovať na doplnku. V inej práci J. Kačalu (2010, s. 26) nachádzame príklad na viacnásobný (jednoduchý) doplnok: Šípkový čaj sa pije teplý a čerstvo pripravený. Možno vôbec predpokladať, že aplikovaním kategoriálneho slova *súc* a vytvorením zloženého doplnku sa nejako vytráti vzťah k mimojazykovej skutočnosti cez dve lexikálne zložky *teplý* a *čerstvo pripravený*, a tak tu vznikne iba jeden vetný člen? Aký by potom bol vzťah medzi kognitívnymi obsahmi v sérii možných troch realizácií doplnkov? Porov. *pije sa teplý* a *čerstvo pripravený*; *pije sa súc teplý* a *čerstvo pripravený*; *pije sa súc teplý* a *súc čerstvo pripravený*. V tejto sérii je iba odlišná štylistika, kognitívny obsah je rovnaký.

výsledok modifikácie zodpovedá vyjadreniu fáz priebehu deja plnovýznamového slovesa. V uvedenom prípade ide o začiatočnú (inchoatívnu) fázu. Plnovýznamové sloveso v infinitíve však možno modifikačne obohatiť aj o stredovú (kontinuatívnu) fázu, napr. *chcieť prestať študovať*. Fázové slovesá majú úzky vzťah ku kategórii slovesného vidu a spôsobu slovesného deja. Začiatočnú fázu vyjadrenú zloženým vetným členom možno parafrázovať slovotvorne, a to pomocou vyjadrenia predponou *roz-* (*rozbehnúť sa*), koncovú predponou *do-* (*dokončiť*). Neplnovýznamové fázové slovesá teda iba lexikálne modifikujú význam plnovýznamového slovesa v infinitíve, preto súhrnne tvoria jedinú zložku, ktorá ako významový celok vstupuje do zloženého vetného člena s inou zložkou.⁸ Takéto trojzložkové zložené vetné členy nepokladáme za viacnásobné. Jedine keby sa k nim pridala ďalšia zložka rovnakej kategórie, a to tak spredu, ako aj zozadu, vznikne viacnásobný zložený vetný člen, porov. *chcieť, musieť začať študovať; chcieť začať študovať, vzdelávať sa*.

b. Na type *zачаť byť úspešný(m)* sa ukazuje, že fázové sloveso môže zaujímať aj pozíciu pred spojením existenciálneho slovesa a mena. V takejto pozícii môže vystupovať aj modálne sloveso, porov. *chcieť byť úspešný(m)*, ba obidve možno ešte ďalej skombinovať do štvorzložkovej syntagmy zloženého vetného člena *zачаť chcieť byť úspešný(m)*, *chcieť začať byť úspešný(m)*, pričom jednotlivé prvky sa združujú do dvoch obligatórnych zložiek zloženého vetného člena takto:

(*zачаť* + *chcieť*) + (*býť* + *úspešný*)

(*chcieť* + *zачаť*) + (*býť* + *úspešný*)

Pri hodnotení uvedených prípadov platia také isté konzekvencie ako v predchádzajúcich prípadoch (položka a). Nie sú to viacnásobné vetné členy. Na zviacnásobnenie sa pri nich vyžaduje pribrať ešte ďalšiu zložku, pričom musí ísť o kumuláciu v rovnakej kategórii, napr.:

zачаť* a *neprestávať* *chcieť byť úspešný(m)

***chcieť* a *musieť* *zачаť byť úspešný(m)*.**

Súvetie vzniká pri kumulácii buď gramatickej zložky zloženého prísudku, pričom sa ráta s kataforickou elipsou (menná lexikálna zložka sa vyslovuje až po druhom slovese), napr. *Začal a neprestával chcieť byť úspešný(m)*, alebo pri kumulácii mennej zložky s uplatnením anaforickej elipsy, napr.: *Prestala chcieť byť úspešnou, slávnou*. Tieto súvetia predstavujú transformácie viet *Začal chcieť byť úspešným*. – *Neprestával chcieť byť úspešným* a *Prestala chcieť byť úspešnou*. – *Prestala chcieť byť slávnou*. V oboch prípadoch ide zakaždým o dve vetné jadrá, ktoré sa zlučujú do súvetí. Uvedené pravidlá platia aj o fundamentoch typu *Začalo byť dažďivo* (jedno-

⁸ Za pozornosť stojí lexikálnosémantický rozdiel medzi neplnovýznamovým (synsémantickým) slovesom *zачаť* v spojení *zачал pracovať* a plnovýznamovým (autosémantickým) v spojení *zачаť prácu* (objektové plnovýznamové sloveso, ktoré si vyžaduje objekt v akuzative). Podobne posudzujeme príklady *vietor neprestáva zavýjať* (pomocné) a *vietor neprestáva, neustáva* (plnovýznamové s významom „nepretržite sa jeho trvanie“).

duchá jednočlenná veta), *Začalo byť daždivo, sychravo* (súvetie z dvoch jednočlenných viet). *Mohlo tam začať byť extrémne mrazivo (ale duchaplný pracovník včas vypol prístroje).*

3. ZÁVER

V zložených vetných členoch sa kumuluje jedna zložka, a to buď ako kategoriálne, alebo lexikálne slovo. Po explicitnom vyjadrení jednej zo zložiek sa v každom nasledujúcom prípade reduplikuje celý vetný člen na princípe elipsy, teda už s implicitne prítomnou zložkou ako systémovou, hoci formálne nevyjadrenou, z ekonomických príčin nezopakovanou. Kumulácia zložky v nepredikátových a polopredikátových vetných členoch má za následok ich viacnásobnosť. V prípade predikátových zložených vetných členov každú kumuláciu hodnotíme ako nový prísudok alebo vetný základ, a tak aj nový vetotvorný akt. V prípadoch, keď sa v jednom vetnom celku stretajú aspoň dva takéto vetné členy, ide o súvetie, ak ich je viac, o zložené súvetie.

Troj- a štvorčlenné syntagmy sa v zloženom vetnom člene správajú ako dvojčlenné, keďže ich významové prvky sa združujú, a to buď na úrovni individuálnych (lexikálnych) sém, typ $A + (B + C)$, alebo kategoriálnych (gramatických) aj lexikálnych sém pri type $(A + B) + (C + D)$.

Literatúra

- KAČALA, Ján: Zložené útvary v jazyku. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, s. r. o. 2010.
KAČALA, Ján: K podstate vety. Syntetický pohľad. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, s. r. o. 2012.
KAČALA, Ján: Teória vetného člena. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, s. r. o. 2015.
KOČIŠ, František: O viacnásobnom prísudku zo syntagmatického a sémantického hľadiska. Slovenská reč, 55, 1990, č. 2, s. 108 – 117.
MISTRÍK, Jozef a kol.: Encyklopédia jazykovedy. Bratislava: Vyd. Obzor 1993.
MOŠKO, Gustáv: Príručka vetného rozboru. 2. vyd. Prešov: Náuka 2006.
PAVLOVIČ, Jozef: Syntax slovenského jazyka II. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity 2012.

Z AKTUÁLNYCH ŠTYLISTICKÝCH OTÁZOK ŽURNALISTICKEJ ŽÁNROLÓGIE (NAJMÄ NA POZADÍ KNIHY I. JENČU ÚVOD DO TEÓRIE ŽÁNROV)

Jozef Mlacek

*Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, Hrabovská cesta 1B
034 01 Ružomberok, e-mail: jozef.mlacek@gmail.com*

MLACEK, J.: On Current Stylistic Issues of Journalistic Genre Theory (mainly in the Context of the I. Jenča's Publication Introduction to the Genre Theory). *Slovak Speech*, 2016, vol. 81, no. 1-2, p. 39-54.

Abstract: The base of author's contemplation is Jenča's publication titled „Úvod do teórie žánrov – The Introduction into the Theory of Genres“ which consists of the analysis of several Slovak stylistic conceptions. The goal of this paper is a reevaluation of Jenča's approach compared to other existing stylistic theories (the older or current ones). The author follows Jenča's interpretation, stresses and modifies it for purpose of a complex journalistic genre theory.

Key words: genre, style, journalistic genre theory

Môže sa zdať paradoxné, ale je to svojím spôsobom celkom logické, že až po množstve štúdií, ba aj po viacerých starších aj novších knihách o problematike žurnalistických žánrov, teda v situácii, ktorú možno charakterizovať azda až ako boom zverejňovania špecifických prác o žurnalistických žánroch (najnovšími článkami tohto reťazca sú knihy T. Rončákovej *Žurnalistické žánre* z r. 2011 a M. Follrichovej *Novinárska publicistika emocionálneho typu* z r. 2012), vychádza na Fakulte masmediálnej komunikácie jednej z trnavských univerzít novinovedcovi a (najmä rozhlasovému) novinárovi Imrichovi Jenčovi dielo so skromným, ale na druhej strane sľubným a sľubujúcim názvom *Úvod do teórie žánrov* (2014). Hoci to nie je v samom názve vyjadrené, z autorovej celoživotnej profilácie, ako aj zo zamerania vydavateľa a predovšetkým z náplne uvedenej knihy je celkom evidentné, že monografia je úvodom nie do nejakej všeobecnej (teda napríklad aj literárnej) teórie žánrov, ale úvodom práve do teórie žurnalistických žánrov. Slovo úvod z jej názvu môže vzbudzovať dojem, že tu máme azda do činenia s nejakou propedeutikou pre bakalársky stupeň tohto smeru štúdia, povaha celého jej textu však zreteľne potvrdzuje, že kniha je skôr premysleným vstupom až do metodológie novinárskej žánrológie, že ona je skôr študijným materiálom pre nejaké výberové prednášky alebo výberové semináre

doktorandského stupňa v tomto smere štúdia. Pretože autor v nej na viacerých miestach zdôrazňuje myšlienku o potrebe kritického myslenia u všetkých (teda aj tých nádejných) novinárov (takto napr. už v úvode na s. 11) a za jeho prejav pokladá okrem iného aj „*chut', schopnosť aj odvahu vzoprieť sa tradícii a názorovým autoritám*“ (takto zasa v úplnom závere na s. 134), pričom sám jedno aj druhé, teda ono kritické myslenie aj *chut'* a *schopnosť vzoprieť sa autoritám*, preukazuje prakticky vo všetkých častiach svojho textu, možno, ba treba celé jeho uvažovanie – naozaj ide najmä o uvažovanie – vidieť v širokých reláciách problematiky žurnalistickej žánrológie. Pre náš text z takéhoto poznania vyplýva priam smernica, že on nemôže ostať len na úrovni bežnej recenzie sledovanej monografie, ale že musí prejsť do viacsmerného aj viacúrovňového porovnávania Jenčových formulácií so všetkými tými koncepciami alebo aj parciálnymi výkladmi iných autorov, ktoré sledované dielo spomína, resp. na ktoré priamo či aspoň nepriamo odkazuje, že musí dostať akýsi rozhládový charakter. Ako naznačuje sám názov nášho textu, toto porovnanie sa bude dotýkať najmä vlastných stylistických a popri nich trochu aj špeciálnych terminologických otázok zo sféry žurnalistických žánrov.

Pojem žáner pri hocikakom nazeraní vždy zreteľne súvisí so stylistikou, zo stylistiky musí vychádzať a v praxi aj naozaj vychádza celé jeho vymedzovanie, na stylistickom podloží sa určuje podstatná časť jeho znakov. Preto je celkom zákonité, že v úsilí o prehľbovanie, resp. domýšľanie jeho chápania autor sledovanej práce pristupuje k nemu tiež najmä na pozadí viacerých domácich stylistických koncepcií. Ak sme už pri podrobnej analýze jeho knihy *Rozhlasové spravodajstvo* (2004) mohli vecne konštatovať, že na rozdiel od mnohých predchádzajúcich rozborov sa jeho analýza neuspokojuje iba s takmer obligátnymi odkazmi na Mistríkovu klasifikáciu publicistických žánrov (známa triáda *spravodajské, analytické a beletristické útvary* – tá bola oporou aj pre najbežnejšie vlastné žurnalistické triedenie žánrov), ale aspoň stručne pripomína aj to, ako sa o naznačenej otázke vyslovuje, resp. čo v daných súvislostiach ponúka mikovská *výrazová koncepcia* štýlu (Mlacek, 2005), v súvislosti s jeho novou prácou možno zaznamenať, že takmer celá jej kompozícia sa zakladá na dobre premyslenom prepájaní a porovnávaní istých kľúčových teorém z jednotlivých stylistických koncepcií, keď až v piatich z desiatich kapitol práce (do tohto počtu nerátame tri rámecujúce kapitoly, takže v celej knihe je ich až trinásť) sa text priamo rozvíja ako aplikácia konkrétnych riešení istých stránok žánru podľa stylistických teórií J. Mistríka, F. Miku, D. Slančovej a J. Findru. Autor, pravdaže, poukazuje aj na koncepčné prínosy všeobecnej žurnalistickej teórie žánrov, oporou pre jeho kritické pripomienky k stavu tejto disciplíny a rovnako aj pre jeho vlastné námety na smerovanie ďalšieho rozvíjania a prehľbovania jej povahy sú však predovšetkým spomínané stylistické prístupy. Ak si pritom uvedomujeme, že každá z uvedených stylistických koncepcií je aj napriek ich súzneniu vo všeobecnej orientácii

(vo všetkých sa nejako ozývajú niektoré zo základných téz funkčného prístupu k jazyku alebo k textu) predsa aspoň v istých bodoch trochu iná, odlišná, žiada sa prista-viť najmä pri tom, čo z nich a ako z nich čerpá v prepojení na vlastné novinovedné riešenia problematiky žánru alebo žánrov vo svojich interpretáciách autor sledova-nej práce. Už predtým je však potrebné uviesť niekoľko autorových zreteľne provo-kujúcich, ale zároveň aj inšpirujúcich formulácií z úvodných dvoch kapitol práce. Tými sú *Úvod* a *Náčrt historického vývinu žánrov*.

Začnime jeho až banálnymi konštatovaniami, že „žurnalistické žánre sa formujú od zrodu novinárstva“ (s. 13) a že „...sa vyvíjajú, prelínajú, upadajú do zabudnutia, vstávajú z popola“ (s. 9), ku ktorým sa o kúsok ďalej doplnujúco pridáva, že „časť novinárskych žánrov má svoj predobraz v literárnych žánroch“ (s. 15). Takmer sú-bežne s takýmito vyjadreniami, ba niekde už aj pred nimi v Jenčovom texte však čítame, že „...pre tvorbu konkrétnych novinárskych prejavov je charakteristické skôr stieranie hraníc žánrov ako ich rešpektovanie“ (s. 7), že tu dochádza k celkovej žánrovej nivelizácii (s. 8 – táto myšlienka sa aj bez takéhoto označenia objavila už v spomenutej staršej autorovej monografii, keď sa v nej konštatovalo, že autori často akoby ani nevedeli napísať text s jednoznačnými žánrovými parametrami, že častejšie sa už tvorí nie napr. komentár, glosa, fejtón, črta či iný útvar, ale len „príspevok“). Rovnako už v týchto častiach textu možno nájsť aspoň náznaky autorovho videnia príčin takéhoto stavu: Nie za všetko je podľa neho „vinná“ len globalizácia (I. Jenča podčiarkuje myšlienku, že takýto či podobný stav bol príznačný aj pre veľkú časť novinárskej produkcie už v období socializmu – s. 8), skutočné dôvody nachádza aj v samej novinárskej praxi (mnohí pracovníci médií sú bez príslušného typu vzdelania), ďalej v samom novinárskom vzdelávaní (kde sa niekedy nedoceňuje, resp. pria-mo podceňuje štúdium teórie žánrov) a napokon aj v samej teórii (keď sa v nej podľa autora na jednej strane až príliš pestuje a do popredia dostáva koncepcia tzv. žánrovej dominanty – o nej bude reč ďalej, a na druhej strane v nej zasa chýba hlbšie rozpracovanie špecifik rozhlasových a televíznych žánrov, ako aj dnes už naliehavo potrebný systematickejší pohľad na rodiaču sa členitosť internetových žánrov). Spo-menutý pojem žánrová nivelizácia nie je v naznačených súvislostiach nijako náho-dou: motiváciu jeho vydeľovania možno hľadať predovšetkým v pojmosloví nitrian-skej komunikačnej teórie, a to konkrétne vo vymedzovaní jej pojmu *výrazová nive-lizácia* (Popovič et al., 1983).

Ak v prvej z dvoch spomenutých vstupných kapitol nachádzame autorovo ur-čenie oných „problematických miest teórie žánrov v slovenskom mediálnom pros-tredí“ (s. 10), druhá už prvým slovom vo svojom pomenovaní – je ním slovo *náčrt* – signalizuje potrebu tento náčrt dopĺňať a kompletizovať a zároveň naznačuje sme-ry takéhoto dopĺňania: Náčrt ponúka istú teoretickú aj materiállovú maticu na zapl-ňanie konkrétnymi faktami z dejín, aby sa dospelo ku kompletnému obrazu vývinu

žurnalistických žánrov v našom prostredí. Kľúčové body a smery tohto vývinu sa tu presne pomenúvajú alebo aspoň naznačujú, keď sa konštatuje, aké premeny tu priniesol vynález tlače, aké zasa vydelenie novín a časopisov, čo priniesol rozhlas, potom televízia, čo prinieslo duálne vysielanie a čo najnovšie aj internet, ale nezabúda sa ani na vplyv spoločenských a politických činiteľov (napríklad na silné presadzovanie princípu stránkosti v nedávnej dobe) na charakter celej žurnalistickej tvorby. Na tých iba trinástich stranách nevel'kého, skoro len vreckového formátu tejto knihy nemožno, pravdaže, zachytiť všetko, jednako sa tu dostatočne signalizuje, čo môže sledovanie tohto jediného rozmeru žurnalistiky, totiž práve jej žánrového vývinu, vypovedať aj o celých jej dejinách, pričom sa zároveň naznačuje, že to môže byť jeden z azda najproduktívnejších prístupov vo výskume týchto dejín, prístup s možnosťou ešte väčšou vnútornou výpovednou hodnotou, ako má to hádam až „klasické“ registrovanie vonkajšej faktografie vývinu žurnalistiky.

Je príznačné, že už pred ďalšími tromi kapitolami, ktorých predmetom je vymedzovanie žánru, určovanie žánrových kvalifikátorov a vyrovnávanie sa s onou koncepciou tzv. žánrovej dominanty, je prvá z už naznačovaných kapitol orientovaných na štylistické dimenzie žánru a teda aj na takmer celú paradigmatickú žánru, a to kapitola s pomenovaním *Štýl, sloh, slohový postup, slohový útvar, žáner*. Ako vidieť, autorovi ide o veličiny, ktoré sú práve pre viacrozmernosť vzťahov medzi nimi samými aj v súčasnosti predmetom živej a stále ešte otvorenej (ba často dokonca ešte aj nanovo otvárajúcej) diskusie aj v samej štylistike. Jeho prístupy k nim sú zaujímavé a podnetné jednak tým, že uvedené pojmy chce vidieť v rozličných súvislostiach (v korešpondencii, ale evidentne aj v istých opozíciách, resp. napätiach) s príslušnými zložkami vlastnej novinovednej alebo žurnalistickej systematiky pojmov, a jednak samým výberom toho, na čo zo spomenutých štylistických koncepcií nadväzuje a ako, v akých smeroch alebo pri ktorých pojmoch na ne nadväzuje (takáto konfrontácia je príležitosťou stručne si pripomenúť aspoň čo-to z vývinu nášho štylistického myslenia, rozmanité tie presuny a prehodnotenia, ktoré sa aj v samej štylistike objavili práve v súvislosti so žánrami a ďalšími v názve tejto kapitoly uvedenými pojmami, a zároveň akosi už v predstihu zachytiť aspoň voľačo z naznačených ďalších autorových „štylistických“ kapitol). Pristavme sa preto pri tomto tematickom okruhu aspoň niekoľkými poznámkami, veď práve v takomto pripomínaní, teda v takomto (vančurovsky povedané) odkrývaní *vedomia súvislostí*, vidí autor sledovaného diela hlavné poslanie, základnú ambíciu svojho textu. Ak pritom spomenieme aj niektoré veci, ktoré Jenčova kniha nezaznamenáva, alebo aj veci, ku ktorým budeme mať iný postoj, ako má autor tejto knihy, netreba v tom vidieť hneď nejaké výčitky, pôjde skôr o rozvíjanie autorovej spomenutej intencie odkrývať pri sledovaní žánrov čo najviac z ich súvislostí alebo z ich kontextu. Začnime tými základnými z tejto kapitoly.

Celkom okrajovo sa autor dotýka vzťahu medzi názvami štýl a *sloh*. Konštatuje, že ich určovanie sa často kryje už v samej definícii (s. 33 – diskutabilný je tu len fakt, že v takomto citlivom bode sa autor odvoláva popri inom na *Krátky slovník slovenského jazyka*, ktorý už zo svojej podstaty /v takomto type slovníka – ide o jazykový slovník a navyše nie o nejaký teaurus – sa podávajú zjednodušené vymedzenia pojmov/ nemôže byť smerodajným zdrojom pri úsilí o prehĺbenie interpretácie vzťahov medzi oboma pojmami), ba dokonca upozorňuje, že podľa tej istej definície sa tieto pojmy viac či menej prekrývajú aj so slohovým postupom. So zreteľom na autorove zámery s týmto dielom sa možno ešte malo upozorniť, že v prvej fáze stylistických výskumov u nás (50. a 60. roky 20. storočia) tu boli nábehy na pojmovú diferenciáciu prvých dvoch názvov (u Paulinyho vždy len *jazykový štýl* a na druhej strane zasa iba *druh slohu*, resp. *slohový druh* – porov. Mlacek, 2013) a že výrazné posuny v tomto názvosloví aj pojmosloví nastali až po mistrikovskom vydelení pojmu *slohový postup*. A práve špecifikácie tohto pojmu a jeho vzťahov so štýlom sa dotýkajú s odkazom na viaceré zdroje aj ďalšie autorove úvahy. Keďže tu ide o veci podstatné práve aj so zreteľom na prehlbovanie interpretácie žánru všeobecne, ale špecifickejšie zasa aj vo sfére jeho žurnalistických druhov, treba sa pri nich pristaviť trochu podrobnejšie. Viaceré autorove odkazy nás totiž priamo nútia vrátiť sa trochu do počiatkov alebo až do prehistórie určovania, resp. konceptualizácie spomenutých pojmov.

Do prehistórie určovania pojmu *slohový postup* možno zaradiť uvedenú Paulinyho tézu o rozlišovaní pojmov (*jazykový*) štýl a *druh slohu*, resp. *slohový druh* (1953). Jeho prístup k ich rozlišovaniu je však ešte kolísavý: Pociťuje potrebu vydeľovať popri štýle ešte čosi ďalšie, ale nielen rámcové určenie obidvoch pojmov, lež aj typy vyčleňované v ich rámci (napr. tzv. *praktický štýl* sa vydeľuje pri triedení štýlov, a to ako podtyp odborného štýlu, ale na druhej strane sa spomína *populárno-vedecký sloh* ako špecifický druh slohu – porov. Mlacek, 2013, s. 282) sú dosť otvorené a neurčité. Tieto veci a súvislosti I. Jenča nespomína, on začína svoje poznámky až od J. Mistrika, až tu sa totiž robí zreteľné rozlíšenie štýlov a slohových postupov, až tu možno nájsť isté myšlienky, ktoré sú priamym podnetom pre Jenčovo úsilie o prehlbovanie širších paradigmatických dimenzií žánru. Autor akceptuje Mistrikovo videnie vertikálnej dimenzie pojmov štýl (sloh) – slohový postup – žáner (postup teda ako veličina užšia než štýl, ale zároveň ako pojem nadradený žánru), podľa J. Mistrika vymenúva aj konkrétne štyri, resp. päť postupov, podľa konfigurácií Mistrikových opozitných vlastností (známych päť párov) podáva charakteristiku každého z nich. Kognitívne cenné sú tu autorove poznámky o reláciách medzi takýmto (stylistickým) pohľadom na slohový postup a následne aj na žáner a prístupmi podľa iných disciplín alebo hľadísk (autor sleduje najmä vlastný novinovedný a potom aj literárnovedný prístup): pri každom z nich ide o skúmanie súvislostí žánru a nejakej

nadradenej, teda nadžánrovej veličiny označovanej niekedy ako druh (porov. literárne druhy – lyrika, epika, dráma a zasa žurnalistické druhy – spravodajské žánre, analytické žánre a beletristické či beletrizované žánre), inokedy ako rod. Škálu týchto pohľadov na žánre akoby zhora rozvíja o dosť akceptovaný Lesňákov prístup k rozhlasovým žánrom, o Labíkov prístup k televíznym žánrom a aspoň v malom náznaku aj o Šmídove návrhy z oblasti žánrovej členitosti internetových textov – pri týchto posledných by si malé zaznamenanie zaslúžila Tušerova myšlienka, že internet sa vo všeobecnosti a pre rozličné okolnosti „uberá k trendu spravodajského média“; 2012, s. 165). Vo všetkých takýchto prípadoch sa potvrdzuje, že štylistický prístup (podľa slohového postupu) je v uvedených súvislostiach predsa prvoradý a najpodstatnejší. A práve takéto zistenie navodzuje myšlienku, že autorove poznámky o slohovom postupe by práve v záujme zamýšľaného prehlbovania celej teórie žánru bolo užitočné rozviť o niektoré staršie aj novšie momenty štylistických prístupov. Spomeňme z nich aspoň niečo.

Z tých starších by bolo užitočné zaznamenať, že uvedený pojem sa terminologizoval práve týmto spôsobom nielen u J. Mistríka, ale aj u M. Ivanovej-Šalingovej prakticky v tom istom čase: V systematických štylistikách jedného aj druhého autora (obidve vyšli v r. 1965) sa už priamo spomína názov *slohový postup*, pričom ani jeden ani druhý sa nijako neodvoláva na toho druhého, uplatnenie tohto pojmu aj termínu sa už pravdepodobne vtedy rozumelo ako niečo všeobecne prijaté, ako vec, ktorá patrí medzi loci communes. Zaujímavejšie je tu však následné zistenie, že obidvaja autori podobným spôsobom upozorňujú na skutočnosť, že popri slohovom postupe tu treba rátať aj s veličinou, ktorá sa označuje alebo ako *textový výstavbový postup* (takto u M. Šalingovej) alebo ako *textová výstavba* (takto zasa u J. Mistríka, ktorý už vtedy, teda v r. 1965, rozlišuje horizontálne a vertikálne členenie textu). Prečo by asi bolo upozornenie na tieto skutočnosti užitočné aj alebo práve v Jenčovom texte s jeho špecifickými zámermi? Najmä preto, lebo aj on (nadväzujúc na J. Findru a ďalších) uvádza námietky proti Mistríkovmu oveľa novšiemu vydeľovaniu sporného *dialogického slohového postupu*: odkaz na Mistríkovo pôvodné či staršie zaradovanie dialógu do paradigmy vertikálneho členenia textu by tu mal rozhodne väčšiu výpovednú silu ako spomenuté odvolávanie sa na stanoviská iných autorov, všeličo by totiž vysvetľoval, resp. aspoň naznačoval v širších súvislostiach či na širšom pozadí. A pokiaľ ide o potrebu, resp. užitočnosť zapojenia tých novších rozmerov štylistických alebo textových prístupov k sledovanému pojmu, tá sa vynára najmä v súvislosti s tým, ako a kam až „dotiahol“ autor svoje poznámky o tých „nieštylistických“, konkrétne predovšetkým novinovedných prístupoch k danej problematike (spomínané Lesňákov alebo Labíkov či Šmídove riešenia). Ak by chcel podobne postupovať aj pri vlastnom štylistickom určovaní daného pojmu (slohový postup), zaiste by sa v jeho texte mali uplatniť odkazy napríklad na Dolníkovu kon-

ceptualizáciu typov *expanzie témy* (Dolník – Bajžíková, 1998; zaujímavé by bolo napr. sledovať, čo by pre autorov prístup k typológii novinárskych žánrov napovedalo na jednej strane Dolníkovu nevydeľovanie informačného postupu, u neho vlastne informačnej expanzie témy, a na druhej strane zasa jeho vyčleňovanie osobitnej, inde takto samostatne nevyčleňovanej argumentačnej expanzie témy), rovnako však aj na Slančovej chápanie *slohového postupu ako textovej makrostratégie* (2012; na túto autorku I. Jenča nadväzuje jednak pri parametrizácii žánru, teda pri určovaní až päťorakých rôznych príznakov žánru, a jednak v súvislosti s jej zdomáčkovaním leechovských komunikačných princípov, zásad a pravidiel, a tak by bolo zaiste zaujímavé, čo by pre jeho úsilie o prehĺbovanie úvah o žánroch naznačilo takéto chápanie slohového postupu).

Z uvedenej kapitoly Jenčovej knihy si napokon pozornosť zaslúži aj posledná dvojica pojmov z názvu kapitoly, a to útvar a žáner. Autor zaznamenáva rozkolísanosť v chápaní vzťahu medzi obidvoma pojmami: Blízke mu je ich celkové stotožnenie a následné rozlíšenie u J. Mistríka (žáner a útvar ako viac-menej rovnocenné názvy uzavretej textovej veličiny a až potom ich rozlíšenie na osi model – jeho konkrétna realizácia, teda žáner ako model útvaru, hoci u tohto autora možno nájsť aj obrátené vnímanie daného vzťahu, keď sa slohové útvary stotožňujú s *komunikátmi* a tie sa len trochu ďalej v tom istom texte vymedzujú ako „*modely (vzorce) žánrov*“ – Mistrík, 1989, s. 371), možno ešte bližšie mu je však ich findrovské rozlišovanie: žáner ako výsledok prekríženia hĺbkovej (teda tradičnej slohovopostupovej) a povrchovej (teda štýlovej) modelovej štruktúry a útvar ako špecifická realizácia hĺbkovej či obsahovej štruktúry, pretože v ňom nachádza isté korešpondencie s niektorými vlastnými novinovednými prístupmi k interpretácii celej tejto nadžánrovej sféry. Aj napriek takémuto prístupu k uchopeniu vzťahov medzi naznačenými veličinami však aj vlastný Jenčov text signalizuje, že pomenovania žáner a útvar sa všeobecnejšie a bežnejšie prijímajú ako viac-menej rovnocenné označenia jednej skutočnosti, resp. jedného pojmu (aj so spomenutým Mistríkovým nadstavbovým rozlíšením; v podstate analogickým spôsobom postupuje aj T. Rončáková v citovanej práci z r. 2011, s. 12 – 15; najexplicitnejšie na s. 16). Autorovo kolísanie v danej veci však zároveň signalizuje, že túto súvzťažnosť musí ďalej a najmä ešte hlbšie dopracovať aj sama štylistická teória (niektorých spomedzi týchto otázok sa dotkneme pri nasledujúcich pohľadoch na autorovo riešenie základných dimenzií žánru, ktoré je náplňou naznačených ďalších troch kapitoliek sledovanej Jenčovej práce).

Keď sa po predchádzajúcich poznámkach o prvej zo „štylistických“ kapitol dostávame k spomínaným trom špecifikujúcim kapitolám o rozličných aspektoch vymedzovania žánru, môžeme konštatovať, že prvá z nich, kapitolka o definícii žánru, je v podstate glosovaným autorovým výpočtom viacerých domácich aj českých lingvistických, literárnovedných aj vlastných žurnalistických vymedzení žánru, pri

ktorom môžu zaujať dva momenty. Jednak to, že autor aj po množstve uvedených definícií podčiarkuje skeptické stanovisko českých autorov B. Osvaldovej a J. Haladu, podľa ktorých „...žánrová systematika nie je ani tak produktom teórie a vedy, ako skôr výsledkom praktickej činnosti“ (s. 51), a jednak ten mnohostranný pohľad na problematiku žánrových kvalifikátorov a ich platnosť pri určovaní žánru – ich problematiku autor rieši aj v osobitnej kapitole. Pristavíme sa tu trochu pri tomto ostatnom okruhu, lebo práve on je povestnou červenou niťou, ktorá sa vinie textom všetkých týchto troch kapitol a opakovane sa naň odkazuje aj na mnohých miestach v nasledujúcich (ale sem-tam sa príslušné súvislosti spomínajú už aj v predchádzajúcich) častiach textu tejto Jenčovej monografie. (Len celkom okrajovo ešte pripomeňme, že kapitola o žánrových kvalifikátoroch – v diele uvedená ako šiesta – mala byť asi už pred kapitolou o všeobecnej definícii žánru /tá je v diele označená a uvedená ako 4; azda najskôr uvedieme vymedzovacie znaky a až za nimi a na ich základe aj definíciu žánru/ a až po nich mala asi stáť kapitola o špecifickej koncepcii žánrovej dominanty – tá je v práci medzi nimi.)

V každom prípade tu máme do činenia so skutočnosťami, podľa ktorých sa poznáva žáner, teda s jeho znakmi. Sám I. Jenča hovorí už v názve osobitnej kapitoly, ale opakovane aj v jej texte podľa J. Mistrika o žánrových kvalifikátoroch, niekedy aj o žánrových zložkách, ďalší autori zasa priamo o *kritériách žánru* (takto napr. D. Slančová) alebo o ich *charakteristikách*, resp. *signáloch* či aj *indexoch žánru* (takto napr. T. Rončáková; táto autorka rada používa aj názov žánrotvorné kritériá, resp. dokonca aj žánrotvorné princípy – domnievame sa však, že žánrotvornými sú skôr prvky alebo zložky, tie môžu naozaj tvoriť žáner, kým kritériá alebo princípy bývajú zasa skôr žánerové, patria skôr k poznávaniu žánru). Podstatnejšie ako samo označenie týchto poznávacích znakov žánru je to, čo sa za ne pokladá, čo sa medzi ne ráta. Autorovým zámerom v tomto smere je skúmať, aké možnosti ponúka každá zo spomenutých štylistických koncepcií, čo tu ponúka Mistríkova teória žánrových kvalifikátorov, ako sa ona predstavila v *Žánroch vecnej literatúry* (1975), v čom môže byť produktívna aplikácia tzv. *výrazových vlastností* či *druhov výrazu* z Mikovej ucelenej koncepcie, čím tu prispieva/môže prispieť Slančovej domestikácia Leechových *komunikačných princípov a pravidiel* a čo pre jeho úsilie o prehĺbenú interpretáciu žánrov možno vyčítať z Findrovej teórie *modelových štruktúr textu*. Ešte predtým, ako sa komentujúco pristavíme pri týchto častiach Jenčovho textu, treba sa vrátiť k už spomínanej koncepcii žánrovej dominanty.

Jej východiskom v celom žurnalistickom diskurze je rovnako znejúci pojem. Okolo jeho chápania sa aj doposiaľ rozvíja otvorená diskusia. Ide totiž o to, čo možno pokladať za onú žánrovú dominantu pri jednotlivých žánroch a ako tu postupovať aj na všeobecnej rovine pri určovaní žánru. I. Jenča zdôrazňuje, že aj napriek tomu, že sa s týmto pojmom v novinovednej žánrológii takmer všeobecne pracuje, vlastne

ho ešte nikto zreteľnejšie nevymedzil, resp. nedefinoval. Bežne doň zahrnujú najmä takú zložku útvaru, ktorá ovplyvňuje ostatné (takto napr. v *Malej encyklopédii žurnalistiky* z r. 1982), inokedy sa za ňu pokladajú predovšetkým najfrekvencovanejšie znaky textu (takto napr. u A. Tušera). Autor sledovanej práce má k nej okrem konštatovania uvedenej dvojakosti jej chápania aj ďalšie výhrady, napr.: Úskalím je tu najmä jej subjektívnosť – keďže sa často ani základné žánre podľa neho ešte presnejšie alebo vyčerpávajúco nedefinovali, zostáva potom naozaj iba na prístupe každého bádateľa, ktoré spomedzi ich znakov bude pokladať za dominantné. Pravda, táto výhrada mieri nie iba na subjektívnosť, ale aj na istú hierarchizáciu znakov, teda na to, že niečo je predovšetkým záležitosťou konkrétnej realizácie žánru a niečo zasa patrí k jeho najvšeobecnejším znakom (napríklad literárne aj v teórii médií veľmi aktívny P. Valček vymedzuje vo svojom *Slovníku teórie médií* /2011, s. 351/ žurnalistickú žánrovú dominantu ako *druhovú individualizáciu*). A tu treba či možno zaznamenať, že na spomenutej osi „konkrétne – všeobecné“ sa pozorujú rozdiely i v oblasti žánrov niektorých ďalších štýlov (predovšetkým vo sfére umeleckých žánrov, o niečo menej aj v oblasti administratívneho štýlu), ale tam sa bežnejšie nikde nehovorí o žánrovej dominante, kým vo sfére žurnalistiky je to vlastne už ucelená koncepcia prístupu k otázke žánrov. I. Jenča vyslovuje k nej ešte jednu závažnú pripomienku smerom k možnostiam a hraniciam jej aplikovania: Súhlasí napríklad s tým, že uvažovanie býva onou dominantou úvahy, komentovanie je zasa dominantou komentára atď. Nadväzujúco si však kladie otázky takéhoto druhu: „Čo s uvažovaním v poznámke, analýze, eseji? Čo s komentujúcimi prvkami v úvodníku, rozборе, recenzii, analýze? Čo by podľa tejto logiky malo byť žánrovou dominantou v spravodajstve? Informovanie? Ako môže diferencovať jednotlivé žánre jednotlivá žánrová dominantá, charakteristická pre celú skupinu žánrov?“ (s. 57). Ako vidieť, autor tu eviduje až priveľa otvorených otázok, na ktoré sa pri aplikáciách danej teórie akosi zabúda, a tak nie div, že jeho postoj k tejto koncepcii je dosť skeptický, vlastne až zreteľne kritický a v takomto duchu vyznieva aj celkový záver tejto kapitoly: „Teória žurnalistiky zastala na pol cesty – hovoríme v nej síce o znakoch žánrov, no okrem jazykovedcov J. Mistríka, F. Mika a J. Findru sa ich zatiaľ nik nepokúsil definovať. Novinoveda ich poznatky neprevzala, vlastnú teóriu ale zatiaľ nedokázala dopracovať.“ (s. 59). To vyznieva aj pre samého autora, ale aj pre tento náš text ako priama výzva všimnúť si postupne, v čom naznačené štylistické koncepcie (pri vlastnom výklade I. Jenča k uvedeným pridáva ešte kapitolu o vyššie už spomenutom Slančovej rozvíti Leecheovej teórie komunikačných princípov a zásad) umožňujú precizovať nielen tu sledovanú teóriu žánrovej dominanty, ale aj celú žurnalistickú žánrológiu.

Ako pri prvej z naznačených koncepcií sa treba pristaviť pri už spomínanom Mistríkovom určovaní žánrových kvalifikátorov. Tá sa dá totiž chápať ako priama cesta k zamýšľanému prehĺbovaniu prístupu k novinárskym žánrom a svojou formu-

láciou v knihe *Žánre vecnej literatúry* s presným určením týchto kvalifikátorov či parametrov, stojacim v príkrej opozícii s vyššie spomínanou teóriou žánrovej dominy a umožňujúcim dokonca aj zápis vlastností žánra v podobe zložitých vzorcov, azda až ako návod na uvedené prehlbovanie. Autor tu teda podáva trochu zhustene celú metodiku Mistríkovej diagnostiky žánru. Pritom je zaujímavé, že hoci sám uvádza, že prof. J. Mistrík vlastne v nijakej zo svojich neskorších početných prác, ktoré sa dotýkali aj žánrových otázok rozmanitých textov, už tento postup neuplatňoval, a hoci má k istým bodom takéhoto výkladu aj sám viaceré otázky alebo pripomienky (všetky na s. 70 – 71), v rozoberanej práci ho jednako ponúka v takmer kompletnej podobe. Pravdepodobne sa už môžeme len dohadovať, prečo J. Mistrík v tomto bode postupoval tak, ako postupoval, predsa len treba takýto jeho krok pokladať za čosi symptomatické (je známe, že novšie myšlienky či závery, tobôž ucelené koncepty, ku ktorým v istej práci dospel, sa zreteľne ozývajú aj vo viacerých nasledujúcich dielach; túto myšlienku možno doložiť mnohými konkrétnymi príkladmi), hádam aj za istý náznak odstúpenia od sledovanej teórie. V takejto situácii a keď navyše I. Jenča spozoroval niekoľko nie veľmi produktívnych, možno až kontraproduktívnych krokov danej koncepcie smerom k jeho vlastným prístupom k žurnalistickým žánrom (a výpočet takýchto otázok by sa dal asi ešte rozšíriť o isté otvorené miesta z východiskovej koncepcie: prvý z kvalifikátorov sa označuje ako morfológický, jeho podtypom je jazykový a medzi podtypy tohto jazykového podtypu sa zaraďuje aj lexikálny – lexikálny je teda vlastne podpodtypom morfológického (!); do onoho jazykového podtypu sa zaraďuje aj slohovopostupový, teda nie do slohového typu, a to naozaj tiež trochu prekvapuje, lebo aj vo všeobecnosti sa slohovopostupová problematika dosť dlho vnímala v jazykovednej štylistike ako celkom okrajová, dokonca sa dlho uvažovalo o tom, či celá téma slohových postupov vôbec patrí do štylistiky). Prekvapuje, že v danej veci I. Jenča neuprednostnil novší model D. Slančovej s jej päťorakými kritériami žánrovosti: ten zaiste vo všeličom výberovo a kriticky nadväzuje aj na Mistríkovu koncepciu a pritom sa početnými aplikáciami už dostatočne overil – sama jeho autorka prednedávnom presvedčivo preukázala jeho produktivnosť okrem iného aj pri takej citlivej otázke, akou je odlišovanie editoriálu od úvodníka (Slančová, 2013). Ponúkaný mistríkovský koncept teda možno vnímať v reláciách Jenčovho výkladu predovšetkým ako jeden z návodov na komplexné zexaktnenie prístupov žurnalistickej žánrológie k jej predmetu a následne aj k reterminologizácii istých pojmov z tejto sféry (napr. na s. 63 sa opätovne pripomína aktuálnosť označovania celého štýlu z tejto oblasti názvom žurnalistický štýl), na druhej strane však ani takéto prístupy ku komplexnej problematike poznania žánrov nemôžu byť a ani nie sú prekážkou pre vznikanie nových hybridných žánrových foriem (preto sa ako trochu kontraproduktívne javia opakované autorove kritické výhrady proti pojmu *komentovaná správa*: domnievame sa, že diferenciácia správ

môže ísť popri iných smerovaniach aj cestou prepájania, resp. kríženia prvkov čistého spravodajstva a prvkov vlastnej publicistiky; o živosti takéhoto trendu svedčia niektoré ďalšie pojmy podobného druhu, napr. *infotainment*).

Ako sme už naznačili, k aplikáciám Mikovej výrazovej sústavy pri rozvíjaní vlastnej novinovednej teórie sa I. Jenča hlásil už vo svojom predchádzajúcom diele z r. 2004. Preto neprekvapuje, že na podnety z nej chce v rozšírenej podobe nadviazať aj v sledovanom diele. Napriek tomu, že tu podáva skrátenú rekapituláciu celého Mikovho postupu (a tým zreteľne prispieva k jeho poznaniu aj v novinovedných kruhoch), prínos tejto kapitoly k prehĺbeniu žurnalistickej žánrológie je trochu otáznny. V čom spočíva jeho problematickosť? Je evidentné, že naznačené autorovo prerozprávanie princípov Mikovej výrazovej koncepcie štýlu a textu aj s charakteristikou jednotlivých druhov výrazu a ich tematického aj jazykového podložia patrí k tomu, čo môže aspoň nepriamo pomôcť žurnalistickej genológii (hoci aj tu zaznamenávame aspoň niekoľko miest, o interpretácii ktorých možno diskutovať: Je oných blokov výrazových vlastností šesť, ako sa uvádza na s. 80 – 90, alebo len štyri, ako sa spomínajú na s. 77? Sám F. Miko rozlišuje aj pri operatívnosti aj pri ikonickosti tzv. vonkajšiu a vnútornú líniu v týchto vlastnostiach, takže skôr možno hovoriť len o štyroch blokoch vlastností. Diskutabilné je aj autorovo konštatovanie v poznámke č. 74 na s. 76, že totiž Mikova sústava sa „nestala ani predobrazom žurnalistickej žánrovej systematiky“ (!) a že sa ona všeobecnejšie nepresadila ani vo vlastnom, teda lingvistickom prostredí: Tu sa žiada doložiť, že u nás nie je veľa takých vedeckých koncepcií, na ktoré by sa v danej sfére nadväzovalo tak komplexne, ako sa na F. Miku nadväzuje napr. v nitrianskom obdivuhodnom kolektívnom diele *Tezaurus estetických výrazových kvalít* – Plesník a kol. 2008 . Nie celkom obstojí aj autorovo zistenie, že F. Miko spomína len šesť opozícií medzi druhmi výrazu -- je ich oveľa viac, len ich treba vidieť na rozličných úrovniach v celej jeho sústave: nie sú to teda len opozície typu operatívnosť – ikonickosť, subjektívnosť – sociatívnosť alebo pojmovosť – zážitkovosť, ale napr. aj idiolekt – sociolekt, variabilita – singularnosť, idiovariabilita – sociovariabilita, kondenzovanosť – šírka a pod.). Čo je však ešte problematickejšie, to je skutočnosť, že v texte kapitoly chýbajú akékoľvek operatívne náznaky, ako s touto sústavou smerom k danej genológii pracovať. F. Miko sa v celom svojom diele žánrovej problematiky priamo takmer nikdy nedotýkal, ale z jeho opakovane vyslovovaného presvedčenia o celkom univerzálnej platnosti jeho prístupu k textu a štýlu, ako aj z aplikácie tejto jeho tézy v súvislosti so stylistickým výkladom pozadia literárnych druhov (*Od epiky k lyrike*, konkrétne v kapitolke *Stylistický základ literárnych druhov*, 1973, s. 84 – 90; autor tu priamo signalizuje, že ako možno zostavovať výrazovú maticu pre jednotlivé druhy, tak ju možno určovať aj pre konkrétne žánre, pričom zároveň naznačuje, že v tejto matici sú jednak vlastnosti, ktoré tvoria tzv. spoločný základ určitého žánru, a jednak vlastnosti, ktoré

môžu určovať „mieru idiomatičnosti daného žánru“ – tamže s. 90) a napokon aj z jeho aplikácie aspoň niektorých spomedzi týchto vlastností je evidentné, že predsa môžu spolu so svojimi uvedenými reprezentáciami v téme, ako aj v jazyku všeličo napovedať aj žurnalistickej žánrológii, napr.: tzv. analytické útvary – priama operatívnosť, spravodajské útvary – ikonickosť, beletrizované útvary – tzv. ikonizovaná operatívnosť a pod. Najmä takto orientovaný výklad Mikovej sústavy výrazových vlastností by zaiste mohol byť celkom reálnym príspevkom k prehĺbovaniu sledovanej genológie (aspoň náznaky takéhoto Jenčovho prístupu k nemu nachádzame – trochu paradoxne – predovšetkým v nasledujúcich dvoch kapitolkách knihy, kde sa on ozyva pri konfrontácii so závermi z iných štylistických koncepcií, napr. v porovnaní niektorých jeho druhov výrazu s istými poznatkami o istých leechovských komunikačných princípoch alebo zásadách – na čo už dávnejšie upozornila D. Slančová --, príp. s viacerými poznatkami o niektorých spomedzi findrovských typov modelových štruktúr textu, resp. o ich základných znakoch).

Jedinou z uvádzaných „štylistických“ kapitol sledovaného Jenčovho diela, v ktorej sa nevyskytuje formulácia typu „táto teória v systematike žurnalistickej žánrológie doteraz ohlas nenašla“, je 8. kapitola, ktorá už vo svojom názve signalizuje širší záber a teda aj evidentne výraznejšiu aplikovateľnosť v danej sfére. Jej názov znie: *Princípy a zásady efektívnej verbálnej komunikácie a formula čitateľnosti* (s. 93 – 107). Aj v nej autor najskôr rekapituluje (nadväzujúc na D. Slančovú) základné body už spomínanej Leechovej koncepcie, následne však upozorňuje aj na užitočné možnosti jej neeklektického prepojenia s Fleschovou formulou čitateľnosti (resp. indexom zrozumiteľnosti), ktorá sa už dávnejšie rozpracúvala aj v domácej novinovednej teórii (napr. P. Karvašová a iné práce rozhlasového Metodicko-výskumného kabinetu). Viaceré z takýchto zistení sú orientované predovšetkým na vystihovanie špecifik komunikácie v jednotlivých médiách (ide najmä o porovnávanie istých znakov v novinách a v rozhlase), menej na sledované charakteristiky žánrov, jednako však isté signály vedú až k reálnemu prehĺbovaniu poznatkov o žánroch vo sfére jednotlivých médií, k poznaniu, že médium môže zasahovať až do určovania definičných znakov istých žánrov (s. 93), ako aj do voľby výrazových prostriedkov, ktorými sa tieto znaky v konkrétnych textoch prezentujú. Od zisťovania miery zrozumiteľnosti textu sa odvíjajú také pojmy ako ľahkosť textu (od neho aj *krátkosť slova* alebo *krátkosť vety*, ktoré majú zásadný význam nielen pri charakteristikách celej rozhlasovej komunikácie, ale aj pri špecifikácii niektorých žurnalistických druhov – jej vysokú výpovednú hodnotu autor preukázal už vo svojej spomínanej knižke o rozhlasovom spravodajstve z r. 2004 – aj pri určovaní niektorých žánrov). Na uvedenom pozadí autor spomína aj pojmy *osobné slová* a *osobné vety*, pričom obidvoje charakterizuje ako „formálne gramatické pojmy“ (s. 105). Z povahy ilustračných príkladov však zreteľne vyplýva, že ani jedno ani druhé nepatrí medzi „grama-

tické pojmy“ *sensu stricto*: spomenuté osobné slová, to sú skôr antropomorfne orientované pomenovania (ide tu teda skôr o lexikálne alebo – užšie povedané – tematicky určené názvy), a oné osobné vety podľa príkladov (priama reč, dialógy, otázky, výzvy, zvolacie vety, „gramaticky nekompletné vety“) tiež nepatria do syntaktickej opozície „osobné – neosobné vety“, ale sú to skôr rôznorodé fenomény, z ktorých väčšina korešponduje so základnými modálnymi charakteristikami viet či výpovedí, resp. s užšie vymedzovanými, ale zasa širšie (teda napríklad aj na celý text alebo na jeho isté sekvencie) aplikovateľnými druhmi rečových či komunikačných aktov: Naozaj prekvapuje, že v kontexte poprepájaných koncepcií, ktoré sa pertraktujú v tejto kapitole, sa aspoň niečo nenaznačilo aj týmto smerom – citovaný J. Dolník a takmer súbežne aj D. Slančová pokladajú ilokučnú štruktúru textu a teda aj štruktúru jeho druhov, konkrétne predovšetkým žánrov, za veličinu v mnohých súvislostiach rovnocennú s povahou tematickej expanzie textu (predovšetkým ich myšlienky o možných podobách navrstvovania, prepájania rozličných tematických /tu = slohovopostupových/ a ilokučných zložiek textu môžu byť zaiste veľmi produktívne aj pri prehlbovaní poznatkov zo žánrológie, možno môžu byť aj jednými z vyššie spomínaných žánrových kvalifikátorov *sui generis*; niektoré zo žánrov pripúšťajú ono navrstvovanie prvkov rozličných ilokučných aj slohovopostupových typov, kým iné si vyžadujú v tomto smere zreteľnú homogénosť).

Ostatnú z týchto „stylistických“ kapitol venuje autor uvažovaniu o tom, čo pri-náša/môže priniesť pre zamýšľané prehlbovanie žurnalistickej žánrológie stylistická koncepcia J. Findru. Už sme uviedli, že ohlasov tejto teórie je v už spomínaných častiach Jenčovej monografie viacero. Čo možno či treba osobitne pripomenúť z tejto samostatnej kapitoly o Findrových podnetoch? Okrem systematického pripomenutia celej Findrovej koncepcie aj so všetkými jej nadväznosťami na J. Mistriku, ale aj s odlišnosťami od celého jeho videnia štýlu aj všetkých jeho rozmerov (na jednej strane tie isté základné štýly či povrchové modelové štruktúry textu, ale popieranie existencie tzv. sekundárnych štýlov – J. Findra vidí ich osobitosti len na rovine individuálnych textov, na druhej strane tie isté poznávacie znaky slohových postupov, resp. hĺbkových modelových štruktúr textu, ale aj popieranie existencie osobitného dialogického postupu atď.) tu v korešpondencii s hlavnou témou práce vystupujú do popredia najmä tieto veci: a/ I. Jenča súhlasí s Findrovou tézou, že v hĺbkovej štruktúre publicistických textov sa môžu uplatňovať všetky štyri základné typy modelovej organizácie (s. 116), sám k tomu však dodáva, že dominantný z nich bude informačný postup. Aspoň o spravodajských textoch to platí asi celkom jednoznačne, v publicistických to bude asi diferencovanejšie. b/ Ako sme už zaregistrovali, autor počíta s Mistrikovou vertikálnou postupnosťou štýl – slohový postup – žáner, ale ešte produktívnejšie sa mu javí Findrovo videnie žánrovej modelovej štruktúry ako koncovej štruktúry, ktorá je výsledkom skríženia, presahu hĺbkovej a povrchovej

modelovej štruktúry. Tým sa totiž môžu zreteľnejšie preukázať aj hĺbkové, ale aj povrchové súvislosti hociktorého žánru (spomínané žánrové kvalifikátory). c/ Autor sledovanej knihy počíta podľa J. Findru so štyrmi základnými postupmi (porov. vyššie bod a/), ale akosi nevdojak odkrýva skutočnosť, že bližšie k úrovni postupu ako k rovine žánrov má aj úvaha: I. Jenča nachádza jej aplikácie v rečníckych textoch (ich „*štruktúra sa podľa autora* – teda podľa J. Findru; J. M. – *buduje na princípe úvahy*“ – s. 118), ale isté jej jednoduchšie podoby zisťuje aj v hovorových textoch a špecifickejšie druhy aj v žurnalistike a v náučných textoch. Je teda naozaj viacej toho, čo dovoľuje pokladať uvažovanie za nie síce celkom základný, ale predsa za osobitný druh slohového postupu (porov. aj Mlacek, 2007). d/ Aj samého J. Findru asi prekvapí takáto vyššie už naznačená Jenčovo konštatovanie: „Paralelu medzi niektorými aspektmi modelovej štruktúry textu a diferenčnými znakmi systematik iných autorov možno hľadať predovšetkým vo výrazových kategóriách F. Miku“ (s. 121). Domnievame sa však, že v tomto bode – frazeologicky povedané – trafil I. Jenča klinec po hlavičke: Aj keď J. Findra nevyčleňuje vo svojej štylistickej paradigmaticke veličinu ekvivalentnú Mikovým výrazovým vlastnostiam, všetky druhy svojich modelových štruktúr textu, ba aj menšie jednotky, napr. aj štýľmu, charakterizuje prostredníctvom vydeľovania ich znakov, resp. ich vlastností, teda nie iba alebo až za pomoci ich konkrétnych jazykových alebo tematických reprezentácií. Videnie týchto súvislostí evidentne už nie je len zreteľným príspevkom k programovému rozvíjaniu žurnalistickej žánrológie, ale je už evidentným podnetom aj pre samu štylistiku, pre hľadanie korelácií medzi jej jednotlivými domácimi koncepciami.

Je dobré, že medzi úvahy smerujúce k prehľbovaniu žurnalistickej žánrológie sa dostala aj kapitola sledujúca vzťah medzi žánrom a žurnalistickým formátom. V literatúre sa už na viacerých miestach a vo viacerých súvislostiach (naposledy azda M. Bočák v prešovskom zborníku *Médiá a text* II z r. 2008) zaznamenalo, že obidva pojmy sa rozličným spôsobom zamieňajú a niekedy sa aj stotožňujú. Práve preto je namieste aj takáto kapitola v sledovanej knihe. Dôležitejšie ako prezentovaný rozpor medzi prístupmi obidvoch autorov (autora tejto kapitoly a uvedeného prešovského autora) v otázke striktnosti komunikačných noriem žánru a formátu je konštatovanie, že – ako to uvádza I. Jenča (s. 123) – formát je entita iného rangu ako žáner, že podobne ako v novinách do novinárskeho celku môžu aj do formátu patriť viaceré odlišné žánre, že formát možno chápať – ako to naznačuje citovaný P. Valček – aj ako konvolút zložený z viacerých žánrov (2011, s. 180 – 181). Po takýchto zisteniach uzatvára I. Jenča danú kapitolu formuláciou, že termín formát „patrí do oblasti metodík novinárskej tvorby“ (s. 126), že je to teda veličina z inej roviny ako pojem žáner. Na pozadí opakovaného stotožňovania obidvoch uvedených pojmov v rozličných odborných aj poloodborných alebo aj celkom laických vyjadreniach je

takýto jednoznačný výrok celkom namieste, aj on totiž patrí do zamýšľaného cieľa sledovanej monografie, teda do prehlbovania prístupov k žánru i k celej žurnalistickej žánrológii.

S uvedeným cieľom sledovanej práce rovnako korešponduje aj ostatná zo špecifikujúcich kapitol, a to porovnanie spomínaných klasifikačných znakov jednotlivých žánrov v našej a anglosaskej žurnalistickej teórii aj praxi. I. Jenča sa tu opiera o pozoruhodné výsledky takto orientovanej bádateľskej produkcie J. Vojteka. Ukazuje sa totiž, že ako F. Miko naznačuje idiomatickosť jednotlivých žánrov v rámci realizácie literárnych druhov v konkrétnych národných literatúrach, rovnako možno počítať s idiomatickosťou, teda istou jedinečnosťou žurnalistických žánrov v rozličných žurnalistických školách. Táto osobitosť sa nemusí končiť konštatovaním napr. len dvoch kategórií žurnalistických útvarov v anglosaskej a troch typov v našej žánrológii, ale môže prejsť – ako to signalizujú práve autorove odvolávky na viaceré Vojtekove charakteristiky najbežnejších žánrov – do naozaj prehĺbenej interpretácie aj tých najšpecifickejších určení jednotlivých žánrov. (Tu možno len ľutovať, že autor v podobnom duchu nevyužil aj široké poznatky prezentované v záverečnej kapitole citovanej monografie T. Rončákovej, autorka v nej totiž ponúka obraz o žánrovej problematike v piatich azda najrozvinutejších národných školách európskej žurnalistiky, pričom aspoň niektoré z nich – platí to najmä o autorkinom zachytení talianskej žurnalistickej žánrológie – sú výsledkom aj jej vlastných analýz.)

ZÁVER

Ako jednu z inšpirujúcich vlastností sledovaného Jenčovho diela sme už na samom začiatku tohto nášho textu uviedli jeho otvorenosť, otvorenosť aj vo výbere, ale aj v interpretáciách jednotlivých čiastkových okruhov skúmanej problematiky. A bola to práve táto vlastnosť, ktorá sa stala podnetom celého nášho uvažovania v tomto texte; ona totiž podnecovala nielen k sledovaniu toho, ako autor nadväzuje najmä na jednotlivé domáce štylistické koncepcie, čo z nich dokáže získať pre svoj základný cieľ (spomeňme ešte raz: bolo ním prehlbovanie žurnalistickej žánrológie, nie jej rozširovanie), ale aspoň trochu aj k tomu, aby sme aj v samej štylistike sledovali súvislosti medzi jej jednotlivými koncepciami aj výsledkami ich prístupov k textom, druhom textov (v tom aj k žánrom) z ktorejkoľvek komunikačnej sféry.

Literatúra

- BOČÁK, Michal: Formát v mediálnych štúdiách: terminologické úvahy. In: Média a text II. Prešov: Filozofická fakulta 2008, s. 6 – 17.
DOLNÍK, Juraj – BAJZÍKOVÁ, Eugénia: Textová lingvistika. Bratislava: STIMUL 1998.
FINDRA, Ján: Štylistika slovenčiny. Martin: Osveta 2004.

- FOLLRICHOVÁ, Mária: Novinárska publicistika emocionálneho typu. Bratislava: Univerzita Komenského 2012.
- IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária: Štylistika. Bratislava: Obzor 1965.
- JACZ, Ľudovít a kol.: Malá encyklopédia žurnalistiky. Bratislava: Obzor 1982.
- JENČA, Imrich: Rozhlasové spravodajstvo. Bratislava: X Art 2004.
- JENČA, Imrich: Úvod do teórie žánrov. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda 2014.
- MIKO, František: Od epiky k lyrike. Štylistické prierezy literatúrou. Bratislava: Tatran 1973.
- MISTRÍK, Jozef: Slovenská štylistika. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1965.
- MISTRÍK, Jozef: Štylistika. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989.
- MISTRÍK, Jozef: Žánre vecnej literatúry. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975.
- MLACEK, Jozef: Paulinyho kapitola O SLOHU a jej miesto vo vývine slovenskej štylistiky. In: Slovo a tvar v štruktúre a v komunikácii. Philologica LXXII. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Red. P. Žigo. Bratislava: Univerzita Komenského 2013, s. 277 – 286.
- MLACEK, Jozef: Z názvoslovía a štylistiky rozhlasového spravodajstva. Kultúra slova, 2005, roč. 39, č. 3, s. 129 – 141.
- PAULINY, Eugen: O slohu. In: Pauliny, Eugen – Ružička, Jozef – Štolc, Jozef: Slovenská gramatika. Martin: Osveta 1953, s. 489 – 562.
- PLESNÍK, Ľubomír a kol.: Tezaurus estetických výrazových kvalít. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2008.
- POPOVIČ, Anton a kol.: Originál – preklad. Interpretačná terminológia. Bratislava: Tatran 1983.
- RONČÁKOVÁ, Terézia: Žurnalistické žánre. Ružomberok: Verbum 2011.
- SLANČOVÁ, Daniela: Editoriál ako žáner (z pohľadu prešovských mediálnych štúdií). In: Média a text IV. Eds. L. Regrutová, J. Rusnák. Prešov: Filozofická fakulta 2013, s. 201 – 214.
- SLANČOVÁ, Daniela: Slohový postup ako textová makrostratégia. In: Jazykoveda v pohybe. Red. P. Žigo. Bratislava: Univerzita Komenského 2012, s. 117 – 127.
- TUŠER, Andrej: Novinársky žáner a jeho podoby. In: O novinárstve. Publicistika – Štúdie – Rozhovory. Bratislava: Paneurópska vysoká škola 2012, s. 157 – 166.
- VALČEK, Peter: Slovník teórie médií. A – Ž. Bratislava: Literárne informačné centrum 2011.

POKUS O NOVÝ NÁHLAD NA INTONÁCIU V SLOVENSKÝCH MÉDIÁCH (NA MATERIÁLI TELEVÍZNEHO SPRAVODAJSTVA)

Patrik Petráš

*Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
Štefánikova 67, 949 74 Nitra, e-mail: ppetras@ukf.sk*

PETRÁŠ, P.: Attempt for New Perspective on Intonation in the Slovak Media (On the Material of Television News). *Slovak Speech*, 2016, vol 81, no. 1-2, p. 55-70.

Abstract: The article is devoted to the bindingness of codified intonational waveforms in speeches of Slovak media (on an example of the contributions from television news). In our opinion, symptomatic speech intonation can be regarded as acceptable, if it meets specific communication function (friendly audience, closer contact with the audience). As examples of such intonation we provide an analysis of welcome blocks of news programs, where a higher level of informality is presented and reflected in the intonation area. The second group of the analyzed speeches consists of reading reports presenting the following report. A common feature of the symptomatic intonation with an insufficient descending or ascending intonation in the news is that they occur mainly in positive speeches respectively in the talks about interests, curiosities, and so on.

Key words: speech intonation, marked intonation, TV news, mass media

1. ÚVOD

V príspevku sa pokúšame načrtnúť novší pohľad na intonačnú realizáciu prejavov v slovenských elektronických médiách (na príklade príspevkov z televízneho spravodajstva). Zaoberáme sa predovšetkým otázkou funkčného využívania niektorých príznakových intonačných foriem, ktoré nemusia napriek svojej príznakovosti pôsobiť na divákov rušivo. Intonácia s nedostatočne klesavým, príp. i stúpavým melodickým priebehom oznamovacích viet, pokiaľ sa stereotypne neopakuje v každej výpovedi, totiž môže plniť osobitnú komunikačno-pragmatickú funkciu (napr. navodenie priateľského kontaktu s divákmi či vyvolanie príjemnej atmosféry pri prejavoch s tzv. odľahčujúcimi témami). Ťažisko príspevku tvorí analýza niekoľkých ukážok, kde podľa nášho názoru intonácia takúto funkciu plní.

2. DISKUSIA O VYUŽÍVANÍ INTONÁCIE V SLOVENSKÝCH MÉDIÁCH

V dávnejších číslach *Slovenskej reči* (č. 5/2001 a 2/2002) sme mohli sledovať diskusiu o intonačnej realizácii prejavov v slovenských médiách. Á. Kráľ (2001, s. 257 – 277) v príspevku *Intonácia oznamovacej vety* na podklade bezpríznačkovej intonácie oznamovacej vety upozorňuje na rôzne príznakové intonačné formy v prejavoch pracovníkov rozhlasu a televízie. Autor hovorí o príznakovom stereotype, v ktorom mediálni pracovníci „posledný rytmický takt vety alebo súvetia (výpovede) intonujú so stúpavou alebo zdvihnutou rovnou melódiou, často aj so stúpajúcou, resp. neklesajúcou intenzitou“ (tamže, s. 261). Poslucháč tu má potom podľa Kráľa

dojem vyzdvihnutia, niekedy až vyrazenia posledného taktu vety, ktoré sa vníma vo vzťahu k bezprostredne predchádzajúcej slabike. Takýto intonačný stereotyp sa, ako uvádza ďalej, ponáša na signál neuspokojivej nekončiacej melódie, ale nezhoduje sa s ním. Z fonologického hľadiska takýto typ hodnotí autor ako fakultatívny, resp. individuálny variant, ktorému nie je možné prisúdiť osobitnú jazykovú funkciu (tamže, s. 261). Podľa Kráľa sa zlozvyk intonácie určitých „hojdačiek“ vnútri vety a súvetia stáva akýmsi rozhlasovým, resp. aj televíznym štýlom (tamže, s. 275).

Na citovaný článok reagovali v č. 2/2002 H. Čertíková a S. Ondrejovič. Inšpiratívny bol najmä príspevok S. Ondrejoviča *Intonácia slovenskej vety a médiá* (2002, s. 77 – 81), kde si autor kladie otázku, či možno intonáciu kodifikovať ako hociktorý iný zvukový jav, alebo či si vyžaduje špeciálny prístup, resp. či je ortoepická situácia aj v dobe písania článku stále rovnaká, ako bola v čase prípravy *Pravidiel slovenskej výslovnosti* (1984). Ondrejovič ďalej upozorňuje, že v súčasnosti majú dominantný vplyv na utváranie noriem, a to nielen intonačných a zvukových, práve médiá. Podľa autora sa ďalej o intonačnej oblasti niekedy súdi ako o variabilnejšom a aj ťažšie zachytiteľnom i kodifikovateľnom jave, než je segmentálna zvuková rovina (Ondrejovič, 2002, s. 78). Autor zároveň pripomína aj dvojakú úlohu intonácie: prvá úloha súvisí s komunikovaným obsahom, druhá odráža citový postoj hovoriaceho, pričom obe tieto úlohy sa v hovorových prejavoch vzájomne prelínajú (tamže, s. 79). Ondrejovič nespochybňuje tvrdenie, že kadencia oznamovacích viet (aj rozkazovacích viet a doplniacich otázok) v slovenčine je klesavá, pričom tón začína klesať na prízvuknej slabike jadra výpovede a pokračuje v klesaní po jej koniec, upozorňuje však, že pokles melódie nemusí končiť až na dolnej hranici registra hovoriaceho, ako je to v deklamačnom prejave (tamže, s. 79). Najdôležitejšiu úlohu tu teda zohráva funkčné uplatnenie intonačného priebehu pred jeho porovnávaním s abstraktným modelom. V citovanom článku uvádza autor príklad oslovujúcej vety *Dobrý deň, vážení poslucháči*, ktorú si možno predstaviť s kadenciou nevyznievajúcou klesavo, napriek tomu bez rušivých účinkov (tamže, s. 79). V mediálnom vysielaní podľa Ondrejoviča totiž „nejde len o úlohu informovať, ale aj o to, aby prejav moderátora pôsobil na poslucháča v zmysle persuzívneho efektu a vyvolal príjemnú atmosféru“ (tamže, s. 79). Autor teda konštatuje, že v mediálnom prostredí možno pokladať za nesprávne intonačné formy len tie, ktoré majú na poslucháčov rušivý účinok, pričom do tejto kategórie opisované rozhojdané intonačné formy patria (tamže, s. 80).

3. VÝSKUM FUNKČNÉHO VYUŽÍVANIA INTONÁCIE V TELEVÍZNOM SPRAVODAJSTVE

Záujem o suprasegmentálny podsystem slovenčiny, ako aj uvedená podnetná diskusia nás inšpirovali k uskutočneniu výskumu (Anonym, 2015), kde sme si popri reálnom zmapovaní situácie vo využívaní suprasegmentálnych prostriedkov v slo-

venských médiách (na materiáli prejavov z televízneho spravodajstva) osobitne všímali najmä príznakové intonačné formy, ktoré sa vzhľadom na svoje funkčné opodstatnenie nemusia vnímať ako rušivé, a teda ani chybné.

Analyzovali sme prejavy z verejnoprávnej televízie RTVS, ako aj z dvoch najväčších súkromných vysielateľov Markíza a Joj. Skúmané ukážky predstavovali pripravené jazykové prejavy prezentované moderátormi v uvítacích blokoch spravodajskej relácie, ako aj prejavy čítané moderátormi z čítacieho zariadenia (tzv. čítačky) ako vstupná informácia k nasledujúcej reportáži. Na analýzu akustického signálu jednotlivých spravodajských prejavov sme použili počítačový program Praat.

Najmä v uvítacích blokoch spravodajských relácií možno často pozorovať snahu o nasadenie akéhosi „milého“ hlasu, majúcu svoje dôsledky aj v intonačnej oblasti, napr. vo výpovediach ukončených nedostatočnou klesavou melódiou, resp. vo výpovediach melodicky neukončených (približne rovnaké frekvencie posledných slabík výpovede, príp. aj stúpajúca melódia záverečného úseku vety). Aj takýmito prostriedkami sa moderátori snažia navodiť určitú príjemnú atmosféru, o ktorej hovorí S. Ondrejovič (tamže, s. 79; op. cit.), či priateľský vzťah s divákmi.

Tieto tendencie však možno pozorovať aj pri čítaných zahláseniach uvádzajúcich reportáž, najmä ak ide o príspevky s tzv. odľahčujúcimi témami (reportáže o zaujímavostiach, kuriozitách a pod.).

4. PRÍKLADY REPREZENTUJÚCE FUNKČNÉ VYUŽITIE PRÍZNAKOVÝCH INTONAČNÝCH FORIEM

4.1 Uvítacie bloky spravodajských relácií

Uvítacie bloky spravodajských relácií pozostávajú z kontaktných prvkov (pozdruhy, uvítania) a z tzv. uvádzacej informácie, t. j. nejakej udalosti, ktorá sa počas dňa odohrala (niekedy môže byť takýchto informácií aj viac). Snahu o pozitívne naladenie divákov možno pozorovať aj v kladnom ladení niektorých uvádzacích informácií. Niekedy dokonca moderátori v tomto bloku priamo upozornia divákov, že majú pre nich pripravené aj dobré správy, pričom jednu z nich i uvedú v rámci spomínanej uvádzacej informácie. Takýto prípad reprezentuje ukážka č. 1 z TV Markíza:

Ukážka č. 1: TV Markíza 6. 3. 2015¹

JZ: Blí¹²⁵⁻¹⁹²zi²¹⁸ sa²²⁵ ví²⁰²kend¹⁹⁴⁻¹⁸⁰ a¹⁷³ s ním aj¹²⁵ dob-ré- sprá¹⁶⁹vy¹¹⁶⁻⁷⁶.

MCh: Počasie už bude pripomínať jar²⁴⁴ a¹⁸³ bod²⁷⁵ku²⁵¹ za²⁰⁸ zi²³⁴ mou⁹³⁻¹⁵⁶ dá²⁹⁰va²⁹⁴ jú²⁹¹ aj³¹² me¹⁹⁸te¹⁷⁷ o¹⁶⁸ro¹⁷⁰lô¹⁶⁴go¹⁷⁵via¹⁷¹⁻¹⁶⁴.

JZ: Pri¹⁵²jem¹⁵⁴ný¹⁴⁹ dob¹⁴⁰rý¹²⁷ ve¹³⁴čer¹⁴⁰ pri¹⁰⁴ sle¹³⁵do¹²⁷va¹¹⁹ní¹¹⁵ Te¹³⁵le¹³⁷víz¹³⁰ných¹³⁴ no¹⁴³vín¹²⁸ na¹²⁴ Mar-kí-ze⁸²⁻⁷⁶.

MCh: Dob-rý²⁴⁵ ve²¹⁸čer⁸⁴⁻⁸².

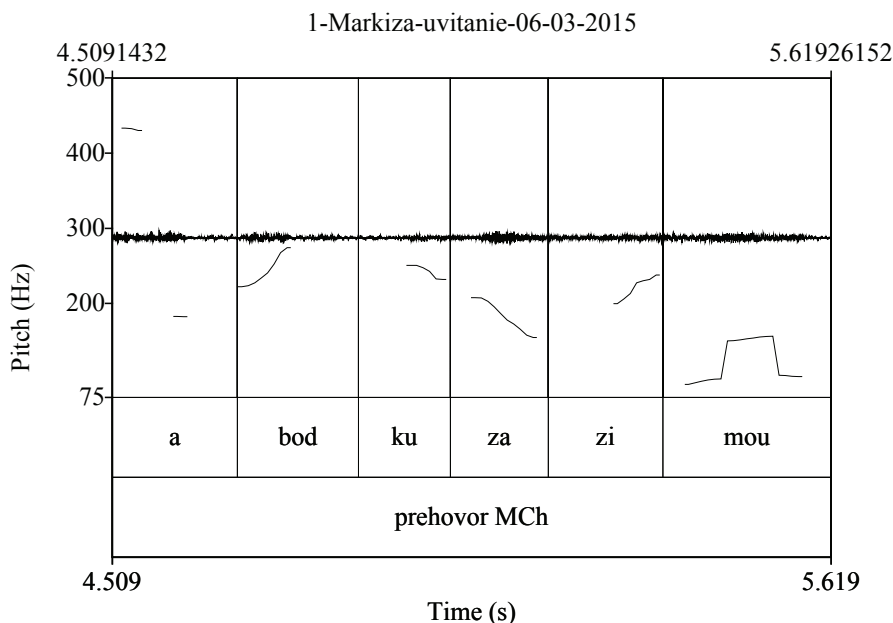
¹ V horných indexoch uvádzame frekvencie jednotlivých slabík (v hertzoch – Hz), medzi zvislými čiarami dĺžku páuz (v milisekundách) na miestach, kde sa vyskytli. Výrazne melodicky modulované

Práve spojenie *dobré správy* v prvom prehovore, ktorým moderátor JZ upozorňuje na pozitívne ladenie niektorých správ, bolo osobitne intonačne vyzdvihnuté. Toto intonačné vyzdvihnutie potvrdil jednak auditívny odposluch, jednak postupne stúpajúca intenzita od zámena (*s*) *ním* až po začiatok úseku *dobré správy*²: (*s*) *ním* (52,9 dB); *aj* (55,3 dB); *dob* (57,7 dB); *ré*: (57,7 dB); *sprá* (58,8 dB); *vy* (52,3 dB). Môžeme si všimnúť, že aj slabika *sprá* stála intenzitne vyššie ako predchádzajúce slabiky adjektíva *dobré*. Upozorňujeme aj na vyššiu frekvenciu slabiky *sprá* (169 Hz) v porovnaní so slabikou *aj* (125 Hz), čo tiež potvrdzuje melodické zvýšenie vyznačeného úseku oproti predchádzajúcej časti výpovede.

V tomto spravodajskom príspevku sa teda informuje o pozitívnej informácii – o počasí, ktoré bude pripomínať jar, navyše koniec zimy potvrdzujú aj meteorológovia. Preto v prvom prehovore moderátorka MCh zdôraznila úsek *bodku za zimou* – rozdiel medzi slabikou *bod* (275 Hz) a predchádzajúcou slabikou *a* (183 Hz) bol 92 Hz. Zaujímavý tu bol priebeh melódie na poslednej slabike slova *zimou*. Hoci je najvyššia frekvenčná hodnota slabiky (156 Hz) nižšia ako hodnota predchádzajúcej slabiky (234 Hz), predsa však možno rozpoznať na samotnej slabike *mou* stúpajúcu melódiu, ktorú vnímame tiež ako intonačný prejav pozitívneho ladenia témy. Na obr. 1 uvádzame graficky znázornený priebeh melódie na úseku *a bodku za zimou* z prvého prehovoru moderátorky MCh:

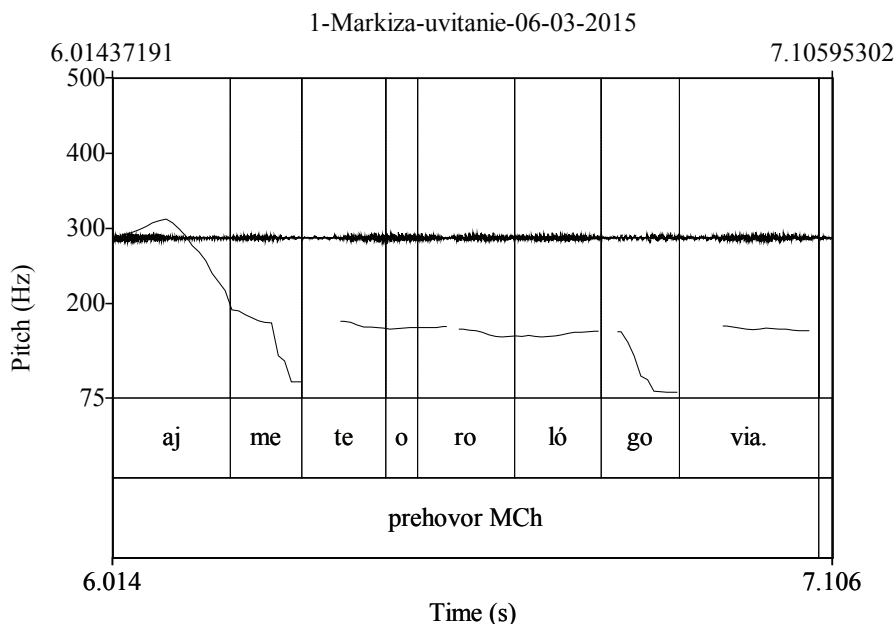
slabiky, resp. zdôraznené úseky vyznačujeme tučným písmom. Na niektorých slabikách softvér frekvenciu nezachytil (príčin mohlo byť niekoľko: hudobný podklad používaný pri uvítaniach, resp. nedostatočne alebo tichšie artikulovaná slabika a pod.), pri týchto slabikách uvádzame pomlčku, signalizujúcu absenciu frekvencie. V takých prípadoch sme sa spoliehali na sluchový odposluch, resp. sekundárnym ukazovateľom zvýraznenia či iného špecifického intonačného priebehu bola intenzita (v decibeloch – dB). Pri niektorých slabikách či slovách uvádzame minimálnu a maximálnu frekvenciu (frekvenčné rozpätie zapisujeme pomocou pomlčky) – išlo o prípady, kde bolo napr. pozorovateľné výraznejšie stúpnutie melódie v rámci jednej slabiky. Každý prehovor (samostatne a súvisle vyslovená časť prejavu jedným moderátorom) je označený na začiatku riadku zoskupením iniciál krstného mena a priezviska moderátora/moderátorky. Rovnako pri posledných slabikách výpovedí, resp. pri všetkých slabikách v predpauzových pozíciách uvádzame prostredníctvom maximálnej a minimálnej frekvencie danej slabiky priebeh jej melodického poklesu, ak bola diferencia medzi najvyššou a najnižšou frekvenciou významnejšia (napr. na poslednej slabike prvého prehovoru JZ klesla frekvencia z hodnoty 116 na 76 Hz).

² Podľa A. Kráľa sa intenzitné rečové rozpätie pohybuje v rozsahu 45 – 85 dB, pričom zvuková intenzita pokojnej konverzácie je asi 65 dB nad prahom počuteľnosti. Táto hodnota sa nachádza v strednej časti zvukového rozpätia sluchu (Kráľ, s. 172 – 173. In: Kráľ – Sabol, 1989). Pravda, v prípade televízneho prenosu môžu byť hodnoty intenzity aj mierne modifikované pod vplyvom nastavenia technických parametrov záznamových, ako i ďalších technických prostriedkov zabezpečujúcich zvukový záznam, jeho uchovanie a sprostredkovanie. Jednako však vývoj intenzity v kontexte predchádzajúcej časti možno považovať za signifikantný. Faktorom ovplyvňujúcim hodnotu intenzity slabiky je aj jej pozícia v rámci výpovede (či ide o začiatok, stred alebo napríklad koniec výpovede).

Obr. 1: Melódia úseku „a bodku za zimou“
z prvého prehovoru MCh v ukážke č. 1.

Intonačne zaujímavá bola aj záverečná časť rovnakého prehovoru (*aj meteorológovia*). Častica *aj* svojím miernejším melodickým vyzdvihnutím oproti predchádzajúcemu úseku uvádza slovo *meteorológovia*: ... *dá*²⁹⁰*va*²⁹⁴*ju*²⁹¹ *aj*³¹² *me*¹⁹⁸*te*¹⁷⁷ *o*¹⁶⁸*ro*¹⁷⁰*lo*¹⁶⁴*go*¹⁷⁵*via*¹⁷¹⁻¹⁶⁴. Okrem toho, že toto slovo má netypicky vysoký počet slabík pre slovenčinu, ide tiež o slovo uzatvárajúce výpoveď s pozitívnym obsahom, čo vnímame ako hlavnú príčinu toho, že tu nie je prítomné klesanie melódie, aké by sme v zmysle konkluzívnej kadencie očakávali. Ako to vyplýva z frekvencií jednotlivých slabík analyzovaného slova *meteorológovia*, melódia síce postupne medzi viacerými slabikami klesá, ide však len o klesanie mierne, dokonca by sme povedali, že z hľadiska auditívneho nepozorovateľné. V podstate môžeme zhodnotiť, že toto slovo sa viac-menej držalo na jednej melodickej rovine, ako to zobrazuje aj graf melódie na obr. 2, čiže tu nie je prítomný uzatvárajúci priebeh konkluzívnej kadencie. Ako sme však uviedli, v tomto prípade je melódia odrazom pozitívnej témy, ale mohli by sme povedať, že aj pozitívneho naladenia moderátorky, čo spolu, prirodzene, súvisí.

Obr. 2: Melódia záverečného úseku „aj meteorológovia“
z prvého prehovoru moderátorky MCh v ukážke č. 1.

V ukážke č. 2 z TV Markíza sa v uvádzacej informácii hovorí o zmene času, pričom sa tu zdôrazňuje pozitívna stránka tejto udalosti – budú dlhšie dni:

Ukážka č. 2: TV Markíza (28. 3. 2015)³

PŠ: Dnes¹⁷⁵⁻²³³ v no²¹⁵ci²⁴⁵ si¹⁸³ |109 ms| po¹⁹¹spí¹⁸⁶me¹⁵⁹ o¹³⁴ ho¹³²din¹¹⁴ku⁷⁷⁻⁸⁹
me⁷⁶⁻⁷⁵nej⁷⁶⁻⁷⁵.

ZP: Me²²⁰ni²⁴⁷sa²⁶⁵čas²²¹⁻¹⁷⁸⁻²⁴⁸a²⁰³to²²⁴zna¹⁸⁹me¹⁹¹ná¹⁹², že¹⁷⁴dni⁸³⁻²⁹⁵bu²⁷⁴dú²⁶³
od²³¹ra²²⁵zu²⁰⁷|64 ms|ča²⁹⁰rov³¹⁰ne¹⁶⁰dl²¹²hé¹⁶²⁻¹⁴⁶⁻¹⁵³.

PŠ: Eš¹⁹⁵te⁹⁶pred¹³⁵tým¹⁷⁰sú tu a¹²⁸le⁹⁷na¹¹⁴še⁷⁶Te⁷⁶le⁷⁶víz¹⁴²no¹⁴¹vi⁹⁰ny¹⁰⁰.

ZP: No²²⁴a²¹⁷aj¹⁸⁰dnes¹⁷²⁻²⁴²sme²³⁶tu²⁵⁰pre²²⁰vás²⁰⁰s ak¹⁹⁸tu²⁰⁵al¹⁹¹ny⁸³miⁱⁿ⁻
for²³⁹ma²⁵⁴ci²²⁷a¹⁹⁴mi⁸⁶⁻⁷⁵, sme¹⁴⁷ra²³⁵di²⁶⁷, že¹⁸²ste¹⁸²s na¹⁸⁰mi¹³⁶⁻¹²⁷.

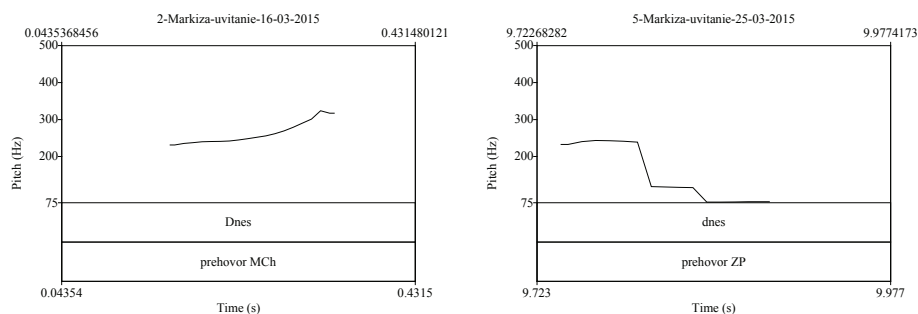
V tejto uvádzacej informácii moderátori informujú o zmene času, ktorá síce znamenala kratší spánok o jednu hodinu, zároveň však moderátorka ZP uvádza pozitívnu stránku zmeny na letný čas, t. j. budú dlhé dni, moderátorka dokonca použila

³ O metodológii prepisu analyzovanej ukážky porov. pozn. 1. V ukážke č. 2 sa vyskytli aj výraznejšie predĺžené slová, resp. slabiky. Tieto vyznačujeme podčiarknutím. Okrem toho sme tu zaznamenali aj komplikovanejšie frekvenčné priebehy (napr. slovo čas), v takomto prípade uvádzame viacero vrcholových i nižších frekvencií v rámci danej slabiky s cieľom čo najvernejšie zachytiť melodický priebeh daného úseku.

spojenie čarovne dlhé (porov. aj deminutívnu podobu *(o) hodinku menej* v prvom prehovore PŠ, ktorá je tiež výrazom pozitívneho naladenia moderátorov).

V prvom prehovore moderátora PŠ sme ako intonačne vyzdvihnuté zaznamenali úseky *dnes v noci* a *pospíme o hodinku menej* (porov. frekvenčné hodnoty jednotlivých slabík v ukážke č. 2). Osobitne je zaujímavé stúpanie melódie na slove *dnes* (zo 175 na 233 Hz). Takéto stúpanie práve na slove *dnes* sme zaznamenali opakovane najmä v príspevkoch s pozitívnym ladením témy. Dokonca sa toto slovo v ukážke č. 2 opakovalo ešte raz, a to v záverečnom prehovore ZP, kde malo tiež stúpajúcu tendenciu: zo 172 na 242 Hz.

Podobne malo toto slovo stúpavú melódiu aj v uvítacom bloku spravodajstva TV Markíza zo dňa 16. 3. 2015, kde sa vyskytovalo v tomto kontexte: *Dnes²³⁵⁻³²⁴ pre vás máme pri²⁴²pra²³⁴ve²¹⁰ne²¹³ aj- dob-ré¹⁷⁹ sprá¹⁸⁷vy-* [prehovor MCh]... Pre porovnanie na obr. 3 uvádzame grafický záznam melódie tohto slova z uvedeného prehovoru MCh a z prehovoru informujúceho o leteckej tragédii (TV Markíza; 25. 3. 2015): ... *Aj¹⁸⁹⁻²²⁹ dnes²⁴³ máme pre vás aktuálne informácie o¹⁷¹ tej¹⁸³to¹⁸¹ |124 ms| ob²²⁵rov²²⁷skej²¹⁸ tra²⁰¹gē²⁰³di¹⁹⁰⁻⁷⁶i¹⁴⁶⁻¹⁴⁰* [prehovor ZP].

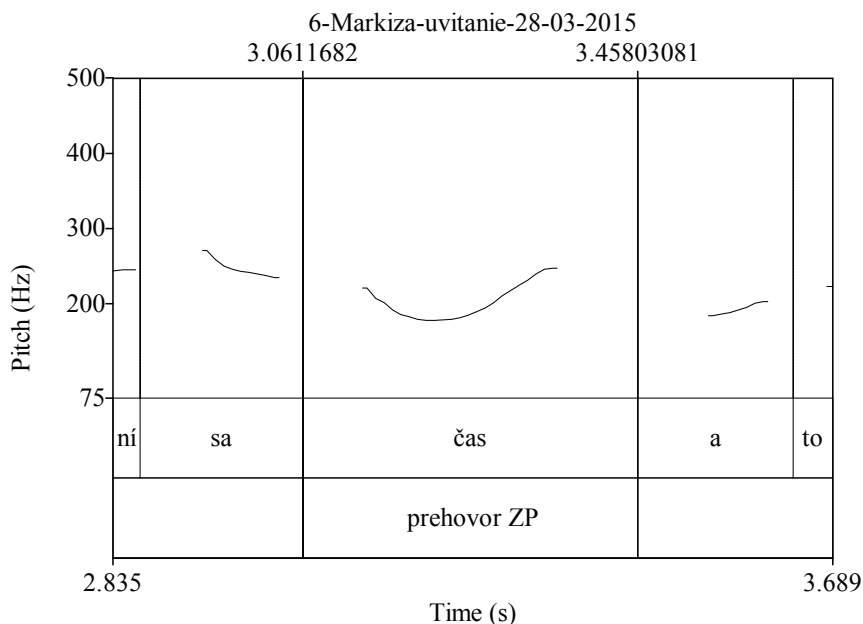

Obr. 3: Porovnanie melódie slova „dnes“ z prehovoru MCh s kladne ladenou témou (vľavo) a z prehovoru ZP s tragicky ladenou témou (vpravo).

Pravda, pre reč ako živý organizmus nemožno stanoviť absolútne platné pravidlá, netvrdíme teda, že pozorovaná tendencia stúpavej melódie na slove *dnes* pri pozitívne ladených témach platí vždy, domnievame sa však, že predsa tu o určitej tendencii k stúpavej melódii (nielen na tomto slove) pri príspevkoch s uvedeným tematickým ladením možno hovoriť.

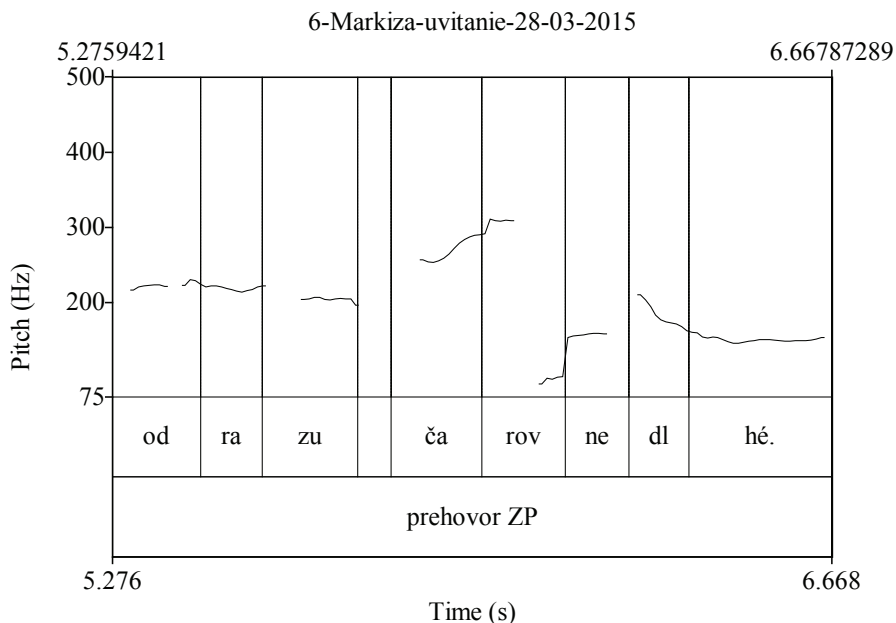
Vráťme sa ale naspäť k uvítaniu s uvádzacou informáciou hovoriacou o zmene času (ukážka č. 2). Zaujímavý v tomto prejave bol prvý prehovor moderátorky ZP, ktorá slovo čas zdôraznila súhrou predĺženej realizácie tohto slova (trvanie: 397 ms) a stúpavej melódie (frekvenčný priebeh slova: 221 – 178 – 248 Hz). Začiatočnú frekvenciu slabiky sme síce zaznamenali na hodnote 221 Hz, táto však bola ovplyv-

nená najmä artikulačno-akustickými vlastnosťami konsonantu č, ktorý aj v slabikách iných slov spôsoboval vyššie frekvenčné hodnoty. Melódia na slove čas následne stúpala z jeho najnižšej frekvencie 178 Hz až na 248 Hz. Aj tento intonačný prvok vnímame ako výraz snahy moderátorky milo sa prihovárať k divákovi. Melodický priebeh slova čas znázorňuje obr. 4:

Obr. 4: Melodický priebeh slova „čas“ z prehovoru ZP v ukážke č. 2.

V rovnakom prehovore bolo výrazne intonačne vyzdvihnuté slovo *dni*, na ktorom sa vyskytlo rázne stúpnutie melódie, a to z hodnoty 83 Hz až na 295 Hz. Tento intonačný prvok pôsobil v prehovore moderátorky nečakane, prekvapujúco. Azda najzreteľnejšie sa pozitívne naladenie moderátorky, ako aj jej snaha o akýsi „príhovorový“ efekt prejavili na úseku čarovne dlhé. Táto časť bola opäť melodicky vyzdvihnutá (frekvenčný priebeh: *od*²³¹*ra*²²⁵*zu*²⁰⁷ |64 ms| *ča*²⁹⁰*rov*³¹⁰*ne*¹⁶⁰ *dl*²¹² *hé*¹⁶²⁻¹⁴⁶⁻¹⁵³). Na poslednej slabike *hé* sa nerealizovalo pozorovateľné či výraznejšie klesanie melódie, ale slabika sa držala na relatívne vysokej tónovej výške, čo bolo ešte viac zvýraznené aj jej predĺženou realizáciou (trvanie: 304 ms). Nazdávame sa, že v tomto prípade možno hovoriť už aj o emfatických náznakoch danej výpovede. Melodický priebeh analyzovaného úseku znázorňuje obr. 5:

Obr. 5: Melodický priebeh úseku „odrazu čarovné dlhé“ z prehovoru ZP v ukážke č. 2.

Hoci sa v tomto prípade striktné nerealizuje konkluzívna kadencia, myslíme si, že opisovaný melodický priebeh treba vidieť v zhode s funkciou tohto prehovoru – ide o uvítací blok spravodajskej relácie, kde sa moderátori snažia pôsobiť milo, „príhovorovo“, preto sa tu aj zdôrazňujú pozitívne aspekty uvádzacej informácie.

4.2. Čítané zahĺásenia uvádzajúce spravodajskú reportáž

Príznakové melodické formy neidentifikujeme len pri uvítacích blokoch spravodajstva, ale aj pri čítaných zahĺáseniach uvádzajúcich spravodajskú reportáž. Ide o krátky text čítaný moderátormi z čítacieho zariadenia (tzv. čítačky), prezentujúci základné informácie o udalosti. Niekedy má uvedenie reportáže skôr motivačnú funkciu, čiže neprezentujú sa tu podstatné informácie danej správy, ale hovorí sa skôr v náznakoch s cieľom vzbudiť zvedavosť divákov. Takáto forma príspevku sa opäť vyskytuje najmä pri pozitívne ladených témach, resp. kuriozitách, čo bol aj prípad nasledovnej ukážky:

Ukážka č. 3: Televízne noviny TV Markíza 7. 3. 2015⁴

⁴ Pri mene *Forrest Gump* (v danom gramatickom tvare *Forresta Gampa*) rešpektujeme grafický zápis, hoci mu vo výslovnosti zodpovedá podoba [*foresta gampa*]. Rovnako aj pri rozdelení mena na slabiky vychádzame z grafickej podoby mena, čiže: *For-res-ta Gam-pa*. Predpokladáme, že ide o všeobecne známe meno a čitateľovi je výslovnosť tohto mena známa.

JZ: Bý^{155–200}va²¹¹ v Kež¹⁸²mar¹⁸⁶ku²⁰⁴, no¹⁹⁹ tak²³⁹ tro²⁰¹chu¹²⁷ pri¹²²po¹³⁹mi¹⁴⁸na¹⁴⁸
For¹⁷⁶res¹⁸³ta¹⁹³Gum¹⁷⁸pa¹¹¹.

MCh: V tých²⁶⁹to²⁷⁷dňoch^{200–266}do²²⁷la²²⁶d'u²¹⁷je²¹²for²⁵⁸mu²⁴⁹, a²⁰¹te¹⁸⁹raz¹⁷⁶|92 ms|
dob^{225–280}re²⁸⁴po²⁸¹ču²⁶⁷vaj²³⁵te¹⁹⁰, |78 ms| na¹⁸²svoj¹⁷⁴stý²⁷⁶ma²⁷¹ra²⁰³tón^{168–132}.

JZ: Nô^{105–200}, skús¹⁹⁷te¹⁹⁶si¹⁹⁹tip¹⁹⁴nút^{181–102}, kol¹⁵⁵ko¹⁷⁶ro¹⁴⁸kov¹⁴⁶má¹³¹ten¹³⁹to¹²⁹
mi^{107–139}mo¹⁴⁹riad¹⁴⁵ne¹¹⁶vi^{83–115}tál¹²⁷ny¹³⁷dô¹²⁵chod¹¹²ca[–].

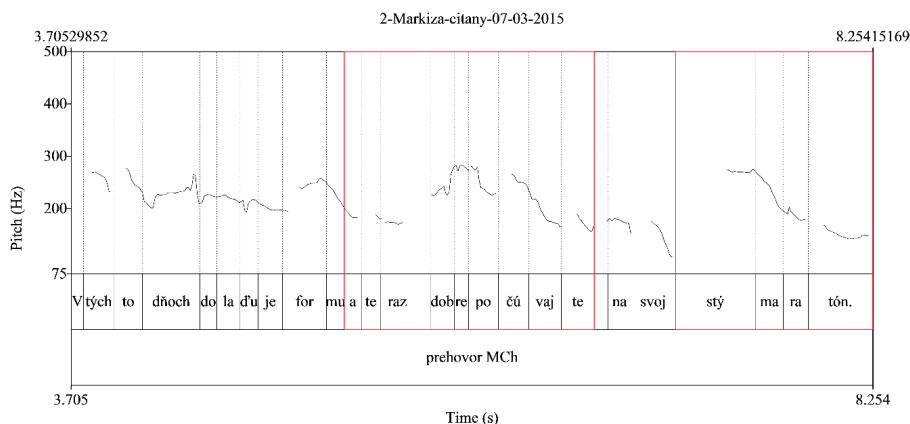
V tomto príspevku sa informuje o vitálnom dôchodcovi, ktorý ešte intenzívne športuje (pripravuje sa na svoj stý maratón). Práve individuálne príbehy ľudí, ktorí sú niečím výnimoční, dosiahli niečo jedinečné, tvoria osobitnú skupinu príspevkov v rámci tzv. odľahčujúcich tém, resp. príspevkov o zaujímavostiach.

Moderátor JZ začína prejav viac-menej v náznakoch. Tým, že tu spomína všeobecne známu filmovú postavu, preslávenú behom, naznačuje, čomu sa venuje dôchodca (ten sa však spomína až v poslednom prehovore). Už posledný takt prvej časti súvetia v úvodnom prehovore JZ sa realizoval stúpavou melódiou (v Kež¹⁸²mar¹⁸⁶ku²⁰⁴), čo by sa, pravda, dalo charakterizovať ako priebeh stúpavej semikadencie, nevylučuje to však ani vplyv témy prejavu. Navyše, posledná slabika taktu v Kežmarku mala predĺžené trvanie (170 ms).

Za intonačne vyzdvihnuté považujeme hodnotiace spojenie *tak trochu* (porov. frekvencie na jednotlivých slabikách tohto spojenia v ukážke č. 3). V zhode s významom prvého prehovoru sa v jeho závere zdôrazňuje meno filmovej postavy, ku ktorej moderátor pripodobňuje vitálneho dôchodcu (*pri¹²²po¹³⁹mi¹⁴⁸na¹⁴⁸ For¹⁷⁶res¹⁸³ta¹⁹³ Gum¹⁷⁸pa¹¹¹*); zaujímavá je tu najmä stúpavá melódia na mene *Forrest*, resp. v danom gramatickom tvare *Forresta* [*foresta*]. Z hľadiska intenzity bolo z tohto mena vyššie práve priezvisko, resp. jeho prvá slabika: *For* [*fo*] (69,4 dB); *res* (69 dB); *ta* (69,5 dB); *Gum* [*gam*] (71,8 dB); *pa* (63,5 dB). Dôležité je upozorniť aj na predĺženie prvej slabiky priezviska *Gumpa* [*gampa*] (trvanie: 242 ms).

Z hľadiska spôsobu zdôraznenia jadrovej časti výpovede si zasluhuje pozornosť predovšetkým prehovor MCh. Kľúčové, zdôraznené je tu spojenie *stý maratón*. Tento prípad (ako aj ďalšie prejavy analyzované v rámci výskumu) poukazuje na tendenciu zdôrazňovania kvantitatívnych údajov výpovedí. *Pravidlá slovenskej výslovnosti* (Král, 2009, s. 89) potvrdzujú, že vetný prízvuk aj dôraz bývajú často na hodnotiacich slovách (adjektívach a adverbách) a číslovkách. Tieto výrazy totiž vyjadrujú určitú mieru (obyčajne veľmi vysokú) kvality danej vlastnosti. V tejto ukážke sa teda zdôrazňuje, na koľký maratón v poradí sa vitálny dôchodca pripravuje. Toto spojenie tu však nebolo zdôraznené len intonačne, hoci intonačné zdôraznenie hodnotíme ako výrazné (diferencia medzi zdôrazneným slovom *stý* (276 Hz) a predchádzajúcim slovom *svoj* (174 Hz) bola až 102 Hz; okrem toho bolo zdôraznené

slovo *stý* aj predĺžené: dĺžka jeho realizácie dosiahla hodnotu 453 ms), ale bolo zdôraznené aj slovne: dôraz na spojení *stý maratón* zvýraznila vsuvka *a teraz dobre počúvajte*. Funkciu uvedenej vsuvky však nevidíme len v zosilnení účinnosti dôrazu, ale aj v jej kontaktovej funkcii vo vzťahu k divákovi. V rámci tohto úseku bolo ešte osobitne vyzdvihnuté slovo *dobre* (*a*²⁰¹ *te*¹⁸⁹ *raz*¹⁷⁶ | 92 ms | *dob*^{225–280} *re*²⁸⁴ *po*²⁸¹ *ču*²⁶⁷ *vaj*²³⁵ *te*¹⁹⁰), pred ktorým sa navyše nachádzala aj krátka pauza v trvaní 92 ms. Hoci začiatok uvedenej vsuvky nebol vymedzený pauzou, koniec úseku bol ohraničený prestávkou v trvaní 78 ms. Melodický priebeh analyzovaného prehovoru MCh znázorňuje obr. 6 (vsuvka *a teraz dobre počúvajte*, ako aj intonačne vyzdvihnutý úsek *stý maratón* sú zvýraznené červenými rámkami):

Obr. 6: Melodický priebeh prehovoru MCh z ukážky č. 3.

Snahu o určitú „prihovorovosť“ možno vidieť aj v uvedení posledného prehovoru JZ, ktorý moderátor začína stúpacou melódiou na citoslovci *nó*. (Už výber daného slova do spravodajstva môžeme hodnotiť ako príznakový.) Frekvencia na tomto slove stúpila z hodnoty 105 Hz na 200 Hz. Okrem toho malo toto slovo aj predĺženú realizáciu (trvanie: 177 ms). V danom kontexte by sme mohli realizáciu tohto výrazu označiť za emfatickú. V uvedenom prehovore tiež môžeme identifikovať väčšiu mieru kontaktovosti vo vzťahu k divákovi, pretože moderátor im adresuje „hádanku“, koľko rokov má vitálny dôchodca. Zároveň má táto výpoveď aj motivačný charakter (dá sa z nej usúdiť, že v reportáži sa diváci dozvedia, koľko rokov dôchodca má). Ako zdôraznené tu možno identifikovať celé záverečné spojenie *mimoriadne vitálny dôchodca*, čo dokazuje priebeh frekvencií na tomto úseku (pre porovnanie uvádzame aj frekvencie predchádzajúceho slova *tento*): *ten*¹³⁹ *to*¹²⁹ *mi*^{107–139} *mo*¹⁴⁹ *riad*¹⁴⁵ *ne*¹¹⁶ *vi*^{83–115} *tál*¹²⁷ *ny*¹³⁷ *dô*¹²⁵ *chod*¹¹² *ca*. Príslovka miery *mimoriadne*, svojím významom zdôrazňujúca nadradené slovo *vitálny*, tiež patrí do okruhu slov s vys-

kým potenciálom zdôrazňovania. Okrem toho si môžeme všimnúť, že melodické stúpanie sa realizovalo na celom slove *vitálny*. Klesanie melódie teda nastalo na záverečnom slove výpovede, ako to naznačujú jeho prvé dve slabiky, na ktorých program frekvenciu zaznamenal, ale aj klesajúca intenzita: *dô* (69,2 dB); *chod* (63,5 dB); *ca* (56,3 dB).

Táto ukážka teda potvrdila snahu moderátorov čo najviac sa priblížiť k divákovi, a to aj cez rôzne kontaktové prvky (vsuvka *a teraz dobre počúvajte* – prehovor MCh; *skúste si tipnúť...* – záverečný prehovor JZ) či expresívnejšie ladené jednotky prejavu (citoslovce *nó* so stúpacou melódiou a predĺženou realizáciou).

Ukážka č. 4 reprezentuje ďalšiu tendenciu charakteristickú pre súčasné spravodajstvo predovšetkým v súkromnej televízii Joj. Ide o spracovanie obsahovo závažných tém (najmä politicko-hospodárskeho charakteru) odľahčujúcim, možno až bulvarizujúcim spôsobom. Takýto spôsob spracovania správ potom nachádza svoj odraz aj v intonačnom stvárnení prejavu, ako to môžeme pozorovať v nasledujúcej ukážke:

Ukážka č. 4: Noviny TV Joj 12. 3. 2015

- LB: *Hned¹⁹⁷ dva¹⁴³⁻²¹⁸ nást²²⁵ mi¹⁸⁸ nis¹⁸⁸ trov¹⁷¹ za¹⁷⁶ hra¹⁸⁴ nič¹⁷⁰ ných¹⁷⁵ ve¹⁷⁹ cí¹⁸⁹ pri¹⁴² ces¹⁵³ to¹⁵⁶ va¹⁴⁸ lo¹⁵¹ do¹⁶³ Vy¹⁴² so¹⁸³ kých¹⁸⁴ Ta¹⁷⁶ tier¹⁶⁷⁻¹¹⁵. |287 ms| Bu²⁵² dú²⁵¹ tam¹⁵¹ ro¹³²⁻²⁰⁹ ko²¹⁰ val¹⁷²⁻¹⁵⁴, spat¹⁶⁹, re¹²⁵⁻¹⁵⁵ la¹⁶⁷ xo¹⁵⁹ val¹⁵⁶ a²³³ |75 ms| čo¹⁷⁶ to²²⁶ i¹⁹³ zje¹⁵²⁻²⁰⁷ dia²⁰⁹⁻¹¹⁴.*
- LS: *A⁹⁰ ko¹¹³ dob⁸²⁻¹⁶⁸ re⁻. |435 ms| Tol²⁰⁴ ko²⁵¹ dô¹³⁷⁻¹⁸³ le¹⁹⁶ ži¹⁸¹ tých¹⁸⁷ o¹⁸¹ sôb¹⁹³ po¹⁶⁶ ko¹⁹¹ pe¹⁵⁸ však¹⁴⁹ pre¹⁴³ o¹⁴² chran¹⁵² ku¹⁴⁰ zna¹²⁹ me¹¹⁵ ná¹⁵⁵, že v hoteli platia už¹²⁹ od¹⁴⁵ rá¹⁴² na¹²⁵ mi¹¹²⁻¹⁶² mo¹⁸⁰ riad¹⁵⁸ ne¹³³⁻¹⁵⁶ bez¹⁵⁰ peč¹³⁷ nos¹³⁴ tné¹⁷⁰ o¹³⁰ pa¹⁰⁰ tre¹⁰⁰ nia⁸⁷⁻⁸².*
- LB: *Do²⁰² kon²²⁰ ca²¹³ až¹⁷⁹ ta²¹² ké²⁵⁰ pris²³¹ ne²²⁰, že¹⁹⁰ zá¹⁷⁴ be¹⁸⁴ ry¹⁴³ z ku²²¹ chy³²⁵ ne¹⁹⁵⁻¹¹², kde¹⁴⁶ sa¹⁵¹ chys¹⁶⁴ ta¹⁷⁰ lo¹⁴⁸ ve¹⁵⁰ čer¹⁹⁹ né¹⁷⁰ me¹⁷³ nu¹⁹⁷, |53 ms| pre¹⁷⁴ nás¹⁷³ na¹⁵⁹ krú¹⁷¹ cal¹⁷⁶ |76 ms| ku²⁵³ chár¹³⁶⁻¹¹⁰.*

Objektívnym pozadím tohto príspevku je rokovanie ministrov zahraničných vecí vo Vysokých Tatrách. Ako si však môžeme všimnúť, neinformuje sa tu o obsahu rokovania, ale predovšetkým o okolnostiach takéhoto podujatia (bezpečnostné opatrenia či jedálny lístok ministrov).

V podstate vecná informácia sa podáva v prvej výpovedi prejavu, kde sa informuje o počte pricestovaných ministrov a mieste rokovania. Inak je to, pokiaľ ide o informačnú hodnotu správy, v nasledujúcej výpovedi, kde sa len všeobecnými činnosťami konštatuje, čo budú vo Vysokých Tatrách ministri robiť (*rokovat', spat', relaxovať, jesť*). Práve od tejto časti sa začína intonačne najzaujímavejšia časť prejavu. Účel tejto výpovede môžeme vidieť skôr v zaujatí divákov jednak priateľským tónom

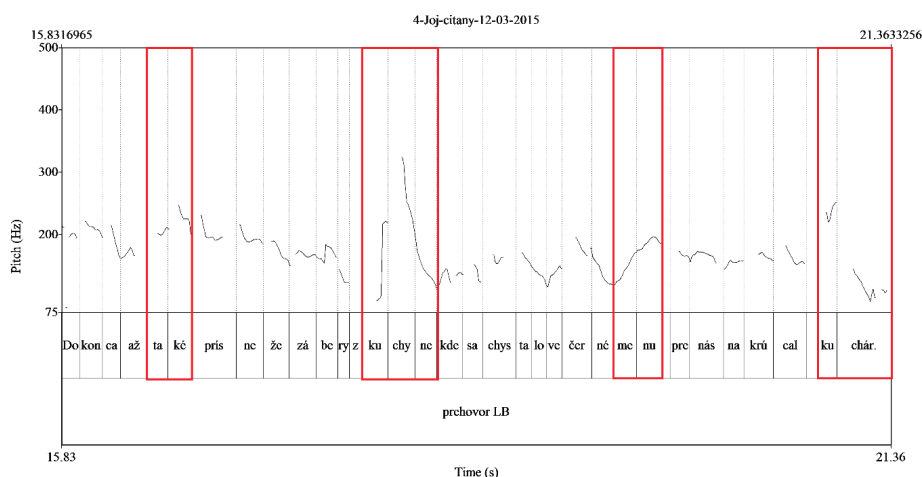
nom, jednak naznačením, o čo v nasledujúcej reportáži pôjde (zdôraznenie slova *zjedia* predznačuje, že sa spravodajských príspevok bude venovať jedálnemu lístku ministrov). Zaujímavý bol spôsob vymenovávania činností ministrov. Moderátorka pri tomto vymenovávaní uplatnila zvolnenie tempa reči, okrem toho predĺžila posledné slabiky slov *rokovať*, *spať* (v tomto prípade bolo predĺžené vlastne celé jednoslabičné slovo) a *relaxovať*: *Bu*²⁵²*dú*²⁵¹ *tam*¹⁵¹ *ro*¹³²⁻²⁰⁹*ko*²¹⁰*vat*¹⁷²⁻¹⁵⁴, *spať*¹⁶⁹, *re*¹²⁵⁻¹⁵⁵*la*¹⁶⁷*xo*¹⁵⁹*vat*¹⁵⁶ *a*²³³ |75 ms| *čo*¹⁷⁶-*to*²²⁶ *i*¹⁹³ *zje*¹⁵²⁻²⁰⁷*dia*²⁰⁹⁻¹¹⁴.

Nasledujúci prehovor moderátor ĽS začína výpoveďou *Ako dobre*, ktorou reaguje na predchádzajúcu výpoveď moderátorky LB. Vo výpovedi *Ako dobre* a jej intonačnom stvárnení možno vidieť aj istú ironizujúcu funkciu. Analyzovaná výpoveď sa realizovala so stúpavou melódiou, ktorú sme akusticky identifikovali aj na poslednej slabike, hoci program jej frekvenciu nezaznamenal: *A*⁹⁰*ko*¹¹³ *dob*⁸²⁻¹⁶⁸*re*. Za intonačne zdôraznené možno považovať slovo *dobre*, na ktorom okrem melódie stúpala aj intenzita: *A* (65,7 dB); *ko* (59,8 dB); *dob* (64,5 dB); *re* (67,1 dB).

V nasledujúcej výpovedi sme ako intonačne vyzdvihnutú identifikovali časť *tol'ko dôležitých osôb pokope* (*tol*²⁰⁴*ko*²⁵¹ *dô*¹³⁷⁻¹⁸³*le*¹⁹⁶*ži*¹⁸¹*tých*¹⁸⁷ *o*¹⁸¹*sôb*¹⁹³ *po*¹⁶⁶ *ko*¹⁹¹*pe*¹⁵⁸), pričom intonačne najvýraznejšie je tu hneď prvé slovo, zámeno *tol'ko*. Na slove *znamená*, ktoré ukončuje hlavnú vetu súvetia, sme zaznamenali stúpnutie melódie na poslednej slabike v porovnaní s predchádzajúcou slabikou (*zna*¹²⁹*me*¹¹⁵*ná*¹⁵⁵), súvisiace práve s pozíciou tohto slova, okrem toho tu však opäť svoj vplyv mohlo mať aj priateľské naladenie moderátora, resp. snaha o istú „prihovorovosť“. Vo vedľajšej vete súvetia možno ako zdôraznené identifikovať spojenie *mimoriadne bezpečnostné opatrenia*, ako na to poukazuje priebeh frekvencií: ... *už*¹²⁹ *od*¹⁴⁵ *rá*¹⁴²*na*¹²⁵ *mi*¹¹²⁻¹⁶² *mo*¹⁸⁰ *riad*¹⁵⁸ *ne*¹³³⁻¹⁵⁶ *bez*¹⁵⁰ *peč*¹³⁷ *nos*¹³⁴ *tné*¹⁷⁰ *o*¹³⁰ *pa*¹⁰⁰ *tre*¹⁰⁰ *nia*⁸⁷⁻⁸². Vyznačený úsek bol navyše vyslovený nižším tempom ako predchádzajúca časť súvetia. Z tohto úseku intonačne najvýraznejšie vyznieva príslovka *mimoriadne*. (Porov. aj zdôraznenie rovnakej príslovky v spojení *mimoriadne vitálny dôchodca* v ukážke č. 3). Z frekvencií jednotlivých slabík adjektíva *bezpečnostné* vyplýva, že opäť tu bola melodicky zdvihnutá posledná slabika slova (*bez*¹⁵⁰*peč*¹³⁷*nos*¹³⁴*tné*¹⁷⁰), čo dokazuje tendenciu melodického zdvíhania koncových slabík slov (najmä prívlastkov) pri pozitívne ladených témach.

Posledným prehovorom moderátorka LB nadväzuje na predchádzajúci prehovor svojho moderátorského partnera, pričom pomocou spojenia *až také prísne* vyjadruje vysokú mieru rigoróznosti bezpečnostných pravidiel. Zámena vyjadrujúce určitú mieru (ako napr. v tomto prípade zámeno *také*) preukazujú tiež vysoký potenciál intonačného zdôrazňovania, ako to dokázali aj iné analyzované nahrávky v rámci výskumu. Frekvenčný priebeh spojenia *až také prísne* bol nasledovný: *až*¹⁷⁹ *ta*²¹²*ke*²⁵⁰ *prís*²³¹*ne*²²⁰. Pomerne vysoká bola aj intenzita na prvej slabike zámena *také*: *až* (67 dB); *ta* (72,1 dB); *ké* (62,8 dB); *prís* (64,7 dB); *ne* (64,4 dB). Zaujímavé tu bolo aj

intonačné vyzdvihnutie slova (z) *kuchyne*, ktorého prvá slabika bola jednak frekvenčne výrazne vyššie (221 Hz) ako frekvencia predchádzajúcej slabiky (143 Hz), jednak nastalo výrazné stúpnutie ešte na druhej slabike tohto slova, a to až na 325 Hz. V nasledujúcej vete súvetia sme zaznamenali stúpacú melódiu na slove *menu*, po ktorom nasledovala veľmi krátka pauza v trvaní 53 ms. Výraznejšie zdôraznené bolo aj záverečné slovo *kuchár*: ... *pre*¹⁷⁴ *nás*¹⁷³ *na*¹⁵⁹*krú*¹⁷¹*cal*¹⁷⁶ |76 ms| *ku*²⁵³*chár*¹³⁶ -110. O zdôraznení tohto slova tu opäť svedčí popri frekvencii aj krátka pauza pred dôrazom. Môžeme povedať, že moderátorka sa zároveň snažila posledné slovo výpovede intonovať akýmsi prekvapivým tónom, pretože toto slovo malo u divákov vyvolať moment prekvapenia. Vzhľadom na viaceré zaujímavé intonačné momenty v tomto poslednom prehovore uvádzame jeho celý melodický priebeh na obr. 7 (vyššie analyzované úseky sú na grafickom priebehu výpovede vyznačené červenými rámkami):

Obr. 7: Melódia záverečného prehovoru LB z ukážky č. 4.

Môžeme skonštatovať, že posledná ukážka potvrdila všetky podstatné intonačné charakteristiky, ktoré sme pri tzv. odľahčujúcich témach identifikovali (melodic- ké dvíhanie koncových slabík niektorých slov, príp. stúpacá melódia na celých slovách, dôrazy na prekvapivých miestach, predlžovanie niektorých slabík). Zároveň spracovanie príspevku o rokovaní ministrov zahraničných vecí spôsobom, akým sa informuje o rôznych kuriozitách, tiež odkazuje na charakteristické rozdiely medzi jednotlivými médiami, pretože najviac znakov neformálnych prejavov nachádzame práve v spravodajstve TV Joj.

5. ZÁVER

V analyzovaných ukážkach sme sledovali predovšetkým melódiu výpovede ako azda najsignifikantnejší intonačný prostriedok, ktorý sa v spolupráci s ďalšími suprasegmentálnymi javmi (napr. intenzitou, pauzou či tempom reči) podieľa na realizácii aj iných intonačných javov, najmä dôrazu. Nazdávame sa však, že s ohľadom na cieľ sledovaný v tomto príspevku bolo zameranie sa na melódiu reči prirodzené. Za dôležité považujeme upozorniť ešte na pauzu a jej funkciu najmä pred dôrazom. Naš výskum potvrdil výskyt veľmi krátkej pauzy často pred zdôraznenými úsekmi výpovedí. Vzťah dôrazu a pauzy osobitne skúmali autori Sabol a Zimmermann (1978, s. 82 – 83), podľa ktorých vysielateľ jazykového prejavu dlhšou pauzou upozorňuje prijímateľa na zdôraznené slovo, zároveň sa vďaka nej odosielateľ pripravuje na väčšie artikuláčnе úsilie pri výslovnosti tohto zdôrazneného slova.

Týmto príspevkom sme nechceli poprieť niektoré objektívne kritizované javy v prejavoch mediálnych pracovníkov (napr. stereotypné dvíhanie koncových slabík záverečných úsekov výpovedí). Naším cieľom tu však bolo poukázať na isté transformácie spravodajských relácií (najmä v súkromných mediálnych staniaciach), ktoré sa premietli aj do vyššieho zastúpenia príspevkov s tzv. odľahčujúcimi témami v súčasnom televíznom spravodajstve, čo so sebou prináša aj ich osobitné intonačné stvárnenie. Spravodajské relácie sú dnes viac orientované na kontakt s divákom (i keď nepriamo). Prejavuje sa to napríklad aj v kontaktoých frázach vyskytujúcich sa priamo v čítaných zahláseniach, resp. nepriamym oslovením divákov (porov. úseky a teraz dobre počúvajte a *nó, skúste si tipnúť...* v ukážke č. 3).

Nazdávame sa, že v súčasnosti možno hovoriť o novej paradigme komunikácie v spravodajských reláciách, kde nie je možné zostať pri pomerne rigoróznom hodnotení prejavov na osi intonačne bezpríznačkové – príznačkové – chybné, ale dôležité je tu zohľadniť osobitnú komunikačnú situáciu. Podľa S. Ondrejoviča (2008, s. 244) sa totiž novšie v jazykovednej komunite, ako i v istej časti obecnstva presadzuje iný pohľad na kultivovanosť prejavu. Kým v minulosti sa u nás táto kultivovanosť takmer úplne stotožňovala so spisovnosťou, dnes nastupuje „prúd komunikačne chápanej kultivovanosti, pri ktorej ide o primeranosť jazykových prostriedkov... podmienkam, resp. prostrediu komunikácie“ (tamže, s. 244). Súhlasíme teda s citovaným autorom, keď na inom mieste píše, že za nesprávne možno v mediálnom prostredí pokladať len intonačné formy s rušivým účinkom na poslucháčov (Ondrejovič, 2002, s. 80; op. cit.). A podľa nášho názoru v príspevku analyzované ukážky do tejto kategórie nepatria napriek tomu, že nie sú v zhode s kodifikáciou. Plnia totiž osobitnú komunikačnú funkciu zameranú na priateľský kontakt s divákmi.

Literatúra

- ČERTÍKOVÁ, H.: Vetná intonácia v Slovenskom rozhlase. Slovenská reč, 2002, roč. 67, č. 2, s. 74 – 77.
- KRÁL, Ābel. Pravidlá slovenskej výslovnosti. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984.
- KRÁL, Ābel: Intonácia oznamovacej vety. Slovenská reč, 2001, roč. 66, č. 5, s. 257 – 277.
- KRÁL, Ābel: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Druhé vydanie. Martin: Matica slovenská 2009.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Intonácia slovenskej vety a médiá. Slovenská reč, 2002, roč. 67, č. 2, s. 77 – 81.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyk, veda o jazyku, societa. Bratislava: Veda 2008.
- ANONYM: Otázka funkčného využívania suprasegmentálnych prostriedkov v komunikátoch masmédií: dizertačná práca. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre 2015.
- SABOL, Ján – ZIMMERMANN, Július: Základy akustickej fonetiky. Košice: Rektorát Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1978.

KORPUS SLOVENSKEHO COPYWRITINGU

Elena Jůnová – Zdena Král'ová

*Centrum pre transfer technológií, Univerzitný vedecký park Žilinskej univerzity v Žiline,
Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina – Katedra lingvodidaktiky a interkultúrnych štúdií
Pedagogickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Dražovská cesta 4
949 74 Nitra
e-mail: elena.junova@uwp.uniza.sk – zkralova@ukf.sk*

JŮNOVÁ, E. – KRÁĽOVÁ, Z.: The Corpus of Slovak Copywriting. *Slovak Speech*, 2016, vol. 81, no. 1-2, p. 71-78.

Abstract: In 2014, a new specialized sub-corpus of the Slovak National Corpus with a free public access – the Corpus of Copywriting Texts (cw-2014-all) consisting of 1 648 229 tokens and 54 617 unique lemmas was created in the department of the Slovak National Corpus of the Ľ. Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences. The corpus contains 1 441 pages from 339 websites of commercial companies and public institutions focused on advertising and self-presentation. The corpus is lemmatized and morphologically annotated. It includes three sub-corpora: the sub-corpus of copywriting texts of bigger commercial companies (cw-2014-v); the sub-corpus of copywriting texts of smaller commercial companies (cw-2014-m) and the sub-corpus of copywriting texts of public institutions (cw-2014-inst). The article specifies the methodology of corpus creation and provides its basic quantitative and qualitative characteristics.

Key words: copywriting, corpus linguistic, the Corpus of Slovak copywriting

1. ÚVOD

Pri spracovaní dizertačnej práce Mgr. E. Jůnovej, PhD. *Stratifikácia národného jazyka v súčasných médiách (Korpusová analýza copywritingu)* sa ukázalo nevyhnutné absolvovať študijný pobyt v oddelení Slovenského národného korpusu JŮLEŠ SAV v Bratislave (SNK)¹. V rámci tohto pobytu bol v novembri a decembri 2014 vytvorený ďalší verejne prístupný špecializovaný podkorpus Slovenského národného korpusu^[1] z tematickej oblasti webového copywritingu (reklamné a sebaaprezenačné texty) – *Korpus copywriterských textov*^[2]. Korpus bol sprístupnený 15. 12. 2014 v skupine korpusov synchrónnych špecializovaných písaných textov. V článku špecifikujeme metodológiu tvorby daného korpusu a uvádzame jeho základnú kvantitatívno-kvalitatívnu charakteristiku.

Copywriting je jednou z najaktuálnejších podôb reklamnej komunikácie a definuje sa ako tvorba reklamných alebo komerčných textov najmä v internetovom prostredí^[3]. Výsledky viacerých výskumov (napr. Topalian, 2003; Pollach, 2005; Fox,

¹ Ďakujeme vedúcej oddelenia Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave, PhDr. Márii Šimkovej, Ph.D., za možnosť študijného pobytu na tomto pracovisku, za umožnenie vytvorenia špecializovaného korpusu copywriterských textov a jeho následného sprístupnenia širokej verejnosti. Ďakujeme Mgr. Radoslavovi Brídovi, pracovníkovi uvedeného oddelenia, za spracovanie korpusu a frekvenčných údajov.

2006; Pravdová, 2006) potvrdzujú, že webové stránky sa stali vplyvnými nástrojmi na podporu firemnej identity a vytváranie tzv. public relations. Z hľadiska používateľa je práve pre copywriting na webe mimoriadne dôležitá voľba vhodných kľúčových slov a ich implementácia do textu (napr. na zvýšenie vyhľadateľnosti pri optimalizácii pre vyhľadávacie nástroje). Pri tzv. SEO copywritingu² ide o texty, ktoré sú optimalizované pre internetové vyhľadávače. Vhodným výberom a umiestnením kľúčových slov v textoch je možné uľahčiť vyhľadanie internetovými vyhľadávačmi, ktoré zložitým indexovaním a na základe definovaných algoritmov priradujú poradie vo výsledkoch hľadania pre zadané kľúčové slová. Účinnosť textu sa dá podporiť použitím známych marketingových modelov ako AIDA³ alebo ADAM⁴.

POSTUP PRI TVORBE KORPUSU

2.1. Výskumný materiál

Naším základným výskumným materiálom boli copywriterské texty na webových sídlach komerčných spoločností a verejných inštitúcií s minimálnym rozsahom 200 slov. Pri výbere výskumného materiálu sme sledovali najmä parameter návštevnosti webového sídla, pričom sme pracovali s informáciami, ktoré boli verejne prístupné. Mnohé webové sídla totiž nepovoľujú monitorovanie svojich stránok a zverejňovanie týchto údajov. Monitoring návštevnosti uvádzajú napríklad stránky *Google Analytics*^[4], *Toplist*^[5] alebo na Slovensku *Naj*^[6]. Jeden zo svetových portálov, ktorý zverejňuje orientačnú výšku návštevnosti webových sídel globálne a aj pre jednotlivé krajiny, je *Alexa.com*^[7]. Primárnym cieľom je, aby nástroje *Alexa.com* transformovali prvotné dáta do zmysluplných zistení, ktoré vedú k reálnej konkurenčnej výhode pri podnikaní.

2.2. Výber reprezentatívnej vzorky

Pre potreby nášho výskumu sme vymedzili zoznam 500 najčastejšie navštevovaných stránok podľa *Alexa Traffic Rank*^[8], ktorý uvádza odhad popularity daného webu⁵. Vzhľadom na to, že predmetom nášho záujmu boli reklamné a seaprezenačné texty jednotlivých spoločností, zo zoznamu sme vyradili stránky a portály určené na sťahovanie obsahov, hranie hier, e-predaj, spravodajstvo a tie, ktorých návštevnosť bola limitovaná vekom nad 18 rokov.

² Skratka z angl.: Search Engine Optimization/Optimalizácia pre vyhľadávacie stroje alebo nástroje.

³ AIDA – attention/pozornosť; interest/záujem; desire, decision, detail /túžba, rozhodnutie, detail; action/akcia.

⁴ ADAM – attention/pozornosť; desire, decision, detail/túžba, rozhodnutie, detail; action/akcia; memory/uloženie v pamäti.

⁵ Poradie sa počíta pomocou kombinácie priemerných denných návštev danej stránky a zobrazovania stránok na tomto webe počas posledných troch mesiacov.

Po vyradení stránok nezodpovedajúcich našim požiadavkám zostalo v kategórii väčších spoločností 122 položiek (interný podkorpus **cw-2014-v**). Okrem hlavnej stránky webového sídla sme indexovali priemerne 3,88 ďalších stránok každej spoločnosti.

Pri výbere reprezentatívnej vzorky menších spoločností sme pracovali s predmetovým adresárom portálu *Zoznam*^[9], ktorý nám umožnil vyhľadať spoločnosti a firmy pre určené sekcie/odvetvia. Celkovo sme vybrali a neskôr analyzovali 129 webových sídel spoločností (interný podkorpus **cw-2014-m**). Okrem hlavnej stránky webového sídla sme indexovali priemerne 3,25 ďalších stránok spoločnosti (štruktúra webovej stránky menších spoločností bola jednoduchšia než pri väčších spoločnostiach).

Pri výbere webových stránok verejných inštitúcií sme pracovali s portálom *Naj*^[10], kde sme v sekcii Úrady a inštitúcie vyselektovali najnavštevovanejšie stránky štátnych inštitúcií, orgánov verejnej správy, vedeckých inštitúcií, vysokých škôl, knižníc, miest a obcí. Vybrali a analyzovali sme 88 webových sídel verejných inštitúcií (interný podkorpus **cw-2014-inst**). V tomto prípade sme okrem hlavnej stránky webového sídla indexovali priemerne 2,32 ďalších stránok (na stránkach verejných inštitúcií sa nachádzalo menej textového obsahu reklamného, komerčného a seba-prezentačného charakteru).

3. ŠTRUKTÚRA KORPUSU

3.1. Kvantitatívna charakteristika korpusu a podkorpusov

Po spracovaní vybraných webových sídel a ich stránok do podoby jazykového korpusu bol vytvorený jeden spoločný *Korpus copywriterských textov* (verejne prístupný korpus **cw-2014-all**) v rozsahu 1 648 229 tokenov a 54 617 unikátnych lem. Celý korpus obsahuje 1 441 stránok z 339 webových sídel komerčných spoločností a verejných inštitúcií. Korpus je lematizovaný a morfológicky anotovaný. Pri textoch je uvedená informácia o ich zdroji.

Súčasťou korpusu **cw-2014-all** sú tri podkorpusy:

- **cw-2014-v**

Rozsah podkorpusu: 701 449 tokenov (42,56 %), 27 362 unikátnych lem.

Indexovaných 519 stránok (36,02 %) zo 122 webových sídel (35,99 %).

- **cw-2014-m**

Rozsah podkorpusu: 504 266 tokenov (30,59 %), 26 538 unikátnych lem.

Indexovaných 630 stránok (43,72 %) zo 129 webových sídel (38,05 %).

- **cw-2014-inst**

Rozsah podkorpusu: 442 514 tokenov (26,85 %), 23 310 unikátnych lem.

Indexovaných 292 stránok (20,26 %) z 88 webových sídel (25,96 %).

Pri analýze korpusu copywriterských textov sme vychádzali z početnosti jednotlivých lem. Každý podkorpus je tvorený unikátnymi lemmami s určitým výskytom a mnohé z nich sa v podkorpusoch opakujú. V spoločnom korpuse sa výskyt opakujúcich sa lem sčítava a index opakovania hesla tak v texte výrazne rastie. Pri leme, ktorá je špecifická len pre určitú oblasť a vyskytuje sa ojedinele, je index opakovania omnoho nižší. Súčet výskytov absolútnych početností lem vyskytujúcich sa v prvej stovke najfrekvencovanejších slov bol 826 633, čo tvorilo polovicu (50,15 %) výskytu všetkých početností lem v celom korpuse. Lemy s jediným výskytom (tzv. hapax legomena) v korpuse mali zastúpenie až 46,78 % a podiel ich výskytu v celej vzorke použitých textových jednotiek bol 1,55 %⁶.

3.2. Kvalitatívna charakteristika korpusu a podkorpusov

Z celkovej vzorky tokenov v spoločnom korpuse tvorili textové jednotky priradené k jednotlivým slovným druhom 60,71 % a zvyšok predstavovali neslovné prvky. Percentuálny podiel zastúpenia jednotlivých slovných druhov sme počítali zo súčtu výskytov lem so slovnodruhovým zaradením. Pre formuláciu validných záverov je však potrebné uvažovať aj o rozdieloch v absolútnom a relatívnom výskyte lem (podrobnejšie Júnová, 2015). Tento postup umožňuje porovnávať naše zistenia s inými frekvenčnými štatistikami.

Neslovné lemy (znaky, symboly a najmä interpunkčné znamienka) sú pri frekvenčnej analýze textov zvyčajne najfrekvencovanejšími jednotkami. V analyzovanom korpuse to boli predovšetkým údaje v zdrojovom kóde stránky (_ ; * ; + ; # ; = ; & amp) a symbol pre euro (€). V používaní interpunkcie bola príznaková pomerne vysoká frekvencia otáznika a výkričníka. V copywriterských textoch boli využívané smerom k adresátovi – v snahe vyvolať jeho reakciu či potrebu dozvedieť sa viac, a to najmä v spojení s procesuálnou lexikou (*môct'*, *mat'*, *byť'*). Podľa predpokladu nasledovali: spojka *a*, predložky *o*, *v*, *na*, *s*, *pre*, zámená *si* a *sa* a pomocné sloveso *byť'*⁷.

Najzastúpenejším slovným druhom boli substantíva. Vzťah medzi podstatnými menami a slovesami (3 : 1) naznačuje nízku dynamiku, kondenzovanosť a informačnú nasýtenosť analyzovaných textov. Tabuľka 1 zobrazuje výskyt (početnosť a percentuálne zastúpenie) jednotlivých slovných druhov v korpuse cw-2014-all a v jeho podkorpusoch v porovnaní so slovnodruhovou štruktúrou webového korpusu web 3.0^[12].

⁶ V analýze reklamných textov M. Pravdovej (2006) bol zistený podobný percentuálny podiel hapax legomena voči celkovej vzorke textových jednotiek (46,9 %) a podobné zastúpenie najfrekvencovanejších hesiel (51,9 %).

⁷ J. Mistrík (1969) uvádza poradie 10 najčastejších slov v slovenskom jazyku takto: *a*; *byť'*; *v*; *na*; *sa*; *ten*; *on*; *že*; *z*; *ako* (pričom tieto výrazy predstavujú 27 % slovnej zásoby súvislých textov). Frekvencia uvedených jednotiek vo webovom korpuse web-3.0^[11] a viacerých základných korpusoch (Šimková, 2011) je podobná.

Tabuľka 1: Zastúpenie slovných druhov v korpusoch

	web-3.0	%	cw-2014-all	%	cw-2014-m	%	cw-2014-v	%	cw-2014-inst	%
Podstatné mená	484022531	33,57	416911	41,66	118777	46,31	175816	45,59	122318	49,96
Pridavné mená	182935903	12,69	132529	13,24	37322	14,55	52419	13,59	42788	17,48
Zámená	100361718	6,96	46433	4,64	15040	5,86	23430	6,08	7963	3,25
Číslovky	14220406	0,99	8419	0,84	2015	0,79	4191	1,09	2213	0,90
Slovesá	189730161	13,16	82566	8,25	26296	10,25	38557	10,00	17713	7,24
Príslovky	59573424	4,13	18849	1,88	6257	2,44	8903	2,31	3689	1,51
Predložky	205756459	14,27	116828	11,68	31140	12,14	53969	13,99	31719	12,96
Spojky	140469111	9,74	50807	5,08	15081	5,88	21871	5,67	13855	5,66
Častice	63407533	4,40	12936	1,29	4375	1,71	6089	1,58	2472	1,01
Citoslovcia	1466629	0,10	671	0,07	166	0,06	416	0,11	89	0,04
SPOLU	1441943875	100,00	1000629	100,00	256469	100,00	385661	100,00	244819	100,00

V porovnaní s textami webového korpusu web-3.0 je v copywriterských textoch podstatne vyššie zastúpenie substantívnej lexiky. Výskyt slovíes v textoch korpusu web-3.0 (vrátane spravodajských portálov a diskusií) ukazuje na ich vyššiu dynamiku oproti copywriterským textom, čo reflektuje aj výraznejšie zastúpenie prísloviek. Vyššiu kondenzovanosť textov copywritingu signalizuje aj nižšia frekvencia spojok.

V jednotlivých copywriterských podkorpusoch je možné pozorovať menšie rozdiely. V textoch verejných inštitúcií nachádzame najnižší výskyt slovíes, čo prirodzene súvisí s ich dominantnou informačnou funkciou, kým v textoch komerčných spoločností dominuje apelatívna funkcia (Jakobson, 1960).

3.3. Najfrekventovanejšie kľúčové slová

Najčastejšími kľúčovými slovami korpusu **cw-2014-all** boli jednotky, ktoré sa významovo na spoločnosti alebo inštitúcie, ich produkty a služby. V tabuľke 2 uvádzame prvých 30 najfrekventovanejších slovných lemm (zostupne) v korpuse a v jeho jednotlivých podkorpusoch s ich absolútnou početnosťou a percentuálnym zastúpením.

Tabuľka 2: Najfrekventovanejšie slovné lemy v jednotlivých korpusoch

	lema	cw-2014-m	%	lema	cw-2014-v	%	lema	cw-2014-inst	%	lema	cw-2014-all	%
1	sa	3066	0,61	byť	6781	0,97	byť	3685	0,83	byť	15798	0,96
2	je	2964	0,59	sa	3922	0,56	2014	3683	0,83	sa	9659	0,59
3	í	1129	0,22	ktorý	2713	0,39	sa	2641	0,60	2014	6203	0,38

	lema	cw-2014-m	%	lema	cw-2014-v	%	lema	cw-2014-inst	%	lema	cw-2014-all	%
4	2014	1068	0,21	spoločnosť	2138	0,30	rok	1931	0,44	ktorý	6020	0,37
5	si	919	0,18	ako	2103	0,30	11	1863	0,42	1	4138	0,25
6	2	904	0,18	si	1854	0,26	univerzita	1825	0,41	ako	4117	0,25
7	sú	853	0,17	služba	1809	0,26	mesto	1530	0,35	rok	3919	0,24
8	0	844	0,17	1	1797	0,26	ktorý	1510	0,34	spoločnosť	3346	0,20
9	nás	729	0,14	to	1655	0,24	fakulta	1321	0,30	služba	3297	0,20
10	3	727	0,14	všetok	1642	0,23	1	1212	0,27	náš	3291	0,20
11	váš	756	0,15	produkt	1538	0,22	knižnica	1196	0,27	11	3247	0,20
12	cena	743	0,15	náš	1507	0,21	škola	1160	0,26	si	3161	0,19
13	rok	734	0,15	my	1497	0,21	slovenský	1099	0,25	2	3098	0,19
14	spoločnosť	713	0,14	stránka	1484	0,21	študent	1002	0,23	všetok	3043	0,18
15	môcť	710	0,14	2014	1452	0,21	2	977	0,22	to	2988	0,18
16	systém	680	0,13	informácia	1435	0,20	program	841	0,19	my	2874	0,17
17	tovar	662	0,13	nový	1434	0,20	činnosť	831	0,19	nový	2807	0,17
18	hotel	658	0,13	váš	1415	0,20	nový	824	0,19	stránka	2726	0,17
19	5	652	0,13	vy	1414	0,20	informácia	795	0,18	informácia	2686	0,16
20	jesť	638	0,13	môcť	1306	0,19	správa	720	0,16	vy	2651	0,16
21	svoj	591	0,12	svoj	1303	0,19	stránka	706	0,16	mať	2641	0,16
22	nový	549	0,11	viac	1266	0,18	projekt	700	0,16	kontakt	2625	0,16
23	produkt	545	0,11	rok	1254	0,18	2013	697	0,16	0	2595	0,16
24	on	542	0,11	2	1217	0,17	10	685	0,15	svoj	2459	0,15
25	stránka	536	0,11	0	1173	0,17	vedecký	678	0,15	viac	2350	0,14
26	www	517	0,10	správa	1167	0,17	kontakt	677	0,15	môcť	2334	0,14
27	táto	506	0,10	mať	1130	0,16	študijný	661	0,15	váš	2300	0,14
28	obchodný	504	0,10	údaj	1089	0,16	3	661	0,15	3	2293	0,14
29	viac	501	0,10	ďalší	1039	0,15	štúdium	653	0,15	produkt	2116	0,13
30	4	498	0,10	banka	989	0,14	deň	651	0,15	slovenský	2113	0,13

V rámci významovej štruktúry textov sme najčastejšie identifikovali a vymedzili týchto 8 sémantických okruhov:

a) Vyjadrenie času reprezentovali najmä podstatné meno **rok**⁸ a číslovka **2014**, ktoré prirodzene súviseli s dátumom analýzy materiálu či s dátumom jeho aktualizácie.

⁸ Podstatné meno *rok* sa nachádza v prvej stovke lem slov vo viacerých korpusoch (Šimková, 2011).

- b) **Pomenovanie subjektu** vyjadrovali najčastejšie podstatné mená *spoločnosť* (označujúce jednak danú právnickú osobu, jednak societu všeobecne); *mesto* a *univerzita*.
- c) **Vzťah subjektu a objektu** uvádza ich vzájomný súvis či interakciu, vyjadrovali ho zámená *my/náš* a *vy/váš* zdôrazňujúce intersubjektové vzťahy s dominantnou fatickou funkciou (porov. Jakobson, 1960).
- d) **Druh pôsobnosti subjektu** charakterizovali najmä substantíva, čo súviselo so statickým a informačne nasýteným charakterom textov: *služba, produkt, tovar* a *ponuka*, teda toho, čo je predmetom podnikania subjektov – poskytovanie služieb a predaj produktov.
- e) **Kontaktné údaje** sa nachádzali v každom webovom sídle spoločnosti a inštitúcie a reprezentovali ich konkrétne URL adresy: *kontakt, stránka* a *www*.
- f) **Označenie kvantity** prostredníctvom frekventovaných lemm *všetok* a *viac* v slovných spojeniach kopíruje reklamný a sebareprezentačný charakter analyzovaných textov (*viac ako, viac o..., kúpiť viac, zistiť viac*). V prvej stovke najfrekventovanejších lemm boli aj konkrétne číslice, najmä nižšie čísla do 10.
- g) **Označenie vlastnosti** prostredníctvom adjektíva *nový* vo významoch „aktuálny, moderný“ bolo najčastejším atributívnym označením vo všetkých korpusoch, najmä v spojeniach *nový produkt, nový tovar* a *nová generácia*.
- h) **Výzva na interakciu:** Slovesá *byť, mať* a *môcť*, najčastejšie v tvare 2. osoby plurálu oznamovacieho spôsobu, mali predovšetkým apelatívnu funkciu (Jakobson, 1960). Prostredníctvom nich subjekty nabádali prijímateľov k interakcii – ku kúpe, k použitiu, vyskúšaniu produktu alebo k získaniu ďalších informácií. V pravopisnej rovine bola táto výzva indikovaná a zvýraznená použitím výkričníka. Autori textov sa však v tomto kontexte vyhýbali použitiu tvarov slovesa *musieť*.

4. ZÁVER

Reklamný diskurz bol donedávna predmetom výskumu najmä sociálnych a ekonomických vied. Jeho výskum z hľadiska jazykovedy, konkrétne korpusovej lingvistiky, prináša nové poznatky, ktoré je možné efektívne využívať pri ďalšom formovaní tohto druhu komunikátov. Na základe detailnejšieho poznania toho, ako vyzerá a funguje reklamná a marketingová komunikácia a pri uplatnení tohto poznania v kreatívnej činnosti copywriterov, sa zvyšuje pravdepodobnosť, že reklamný komunikát bude mať očakávaný efekt na skupinu príjemcov, ktorej je určený. Text reklamy sa tvorí pri rešpektovaní charakteristík a špecifik cieľovej skupiny, ktoré sú „pretavené“ do obsahu a formy. Jedným z primárnych faktorov jeho kvality je práve výber jazykových a štylistických prostriedkov. Webové prostredie vytvára pre interakciu reklamného textu s jeho potenciálnymi adresátmi rozsiahle a rozmanité mož-

nosti. Autori reklamných textov musia brať do úvahy to, ako premýšľa recipient a ich potenciálny zákazník, ako vyhľadáva daný produkt alebo službu, aké heslá a termíny zadáva do vyhľadávača, musia nájsť spôsob, ako ho zaujať a následne jeho pozornosť udržať.

Verejne prístupný korpus copywriterských textov a jeho frekvenčná, lexikologická, sémantická a pragmalingvistická analýza (ktorá je súčasťou dizertačnej práce E. Júnovej) tak môže byť zdrojom poznávania tohto druhu komunikácie pre jazykovedcov, ako aj pracovníkov z oblasti public relations pri otázkach strategického využitia jazyka pri riadení a prezentovaní firemnej identity.

Literatúra

- FOX, Renata: Corporations' ideologies: A new subfield of study of corporate communication. *Corporate Communications: An International Journal*, 2006, roč. 11, č. 4, s. 353 – 370. Dostupné na: <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1576553> [cit. 20. 10. 2014]
- JAKOBSON, Roman: Model Of Communication [online]. Society for Conceptual Logistics in Communication Research. 1960. Dostupné na: <http://www.sclcr.com/toolkit/conceptDatabase/viewConcept.php?id=470> [cit. 10. 11. 2014]
- JÚNOVÁ, Elena: Stratifikácia národného jazyka v súčasných médiách (Korpusová analýza copywritingu) Dizertačná práca. Žilina: Fakulta humanitných vied Žilinskej univerzity v Žiline 2015.
- MISTRÍK, Jozef: Frekvencia slov v slovenčine. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1969.
- POLLACH, Irene: Corporate self-presentation on WWW: Strategies for enhancing usability, credibility and utility. *Corporate Communications: An International Journal*, 2005, roč. 10, č. 4, s. 285 – 301. Dostupné na: <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1529580> [cit. 16. 11. 2014]
- PRAVDOVÁ, Markéta: Mc Donalds – tak trochu jiná kultura? Praha: Karolinum 2006.
- ŠIMKOVÁ, Mária: Frekvencia slov a tvarov v súčasnej slovenčine. *Slovenská reč*, 2011, roč. 76, č. 5 – 6, s. 322 – 333. Dostupné na: <http://korpus.juls.savba.sk/attachments/publications/2011-simkova-frekvencia-slov-a-tvarov.pdf> [cit. 20. 1. 2015]
- TOPALIAN, Alan: Experienced reality. The development of corporate identity in the digital era. *European Journal of Marketing*, 2003, roč. 37, č. 7 – 8, s. 1119 – 32.

- [1] Slovenský národný korpus. Online: <http://korpus.juls.savba.sk/>
- [2] Slovenský národný korpus – cw-2014-all. Online: <http://korpus.juls.savba.sk/cw.html>
- [3] KUČÍREK, Tomáš. 2012. Kučírek Blog. Online: <http://kucirek.wordpress.com/copywriting/> [cit. 15. 11. 2014]
- [4] <http://www.google.com/analytics/> [cit. 20. 1. 2015]
- [5] <http://www.toplist.sk/> [cit. 15. 11. 2014]
- [6] <http://naj.sk/> [cit. 20. 11. 2014]
- [7] <http://www.alexa.com/> [cit. 20. 11. 2014]
- [8] <http://www.alexa.com/topsites/countries/SK> [cit. 20. 11. 2014]
- [9] <http://www.zoznam.sk/> [cit. 20. 1. 2015]
- [10] <http://naj.sk/Rebricek/Institucie-urady/> [cit. 19. 11. 2014]
- [11] Slovenský národný korpus – web-3.0. Online: <http://korpus.juls.savba.sk/web.html> [cit. 20. 1. 2015]
- [12] Slovenský národný korpus – web-3.0. Online: <http://korpus.juls.savba.sk/web.html> [cit. 20. 1. 2015]

PRECHYĽOVANIE: ÁNO – NIE?

Jaroslava Kmit'ová*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava**e-mail: jaroslavak@juls.savba.sk*

9. februára sa v priestoroch Austria Trend Hotela v Bratislave uskutočnil vedecký seminár kladúci účastníkom otázku Prechýľovanie: áno – nie? Podujatie pod záštitou Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v spolupráci so Slovenskou jazykovednou spoločnosťou a Slovenskou onomastickou komisiou bolo venované téme prechýľovania ženských priezvisk. Aj keď sa vytvoril priestor na konfrontáciu odlišných názorov, nedošlo k vyhraneným či konfliktným diskusiám, práve naopak. Naplnilo sa želanie riaditeľa JÚĽŠ SAV S. Ondrejoviča, aby bol seminár vedený v priateľskom a tolerantnom duchu. V otváracom príhovore pripomenul že „farebný“ pohľad na svet je produktívnou cestou v hľadaní adekvátnych a uspokojujúcich riešení, a tak aj v otázkach prechýľovania ženských priezvisk do úvahy pripadajú rozličné odtiene a príznaky tohto javu.

Seminár prebiehal celý deň a bol rozdelený do šiestich tematických blokov. V prvom bloku *Zákony, normy, problémy a genéza prechýľovania priezvisk na Slovensku* uviedol právnik Maroš Terkanič účastníkov do právnej úpravy prechýľovania na Slovensku s dôrazom na významové nepresnosti, resp. úskalia vyplývajúce z nejasných formulácií zákonov. Nasledovala očakávaná reakcia zástupkyň Ministerstva vnútra, ktoré pripomenuli opakované, no neúspešné pokusy o úpravu Zákona o matrike, ako aj konflikt s Ministerstvom kultúry. V druhom vstupe dostala slovo spoluorganizátorka podujatia a vedúca oddelenia dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie JÚĽŠ SAV Iveta Valentová. V príspevku *Prechýľovanie priezvisk a jeho vývin na slovenskom území* priblížila prítomným historické okolnosti vývinu ženských priezvisk s príslušnými príkladmi z archívnych záznamov a kroník. Prirodzenosť a rozličné možnosti jej metodologického uchopenia na príklade prechýľovania sa pokúsila opísať Jaroslava Kmit'ová, doktorandka z oddelenia súčasného jazyka JÚĽŠ SAV.

Na diachrónny prístup I. Valentovej nadviazal v druhom bloku Milan Harvalík z Ústavu pro jazyk český AV ČR príspevkom *Přechýlování příjmení v češtině z onomastického hlediska*. Predstavil synchronný pohľad českej onomastiky a pripomenul, že český jazyk nie je natoľko gramatikalizovaný, aby sa syntaktická platnosť (resp. morfológický význam) nevyjadrili prostredníctvom osobitnej prípony. Druhý

blok príspevkov s názvom *Ako je to v iných krajinách?* priniesol účastníkom a účastníčkam mnoho informácií o používaní ženských priezvisk v iných slovanských jazykoch. Jazykovým a spoločensko-právnym problémom prechýľovania v poľštine sa venovala Justyna B. Walkowiak z Univerzity Adama Mickiewicza v Poznani. Vývoj prechýľovania v poľštine rozdelila do dvoch hlavných etáp: obdobia pred 2. svetovou vojnou a po r. 1945, pričom každý z troch typov ženských priezvisk (1. substantívne, 2. adjektívne priezviská zakončené na -ski/-ska, 3. ostatné adjektívne) vykazuje vlastné dynamické tendencie. Saša Vojtechová Poklač predstavila stav a fungovanie prechýľovania v slovinskom jazyku, ktoré doplnila o osobnú skúsenosť. Načrtla základný rozdiel medzi živou propriálnou sústavou slovinčiny, ktorá funkčne využíva prechýľovanie priezvisk a úradnými menami, ktoré sa v slovinčine neprechýľujú. Zároveň pripomenula úskalia používania vlastného mena v interkultúrnom a interlingválnom kontexte. Miroslava Avramovová sa zaoberala balkánskymi a románskymi zvláštnosťami prechýľovania. Jej príspevok vyústil do kritiky žurnalistickej praxe, v ktorej, podľa nej, chýba jazyková kultúra a žurnalistická etika. Voči samotnému prechýľovaniu pristupovala s predpokladom, že jeho uplatňovanie či neuplatňovanie je otázkou praktického rozumu.

Komunikačný prístup k téme bol v referátoch početne zastúpený najviac. To, že ide o problematiku nielen jazykovú, ale aj spoločenskú a etickú, rezonovalo v príspevkoch stále silnejšie. Podobne sa vyzdvihovala potreba interdisciplinárneho prístupu, ktorý naplnil tretí blok venovaný fungovaniu ženských priezvisk v súčasnej komunikácii na Slovensku. Vladimír Benko v ňom uviedol *Možnosti analýzy prechýlených podôb substantív pomocou nástrojov korpusovej lingvistiky*. Definoval možné problémy analýzy, medzi ktoré zaradil 1. kvalitu morfosyntactickej anotácie, 2. homonymiu neprechýlených ženských priezvisk a 3. homonymiu proprií s apelatívami. Pohľad na rodovú nerovnosť predstavila Daniela Komanická v štúdiu o mechanizmoch patronymie a patrilinearity. Medzi ne zaradila napríklad mlčanie o patronymii, degradáciu voľby nekonvenčných možností v otázke priezviska, využívanie symboliky patronymie vo svoj prospech, vnímanie patronymie ako prirodzenej a slobodnej voľby ženy, zneviditeľňovanie podstaty a dôsledkov patronymie a ďalšie. Nakoniec zdôraznila základnú funkciu mena ako vyjadrenia identity ženy. V intenciách komunikácie sa niesol aj príspevok Júlie Vrábľovej. Na základe internetových diskusií žien o prechýľovaní poukázala na nekompatibilitnosť noriem vo vzťahu k tomuto javu v medzinárodnom kontexte, na bránenie ženám v deklarovaní slovenskej identity zo strany zákonov, ako aj na komplikácie v používaní ženských priezvisk pri cestovaní. Súčasnú situáciu charakterizovala ako polarizovanie problémov v meniacich sa potrebách používateľov jazyka spojených s geospoločenskou situáciou, keď sa do napätia dostávajú jazykové a mimojazykové faktory.

Dva obsahovo príbuzné vzájomne nadväznú príspevky, ktoré sa týkali používania ženských priezvisk u žien maďarskej národnosti na Slovensku, predniesli Ján Bauko a Lucia Satinská. Kým J. Bauko načrtol možnosť dvojakého používania priezvisk v závislosti od kontextu, L. Satinská túto „obojmennosť“ (z maď. kétnevűség – J. Bauko) vysvetľuje zo strany žien ako 1. pohodlnosť, 2. neuvedomenie si právnej možnosti zmeny priezviska, 3. ľahostajnosť, 4. zvyk, 5. komplikovanosť procesu zmeny priezviska a 6. zotrvačnosť. Nakoniec položila otázku, do akej miery je potrebné zohľadniť v legislatíve množstvo individuálnych postojov. O komunikačné hľadisko sa snažil aj príspevok Miroslava Kazíka *Neúradné a polouúradné antroponymá a prechýľovanie*. Na materiáli zo západoslovenského regiónu prezentoval vývin tzv. živých mien na Slovensku. Konfrontoval ho s historickým vývinom kodifikácie ženských mien od Czambela po dnešok a pripomenul historické pozadie, ktoré vyznievalo v prospech patriarchátu. Podporil stanovisko, že prechýľovanie je ustálené a potrebné aj v prípade cudzích priezvisk.

Jazykovú situáciu v slovenských enklávach v zahraničí (Vojvodina – Srbsko, Maďarsko) reprezentovali referáty Anny Makišovej a Tünde Tuškovej (v spoluautorstve s Alžbetou Uhrinovou). V oboch štátoch je povolené používanie úradného mena v takej podobe, aká zodpovedá ortografickým a ortoepickým pravidlám materinského jazyka. V oboch prípadoch autorky skonštatovali ambivalentný stav v používaní prechýľovania, ktorý je výsledkom jazykových kontaktov a fungovania slovenčiny na území iného štátu, kde má rozhodujúci význam národnoidentifikačná funkcia jazyka a vlastného mena.

Piaty blok vyplňali výskumy súvisiace s problematikou fungovania ženských priezvisk v Českej republike. Prostredníctvom diskurznej analýzy a príspevku *Prechýľování příjmení v běžné komunikaci* ju uviedol Jiří Zeman. Postojovú analýzu, zameranú na zistenie reálneho stavu v oblasti názorov na prechýľovanie, prezentovala Jana Marie Tušková (v spoluautorstve s Hanou Žižkovou). Autorky sa sústredili na zisťovanie explicitných postojov českých respondentov na danú tému prostredníctvom dotazníkov, čo sa odrazilo aj vo výsledných ukazovateľoch vyplývajúcich z vyhodnotenia dotazníkov. Predmetom zisťovania bol 1. vek a rodinný stav opýtaných, 2. postoj k danej otázke, 3. súčasná podoba priezvisk, 4. oboznámenosť s matričným zákonom a 5. výskyt žien s neprechýleným priezviskom (a ich štátna príslušnosť). V odpovediach prevažoval tradicionalistický prístup k skúmanej otázke. Genderová lingvistka Jana Valdřová zrekapitulovala debaty o prechýľovaní v Českej republike, v ktorých ako hlavné problémy, ktoré podľa nej spôsobujú neriešiteľnosť danej otázky, vyvstávajú kontradiktórické pohľady na vec, ťažkosti v komunikácii a faktory prirodzenosti, tradície, jedinečnosti a popularity nositeľky mena. Záverečné slovo dostala Barbora Vinczeová referátom *Prechýľovanie v preklade ako konflikt medzi zákonom a pôvodným znením s dôrazom na autorky anglického a amerického*

pôvodu. Všímal si jazykovú prax slovenských vydavateľstiev a rozdiel medzi prekladom umeleckej literatúry a odborným prekladom, pričom prechýľovanie či neprechýľovanie vyplýva z rozhodnutia vydavateľstva a jeho politiky. Na vydateľské rozhodnutia zas vplývajú také javy ako znenie konkrétnej licenčnej zmluvy, autorita Pravidiel slovenského pravopisu a zaužívaný úzus.

Posledným bodom podujatia bola večerná diskusia, v ktorej ako hlavní diskutéri vystúpili Jana Cviková (vedecká pracovníčka Ústavu svetovej literatúry SAV a zakladateľka feministickej organizácie ASPEKT), Jana Valdrová (genderová lingvistka), Milan Harvalík (Ústav pro jazyk český AV ČR) a Juraj Hladký (predseda Slovenskej onomastickej komisie) zastupujúci Mateja Považaja, ktorý sa ospravedlnil. Odpovedali na podnety moderátorky Lucie Satinskej o možnostiach prechýľovania a reagovali aj na otázky publika o tom, čo ovplyvňuje používanie priezvisk v bežnej komunikácii, ale aj v odborných textoch a prekladoch.

Okrem zámeru organizátoriek oboznámiť verejnosť s problematikou prechýľovania z rôznych hľadísk bolo účelom seminára odpovedať na otázku, naznačenú aj v samotnom názve, či je potrebné zachovať tradíciu prechýľovania priezvisk alebo je lepšie nepokračovať v danej tradícii. Skutočnosťou je, že v dnešnej dobe, v multilingválnych a multikultúrnych podmienkach, fungujú v mnohých slovanských jazykoch a v rôznych komunikačných sférach tak prechýlené, ako aj neprechýlené podoby priezvisk, a preto sa odpoveď nemusí vzťahovať na jedinú možnosť, do úvahy prichádza aj alternatíva dvojakého, prechýleného aj neprechýleného modelu ženských antroponým. Seminár dokázal zoskupiť odborníkov nielen z rôznych vedeckých disciplín, ale tiež rôznej alebo protichodnej názorovej proveniencie. Stretnutie charakterizoval pozitívny a otvorený prístup k stanoviskám iných, a to aj vďaka organizátorkám, ktoré sa podujali na vyriešenie problému polarizujúceho nielen odbornú, ale aj laickú verejnosť, za čo im patrí uznanie.

ORIGINÁLNA VEDECKÁ MONOGRAFIA AKO REFLEXIA JAZYKOVEDNÉHO MYSLENIA PREŠOVSKÝCH SLOVAKISTOV

(Šesťdesiat rokov akademickej jazykovednej slovakistiky v Prešove.

Eds. D. Slančová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta
Prešovskej univerzity 2014. 228 s. ISBN 978-80-555-1133-7)

František Ruščák

Bajkalská 9, 080 01 Prešov, e-mail: fruscak@gmail.com

Na prvom mieste je dôležité poznamenať, že prezentovaná monografia je pozoruhodná z viacerých hodnotových hľadísk. Stručne ich naznačme; ide o knihu so statusom premiéry, pretože doposiaľ sme sa s rovnako (či podobne) koncipovanou slovakistickou prácou na Slovensku nestretli, preto si jej iniciátori (predovšetkým M. Ološtiak a D. Slančová) a autori – súčasní vysokoškolskí učitelia Inštitútu slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove – jednotlivých statí (kapitol a podkapitol) zaslúžia uznanie. Na ďalšom mieste je (pre čitateľa) užitočný spôsob jej celkového uchopenia; autorom primárne nejde o enumeračne-bilancujúco orientované retrospektívy, hoci sa im nedá v takýchto prípadoch celkom vyhnúť (napríklad v bibliografickom sumarizovaní, rovnako aj v prípade prehľadu prednášok v prešovskej pobočke SJS, s. 208 – 216). Pozorný čitateľ ich takto nevníma, pretože v ich podaní ide o (či predovšetkým) *retrospektívne hodnotiace* (!) pohľady (i prehľady) v axiologickej dimenzii *kto* (jednotlivci i kolektívy najmä v rámci grantových projektov), *čo*, *ako* a najmä s *akým výsledkom* sa na prešovskej akademickej slovakistickej pôde v panoráme uplynulých šesťdesiatich rokov prezentoval(i).

Vedecké (v širšom zábere teda spoločenské) hodnoty uplynulej a súčasnej vedeckej tvorby prešovských slovakistov sa v recenzovanej monografii systémovo spájajú s ich kognitívnym rozmerom ako primárnym predpokladom jej teoreticko-metodologickej i pragmatickej intencie. Autori „bilancovaním“ predovšetkým hodnotia (klasifikujú, kvalifikujú, konfrontujú) a zároveň explikujú sledované systémove javy, prvky a štruktúry tak, že kniha má na mnohých miestach charakter systémove-kontinuálnej vysokoškolskej učebnice. Tak sme naznačili aj možnosť jej teoreticko-praktického využitia. V žiadnom prípade nejde o dielo súčasne iba na zaplnenie voľného miesta v osobnej či inštitucionálnej knižnici, ako sa to neraz stáva pri knihách vydaných na príležitostné jubileá (zvyčajne v zmysle „in floribus“).

Kompozičná štruktúra práce je prehľadná; editori ju logicky zvolili v súlade s paradigmatou jazykového systému – od najmenších jazykových jednotiek (*Fonetické a fonologické výskumy* (M. Kraviarová – V. Smoláková, s. 16 – 30), cez priam minuciózne zvládnuté témy *Morfematické, derivatologické, lexikologické a onomastické výskumy* (M. Ološtiak, s. 31 – 93), *Morfosyntaktické výskumy* (M. Ivanová, s. 94 – 116), *Štylistické, sociolingvistické a psycholingvistické výskumy* (D. Slančová, s. 118 – 157) až po *Dialektologické výskumy a výskumy z oblasti dejín a vývinu slovenského jazyka* (P. Karpinský, s. 158 – 194). Podobne možno konštatovať o prehľadne zvládnutom texte M. Imrichovej *Činnosť prešovskej pobočky slovenskej jazykovednej spoločnosti* (s. 195 – 216).

V úvodných poznámkach o histórii prešovskej akademickej slovakistiky ich autorka D. Slančová zdôrazňuje, že pre jej charakter „je príznačná viacerozmerná kontextovosť“ (s. 11). Toto konštatovanie vnímame ako dôkaz toho, že autori monografie si dobre uvedomujú axiologické dimenzie časopriestotu a sociopriestoru ukotveného do širšieho rámca minulej i súčasnej sociálno-jazykovej situácie vrátane kultúrneho a vzdelanostného potenciálu nositeľov národného jazyka a jeho foriem (variet, útvarov), vplyv kultúrnej tradície Prešova (tu s očakávanou metaforou Prešov – Atény nad Torsou) späť s podnecujúcou aktivitou najprv stredoškolských profesorov slovenčiny (Ján Fedák, Samo Mazúr, Jozef Koreň) a neskôr s akademickými slovakistami pôsobiacimi na prešovských katedrách slovakistiky. Jazykovedné výskumy prešovských slovakistov monografia sleduje v rozpätí rokov 1953 – 2013; je to objektívne a zároveň optimálne vymedzenie, ktoré má oporu jednak v konkrétnych, bibliograficky zachytených a zachovaných dokumentoch (monografie, štúdie, učebnice, články, recenzie...), jednak v pamätiach žijúcich osobností z prostredia súčasnej akademickej slovakistickej obce v Prešove. V tejto súvislosti treba zdôrazniť významnú zmenu v organizačnej štruktúre prešovských slovakistických pracovísk – katedier. Ešte donedávna jestvovali vo zväzku troch prešovských fakúlt (filozofickej, fakulte humanitných a prírodných vied a pedagogickej) tri samostatné katedry slovenského jazyka, no od roku 2010 sa v rámci organizačných zmien Prešovskej univerzity v Prešove katedra slovakistiky FHPV (fakulty humanitných a prírodných vied) pričlenila k Inštitútu slovakistiky, všeobecnej jazykovedy a masmediálnych štúdií Filozofickej fakulty PU v Prešove. Dnes tak tu jestvujú dve samostatné vysokoškolské slovakistické pracoviská, každé so špecifickými cieľmi a zámermi. K týmto aspektom patrí ďalší – ním bolo i je na prácu žiživé vysokoškolské pedagogické prostredie a permanentno-systémový (i systematický) kontakt so študentmi slovenčiny, prostredie, ktoré má povahu tvorivo-ambiciózneho pohybu nielen počas ich štúdia, lež rovnako aj po jeho skončení v podobe individuálnych vedeckých programov (doktorandské štúdium). Z radov mnohých študentov sa postupne profilovali dnes známi vysokoškolskí učitelia – jazykovedci slovakisti pôsobiaci v Prešove i mimo neho.

V kapitole o fonetických a fonologických výskumoch rezonujú predovšetkým dve skutočnosti: prvou je vznik a postupné technické vybavovanie fonetického laboratória zacieleného na výskum prirodzeného ľudského hlasu. Existenciu takéhoto pracoviska dnes zrejme mladá generácia lingvistov pokladá za prirodzenú a priam „-povinnosť“ súčasť komplexného a moderného technického obsadenia súčasnej vysokoškolskej vedeckovýskumnej a pedagogickej ustanovizne. Počiatky prešovského fonetického laboratória autorky kapitoly (M. Kraviarová a V. Smoláková) spájajú so širšími súvislosťami – zahraničnými (vznik experimentálneho fonetického pracoviska v Paríži r. 1899; vznik fonetického laboratória v Čechách na Karlovej univerzite v Prahe r. 1920) a domácimi (v priebehu päťdesiatych rokov minulého storočia iniciatívou J. Stanislava, E. Paulinyho a Á. Kráľa vzniká na Filozofickej fakulte UK v Bratislave fonetické laboratórium). K tomu treba pridať aj spočiatku všeobecne neuspokojivý stav experimentálnej fonetiky na Slovensku, ako to svojho času vyjadril E. Pauliny v texte *Memorandum o stave a potrebe slovenskej fonetiky* (1969). Zrejme toto a predovšetkým osobné ambície a aktivity dvoch vedeckých osobností – J. Sabola a J. Zimmermana – bolo „ontologickým“ pozadím vzniku fonetického laboratória Filozofickej fakulty v Prešove UPJŠ v Košiciach (predtým), dnes PU v Prešove. Autorky oboch vecne označujú za zakladateľov tohto známeho pracoviska; k tomu treba dodať – obaja boli a sú vnímaní ako *spiritus agens*, ktorí mu určovali obsah i formu, zisťovali aktuálnu diagnózu tak, aby v spojení „fonetického výskumu a fonologickej interpretácie“ (s. 17) mohli obe koexistenčné zložky bezpečne javy analyzovať i aplikovať v perspektíve jednotlivého a všeobecného, konkrétneho a abstraktného. Kvalitatívny vývoj laboratória čitateľ tejto časti textu môže dobre a prehľadne sledovať najmä od 70. rokov 20. storočia po súčasné roky v korelácii s programovým (obsahovým) obsadením jednotlivých vedeckých tém či úloh, ktoré obaja, no predovšetkým J. Sabol, prezentovali v početných štúdiách v domácich a zahraničných vedeckých publikáciách či periodikách.

Ak by sme chceli uviesť na týchto miestach všetky vedecké práce vyššie uvedeného autora týkajúce sa laboratórneho výskumu, niekto by azda aj namietal, že jeho práce sú dostatočne známe. Je to síce pravda, no v súlade s autorkami chceme upozorniť na tri z nich, ktoré majú širokú teoreticko-metodologickú a teoreticko-aplikačnú reflexiu: je to vysokoškolský učebný text (v spoluautorstve s J. Zimmermanom) *Základy akustickej fonetiky* (1978), bez ktorých sa svojho času neobišiel ani jeden adept či študent slovenského jazyka a osobitne jeho zvukovej (rečovej) realizácie. Druhou prácou je Sabolova (v radoch študentov rezonujúca ako „náročná Sabolova teória“) monografia *Syntetická fonologická teória* (1989), v ktorej „predstavuje originálnu koncepciu nazerania na zvukové jednotky z rôznych stupňov abstrakcie“, pričom na pozadí rôznych hladín vzťahu a preskupenia jednotlivého a všeobecného vymedzuje (v smere od jednotlivého k všeobecnému, od konkrétneho

k abstraktnému; tieto korelácie pokladáme za fundamentálne domény mnohých Sabolových vedeckých prác ako teoreticko-metodologických stôp či reflexií jeho jazykovedného a širšie aj filozoficko-filologického myslenia) „...tri základné zvukové jednotky: fónu, fonému a morfofonému“ (s. 20). Treťou je jeho vysokoškolská učebnica zostavená vedno s Á. Kráľom *Fonetika a fonológia* (1989), ktorú slovenský, na slovakistiku zacielený čitateľ dobre pozná.

Od 90. rokov sa laboratórium postupne digitalizovalo a zadovážením ďalších technických zariadení navrstvovalo aj nové vedeckovýskumné postupy vedúce k presnosti, detailnosti, spektrogramickej operácii atď. Sledovaná kapitola je pre odborného čitateľa užitočná aj v tom, že jej autorky venujú zvýšenú pozornosť prácam, ktoré vznikli v rámci grantových projektov (mimochodom – v ostatnom čase grantovo vznikli takmer všetky vedecké, tlačou realizačné výstupy, príp. výstupy v elektronickej verzii). Neprekvapuje, že vedúcim mnohých grantových projektov bol práve J. Sabol, pretože sa tematicky viazali nielen na zvukovú stránku jazyku, ale multispektrálnejšie, konkrétne v relačných väzbách na teóriu komunikácie, všeobecnú jazykovedu, morfosyntaktiku a morfológiu. Svedčí o tom aj časovo konkretizovaný zoznam projektov viazaných na výskum (pod jeho kuratelou) v priestoroch fonetického laboratória. Dnes sa o fonetickom laboratóriu dá povedať, že posledných päť rokov je v permanentnom pohybe; komplexne sa rekonštruuje s cieľom získať ďalšie technické dimenzie na „...akvizíciu, analýzu a interpretáciu skúmaného rečového akustického signálu“ (s. 26). V tejto súvislosti (tematicko-projektovou kontinuitou) sa v knihe následne dozvedáme o budovaní či vybudovaní centra excelentnosti (presnejšie: lingvokulturologické a prekladateľsko-tlmočnícke centrum) v rámci filozofickej fakulty, pričom jeho súčasťou je aj fonetická a fonologická vedecká tematická sekcia. Pravda, bolo by chybou nespomenúť, že vedeckovýskumný pulz i rytmus laboratória sa viaže aj na iné osobnosti prešovskej akademickej slovakistiky; treba spomenúť M. Sokolovú, D. Slančovú, M. Ivanovú, I. Bónovú, V. Smolákovú, L. Vaľovú a M. Kraviarovú a zrejme by sa patrilo uviesť aj iných, ktorí boli súčasťou jeho odborného obsadenia (personálne zmeny nastali najmä po odchode „materiálnych a duchovných otcov“ laboratória J. Sabola a J. Zimmermana na Filozofickú fakultu UPJŠ v Košiciach). Azda viac priestoru sa v tejto kapitole patrilo venovať jednej z najväčších postáv slovenskej vedy – slavistovi a slovakistovi – E. Novákovi; zmienka o tom, že je zakladateľom slovenskej fonológie je dôležitá, no zaiste si zaslúžil viac aj vzhľadom na to, čo o ňom povedali či napísali iní (napríklad E. Pauliny v úvode svojej práce o fonologickom vývine slovenčiny a i.).

Autorom tretej kapitoly monografie zacielenej na morfematické, derivatologické, lexikologické a onomastické výskumy prešovských akademických slovakistov je M. Ološtiak, úspešný študent a dnes významný lingvista, tvorca vlastných teorém, ktorý postupuje v teoreticko-metodologických stopách výraznej lin-

gvistickej osobnosti J. Furdíka. Na viacerých miestach svojej kapitoly sa práve bez neho nemôže obísť; je to prirodzené a zároveň vecne čisté, pravdivé. M. Ološtiak v tejto časti monografie presvedčivo dokazuje, že azda do poslednej litery pozná vedecký život a prácu svojho učiteľa a vedeckého školiteľa, a tak má morálne právo písať o tom, čo sa spája s J. Furdíkom a čo sám dobre ovláda. Bližšie sa na to pozrieme v ďalších častiach tohto textu v súvislosti s derivatológiou a lexikológiou.

V rámci Ološtiakovho pohľadu na morfeematické výskumy prešovských akademických slovakistov dominujú najmä M. Sokolová, v značnej miere opätovne J. Sabol a v morfeematických súvislostiach aj M. Ivanová a M. Ološtiak. V záujme objektívneho uchopenia i pochopenia morfeematiky slovenčiny autor píše: „Zásadný význam pre výskum slovenskej morfeematiky má rozsiahla štúdia M. Sokolovej *Teoretické zásady morfeematického spracovania slovenčiny* (1999), v ktorej sa „systematicky a komplexne venuje všetkým relevantným aspektom morfeematiky“ (s. 33). Autor na niektorých konkrétnych príkladoch vyňatých z prác M. Sokolovej potvrdzuje, že M. Sokolová je v slovenskom i v zahraničnom (najmä českom a nemeckom) lingvistikom prostredí uznávanou a rešpektovanou odborníčkou. Dokladajú to aj teoreticky fundované a aplikačne užitočné kolektívne vedecké diela (bola vedúcou autorského tímu) *Morfeematický slovník slovenčiny* (1999) a *Slovník koreňových morfém slovenčiny* (2005) – rovnako úspešná a tri razy vydaná (2005, 2007, 2012) kolektívna práca opätovne vzniknútšia pod jej vedením. Čas a skúsenosti potvrdili, že obidve diela sú teoreticko-metodologickým východiskom ďalších potenciálnych výskumov morfeematiky a derivatologických potencií slovenského slova. V tom a akiste aj v inom (napríklad v aplikačnom, didaktickom spracovaní morfeematiky na vysokých školách, ktorého je autorkou) je vedecká reflexia M. Sokolovej na prospech prešovskej a rovnako aj slovenskej či zahraničnej lingvistiky. Vyššie sme uviedli J. Sabola zasadeného do morfeematického bloku monografie. Tak ako v prípade zvukovej roviny jazyka, aj tu stĺpovými prácami zasiahol do slovenskej morfeematiky, konkrétne do problematiky gramatických morfém (sledoval slovesné relačné morfémy, zámenné a číslovkové relačné morfémy, adverbiálne a adjektíválne morfémy), a tak „...výrazným spôsobom prispel k morfeematickej charakteristike flektívneho systému slovenčiny“ (31 – 33). Vedecká práca J. Sabola sa v monografii spomína na viacerých miestach; potvrdzuje to jeho profesionálnu, osobnostnú suverenitu a jedno z vedúcich miest v hierarchii dejín nielen prešovskej slovakistiky, lež aj v slovenskom a medzinárodnom jazykovednom kontexte (predovšetkým v súvislosti s teóriou jazykovej komunikácie, náboženskej komunikácie, so štylistikou, s teóriou textu, semiotikou, pričom stále sledujeme čisto lingvistické práce; Sabolove tematické zábery totiž zasahujú viac vedeckých disciplín, najmä literárnovedných, literárnointerpretačných, versologických, poetologických a i.).

M. Ološtiak svoju kapitolu napísal tak, že ju čitateľ vníma ako dôkladne zostavenú ponuku na štúdium, pretože v kondenzovanej podobe poskytuje to, čo patrí do základného študijného repertoára o morfematike; rovnako to platí aj v prípade derivatológie, lexikológie a onomastiky. Ak chceme bližšie poznať históriu (tradíciu) a súčasnosť prešovských derivatologických teórií, jednoznačne sa musíme na prvom mieste pristaviť a pobudnúť pri (vyššie už avizovanom) vedeckom fenoméne J. Furdíka. M. Ološtiak to zvládol – osobne i nadosobne. Osobne ako jeho žiak a doktorand dobre poznajúci jazykovedné myslenie J. Furdíka, nadosobne najmä tým, že spomedzi súčasných slovakistov najlepšie a detailne analyzoval jeho vedeckú prácu. Potvrdzuje to komplexnými i čiastkovými analýzami Furdíkových koncepcií, axiologických téz a teoreticko-metodologicky nosných východísk so širokým záberom do derivatológie, lexikológie, motivačných teórií v korelácii so semiotikou. M. Ološtiak konštatuje, že J. Furdík doposiaľ najlepšie zmapoval vnútorný vývin slovotvorného systému slovenčiny (od Bernoláka po súčasnosť; v tejto súvislosti potvrdil prioritu rešpektovania vzájomnej spätosti diachronie a synchronie) hovoriac, že „v slovenskej jazykovede ide o unikátny pokus podať pomerne plastický obraz o vývoji spisovnej slovenčiny na jednej z jazykových rovín“ (37).

Pokúsime sa koncízne uviesť najdôležitejšie tézy a reflexie Furdíkovo jazykovedného myslenia, ktoré v derivatologickom, lexikologickom a motivačno-stimulačnom spektre lingvistiky majú podľa M. Ološtiaka zásadný význam. Vychádza z presvedčenia, že derivatologická teória zasahuje do celej lingvistickej metodológie a viaže na seba dichotómie typu synchronia – diachronia, dominantna – subdominantna, forma – obsah, kvalita – kvantita, konkrétnosť – abstraktnosť, jednotlivosť – všeobecnosť a i.; vymedzenie centrálného derivatologického pojmu *slovotvorná motivačia* (SM) ako „najdôležitejší princíp štruktúracie a dynamizácie jazykového systému“ (s. 38), ktorý vznikol na pozadí jeho úvah o jazykovom znaku na rovine arbitrárnosť – motivovanosť; pojem SM na pozadí úvah o uvedenej dvojici sa tak ukazuje viac onomaziologickou entitou než semiologickou (pretože súvisí najmä s procesom, pohybom, ktorého výsledkom je nominácia); koriguje tézu o priamočiarom pohybe lexiky smerom od motivovanosti k nemotivovanosti a v tejto súvislosti zavádza pojem demotivačný cyklus (slová spočiatku podliehajúce demotivácii nadobúdajú postupne motivačnú potenciu, stávajú sa motivantom); miesto slova v slovotvornom rade a hniezde charakterizuje prostredníctvom pojmu *motivačná intencia*; „uplatnením vzájomnej spätosti slovotvornej analógie a analogickej slovotvorby sa mu podarilo vysvetliť prípady, ktoré iní autori (J. Horecký) pokladajú za neústrojne vytvorené“ (39); chápanie slovotvorby ako vnútorne členitého jazykového subsystému. Snahou každého jazykovedca je podporiť svoje teorémy poznaním konkrétneho materiálu. Ak by tak nerobil, vystavil by sa mnohým rizikám, medzi ktoré možno zaradiť (okrem iného) nepresvedčivosť jeho vedeckej výpovede; z toho rezultuje aj

Furdíkovo úsilie o využitie materiálovej základne slovenskej lexiky, a tak vedno so svojim synom K. Furdíkom navrhol počítačové spracovanie slovotvorného systému s názvom *Slovotvorný systém slovenčiny – softvérové riešenie* (2002). Známe okolnosti spôsobili, že nestihol už pripraviť jeho knižno-slovníkové spracovanie.

V nedokončenej práci však pokračovali jeho diplomanti a doktorandi, z ktorých treba spomenúť K. Vužňákovú, autorku viacerých štúdií a elektronických publikácií. Doterajším vyvrcholením jej vedeckej tvorby je monografia *Kompozitá v slovenčine* (2012), ktoré rieši na pozadí interdisciplinárnej perspektívy (v rámci systému, z pohľadu filozofie, ontogenézy reči, kognície). Do bloku slovotvornej motivácie sa úspešne zaradili aj ďalší prešovskí slovakisti; M. Ološtiak tu systémovo zaraďuje Ľ. Liptákovú, ktorá je autorkou úspešnej a nateraz jedinej monografie o okazionalizmoch fungujúcich v rozličných komunikačných prostrediach a situáciách a o ich realizácii cez prizmu slovotvorných potencií slova; monografia *Okazionalizmy v hovorenej slovenčine* (2000) je výsledkom ich skúmania z komunikačno-pragmatického a zo systémovo-štruktúrneho hľadiska. Priestorové vymedzenie textu recenzie nám nedovoľuje podrobnejšie si všimnúť aj ďalšie práce uvedených autoriek; treba aspoň poznamenať, že obe slovakistky sa venujú slovo- tvorbe v priestore detskej reči, o čom svedčí ich spoločná učebnice *Dieťa a slovo- tvorba* (2009). Do radu autorov tohto bloku M. Ološtiak zaradil aj M. Sokolovú, M. Ivanovú a L. Palkovú, ktoré si všímajú javy vyskytujúce sa pri tvorení slov, konkrétne alternácie (M. Sokolová), trunkácie (v slovakistike ako prvá sa im sú- stredenejšie venovala M. Ivanová) a trunkačné a redukčné procesy (L. Palková). Slovenčina je permanentne viazaná na proces internacionalizácie slovnej zásoby. Znova sa tu výskumne realizuje J. Furdík štúdiou *Integračné procesy pri lexikál- nych prevzatiach* (1994) a M. Ološtiak. Na prospech posudzovanej monografie a v záujme celostno-objektívneho pohľadu na prešovský výskum slovo- tvorby je návrat ku kultivovanému a lingvisticky rozhladenému slovakistovi – predovšet- kým derivatológovi a lexikológovi – P. Kušnírovi, človeku, ktorý sa počas svojej kariéry nikdy neupínal na množstvo, ale na hodnotu vypovedaného či napísaného, čo, pravdaže, má aj opačnú stranu mince. Autor tejto kapitoly píše: „... výrazným spôsobom sa o napredovanie v tejto oblasti zaslúžil P. Kušnir“ (49); svedčia o tom jeho štúdie *Východiská derivatologického opisu prevzatých slov v slovenčine* (1982), *Tvorenie prevzatých činiteľských názvov osob v slovenčine* (1986), *Tvore- nie prevzatých názvov prostriedkov v spisovnej slovenčine* (1988) a i. Zavŕšením derivatologického bloku monografie je uvedenie najnovšieho zborníka štúdií *Od morfém ku komplexným slovám a ich paradigmám* (2013), na ktorom participova- li M. Ološtiak, M. Ivanová a L. Sisák. Širšia čitateľská verejnosť sa na stránkach slovenskej dennej tlače svojho času častejšie stretávala s menom J. Jacka, ktorý publikoval popularizačné príspevky o tvorení slov (zvyčajne názvy osôb rozlič-

ných povolání a ich systémové a konkurenčné, resp. produktívne a neproduktívne prípony), aj keď tematické ťažisko jeho vedeckých prác bolo v morfológii.

V lexikologickej oblasti vyšlo z pier prešovských slovakistov viacero závažných prác; na pozadí časového horizontu M. Ološtiak napred uviedol vysokoškolskú učebnicu *Súčasný slovenský jazyk. Lexikológia* (Ondrus – Horecký – Furdík), ktorá na dlhý čas bola opornou študijnou literatúrou s prešovskou účasťou. Začiatkom nového tisícročia vyšla v prešovskom prostredí ďalšia vysokoškolská učebnica *Základy slovenskej lexikológie* (2003, 2004) od autorskej dvojice I. Ripka, M. Imrichová. Príchodom známej vedeckej osobnosti I. Ripku sa prešovská slovakistika, osobitne lexikológia a dialektológia, značne posilnila, o čom svedčia jeho monografické práce a štúdie, ktoré na prešovskej pôde vznikli, konkrétne *Kapitoly z lexikológie a lexikografie* (vedno s M. Imrichovou) a *Aspekty slovenskej dialektológie* (2002). V rokoch 1963 – 1973 v Prešove pracoval J. Mlacek, ktorý tu (popri syntaxi a štylistike) „začína budovať svoj impozantný frazeologický výskum“ (50), píše M. Ološtiak, pričom poznamenáva, že v tom čase uverejnil rad štúdií o frazeológii, o jej rôznych aspektoch – semiotických, štýlových, syntaktických, komunikačných a typologických. Prešovské pôsobenie zväčšil monografiou *Zo syntaxe frazeologických jednotiek* (1972).

Celkový obraz lexikologického vedeckého pohybu sa v sledovanej kapitole dopĺňa prácami J. Furdíka. Opätovne z vedeckého registra tohto autora zdôrazňujeme (a to práve Ološtiakovou zásluhou a jeho vnorením sa do Furdíkovho vedeckovýskumného terénu), že v záverečnej etape svojho života prechádza (cez prizmu slovo tvornej motivácie) k pojmu *lexikálnej motivácie*, rozširuje jej typologickú paradigmu (od dovtedy známych troch – zvukovej, sémantickej, slovo tvornej) o ďalšie, ktoré vymenúva, a dodáva, že jeho „metodologický prístup k výskumu lexiky ďalej rozvíja M. Ološtiak v sérii štúdií, v monografii *Aspekty teórie lexikálnej motivácie* (2011) a vo vysokoškolskej učebnici *Kapitoly z lexikológie* (2013, vedno s M. Ivanovou). Podnetný je Ološtiakov pohľad na vzťah lexikológie a štylistiky; J. Furdík tento vzťah pokladal za „jeden z najtvrdších orieškov“ (s. 54), pričom riešenie náchádzal v stratifikačnej motivácii, ktorá vymedzuje „príslušnosť lexémy k štýlovej vrstve slovnej zásoby“ (54). Tak sa autor tejto kapitoly dostáva aj k jazykovedným teóriám D. Slančovej, konkrétne k jej pojmu/termínu *register*, resp. komunikačný register; na podporu Furdíkových tvrdení tak vzniká pojem/termín *registrová motivácia* fungujúci popri stratifikačnej motivácii (o vedeckej práci D. Slančovej pozri aj ďalej). Štylistické parametre slovenskej slovnej zásoby skúmal F. Ruščák v konkrétnych epištolárnych textoch, ktoré (na základe vlastnej teoreticko-metodologickej koncepcie vymedzenia epištolárneho štýlu) na pozadí troch epištolárnych subsystémov, komunikačno-pragmatickej a textovej funkcie (iteračne, distribučne a exkvizitne) klasifikoval. Spätosť lexikológie a štylistiky prezentoval v najrozsiahlejšej časti svojej monografie *Štylistika epištolárnych textov* (2002).

Prešovská slovakistika sa úspešne prezentovala v onomastických výskumoch. M. Ološtiak, organizátor poslednej úspešnej onomastickej prešovskej konferencie (materiály vyšli zborníkovo), to potvrdzuje spočiatku poznámkou o jej niekdajšom slabšom teoreticko-metodologickom rozpracovaní, no správne poznamenáva, že dnes to neplatí. Onomastika na Slovensku – aj v úzkej spolupráci so zahraničím (predovšetkým českými a poľskými pracoviskami) – má dnes seriózne vedecký kredit aj zásluhou jej prešovských predstaviteľov (v povedomí starších je zaiste známe pomenovanie prešovská onomastická škola či prešovské onomastické dni), predovšetkým M. Blichu (v spoluautorstve s M. Majtánom vypracoval priekopnícku prácu *Metodika výskumu vlastných mien*, 1975), ktorý sa výrazne zaslúžil o výskum toponým, urbanoným, osobných mien, živých mien, priezvisk a prezývok z východoslovenských regionálnych teritórií; pozoruhodné výsledky dosiahla Ľ. Sičáková vo výskume hydroným (Slaná a okolie) a chotárnych názov (Ratková a okolie), pričom jej práce sú cenné okrem iného (aj) tým, že si v nich všima širší súbor aspektov vlastných mien – gramatické, semiotické, morfematické, nominačné, lexikálnosémantické, komunikačnofunkčné – teda to, čo tvorí axiologickú podstatu onymických jednotiek. M. Sokolová precizovala funkčné vzťahy na úrovni apelatívum – proprium cez prizmu ich semiotických, sémantických a funkčných aspektov a skúmala morfológické dimenzie vlastných mien. Morfológiu vlastných mien často sledoval a analyzoval aj J. Jacko. Autor tejto podkapitoly M. Ološtiak svojou vedeckou produktivitou potvrdzuje, že prešovská slovakistika sa ním značne posilnila (začala sa procesuálne: študent – doktorand – člen katedry).

Okrem vyššie uvedených skutočností, ktoré sa s jeho menom spájajú, je tu ďalšia – práve on sa (vzhľadom na jeho konštatovanie o počiatočných „slabinách“ metodológie onomastiky) sa pokúsil vypracovať pevnejšie teoreticko-metodologické pozície výskumu morfologickej stránky vlastných mien konkrétnym vymedzením ich onomastického statusu (v blanárovskom zysle). V onomastike sa viackrát ohlášal J. Sabol; z jeho prác je užitočne uviesť analýzu fónických črt proprií (ich fónické, frekvenčno-distribučné a kombinačné zákonitosti). Do radu autorov vedeckých prác tu nepochybne patria J. Dudášová – Kriššáková, ktorá sa prezentovala radom štúdií vyplývajúcich z jej výskumov osobných mien v goralskej jazykovej (nárečovej) oblasti, a Ľ. Bartko najmä v oblasti výskumu jazykových kontaktov v onymii; opätovne tu uvádzame Ľ. Sičákovú, ktorá okrem (už) uvedených vedeckých aktivít sa prezentovala precíznymi pohľadmi na odraz postupného osídlenia Gemera-Malohontu v hydronymii a ojkonymii. Neprekvapuje nás Ološtiakovo zaradenie analýzy výskumu logoným (ktorým sa na Slovensku systematicky venovala a venuje M. Imrichová) do onomastického bloku publikácie (systémová by bola ich reflexia aj v kapitole o lexikológii). Početné štúdie M. Imrichovej z logonomastiky majú premiérovú „chuť i vôňu“, pretože nikto pred ňou i po nej sa tejto dynamicky sa rozvíjajúcej

oblasti v takom rozsahu nevenoval. Práve jej zásluhou sa tematika logoným v slovakistike ujala a vzhľadom na ich častý prírastok (často v prekvapujúco modifikovaných štruktúrach) ich výskum má perspektívu.

M. Ivanová je už známa a vedecky vyhranená slovakistická osobnosť s evidentnými a prospešnými vedeckovýskumnými výsledkami. Takto vyhranený status sa evidentne reflektuje aj v (jej) kapitole *Morfosyntaktické výskumy* (s. 95 – 116); medzi známych autorov tu systémovo zaraďuje J. Jacka (sledoval najmä morfológické dimenzie slovenských i cudzích zemepisných názvov a obyvateľských mien a ich komunikačnú funkciu) a J. Furdíka (spoluautor vysokoškolskej učebnice *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia*; 1984). Aj podľa našej (rovnako aj iných) mienky je správne, že M. Ivanová pokladá za „spiritus movens“ morfológických výskumov v prešovskom slovakistickom prostredí M. Sokolovú, pravda, s poznámkou, že jej práca rezonuje nielen v slovenskom, lež aj v zahraničnom lingvistickom priestore. Nemožno tu obísť jej štúdie o novom pohľade na deklinačný systém podstatných mien (monografia *Nový deklinačný systém slovenských substantív*; 2007), ktorá, v snahe o jednoznačnosť, v kladnom zmysle slova vyvoláva (provokujúce i motivujúce) otázky (napríklad narastajúci počet vzorov, deklinačných typov, tried či podtried); pravda, treba si tu uvedomiť zásadnú vec: autorke ide, znova opakujeme, o jednoznačnosť vymedzenie istých javov (typov, tried...) v rámci systému tak, aby sa oslabil jeho doterajšia potenciálna vágnosť, resp. autorka svojou (metodologicky dobre ukotvenou) teóriou rešpektuje a „...zohľadňuje vnútorné sily jazykového systému“ (96). Na ňu systémovo nadväzujú práce M. Kyselovej, M. Ološtiaka a L. Gianitsovej-Ološtiakovej.

V rámci korpusových výsledkov sa od M. Ivanovej čitateľ dozvie, že prešovská slovakistika sa medzi prvými univerzitnými lingvistickými pracoviskami na Slovensku zapojila do korpusových výskumov. O jej aktivitách svedčia doterajšie výsledky, spomedzi ktorých nemožno obísť predovšetkým práce M. Sokolovej (v spolupráci s M. Ivanovou, F. Šimonom, G. Moškom), práce J. Kesselovej, P. Karpinského, M. Imrichovej, K. Podhajeckej. Osobitne treba uviesť kolektívnu prácu *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny* (2010; vedúci kolektívu J. Dolník), na ktorej participovali J. Kesselová, M. Ivanová a M. Ološtiak. Vzhľadom na rozsah a kvalitu svojej práce si osobitne zasluhuje pozornosť J. Kesselová; dnes ju objektívne možno zaradiť medzi popredné postavy prešovskej i slovenskej slovakistiky. Svedčí o tom rad jej monografií a štúdií z priestoru kognitívnoagramatických výskumov detskej reči a monografia *Morfológia v komunikácii detí* (2003), v ktorých funkčno-sémanticky analyzuje slovné druhy na pozadí sémantických, syntaktických, pragmatických či kognitívnych aspektov ich fungovania. J. Kesselová systematicky uplatňuje kognitívno-lingvistické a psycholingvistické postuláty vo výskume tak, že mieri na úzku prepojenosť človeka (s jeho bio-socio-psycho vybavením) s jazykom ako jeho onto-

logicko-gnozeologickou súčasťou a jazykovou komunikáciou. Rovnaké stopy chápania uvedených javov nachádzame v monografii *Sloveso vo svetle kognitívnej gramatiky* (2013) od M. Ivanovej a M. Kyselovej.

Syntaktické výskumy autorka podkapitoly M. Ivanová začína konštatovaním, že „...bez hyperbolizácie možno hovoriť o prešovskej syntaktickej škole“ (101). Proti tomu konštatovaniu vskutku nemožno namietat', pretože 1. má evidentne úspešnú tradíciu, 2. teoreticko-metodologicky zásadne zasiahla do problematiky syntaktických štruktúr (napríklad výrazne G. Počtová v súvislosti s vymedzením, klasifikáciou a typológiou zloženého súvetia; G. Moško a J. Nižníková v prípade polovetných konštrukcií a vetnočlenskej syntaxe; M. Imrichová sledovala jazyk a syntax právnych textov) a najnovšie M. Ivanová s orientáciou na valenciu, modálnosť a, to zdôrazňujeme, kognitívnu gramatiku, 3. dosiahla evidentné úspechy vo valenčných výskumoch, v ktorých dominujú najmä dve práce: *Valenčný slovník slovenských slovies* (1998; J. Nižníková, M. Sokolová) a *Valencia statických slovies* (2006, autorka M. Ivanová). K tomu môžeme prirátat' aj úspešný didaktický transfer v podobe učebnicových prác G. Moška a J. Nižníkovej. Systemizáciu najnovších syntaktických poznatkov prezentovala M. Ivanová v monografii *Syntax slovenského jazyka* (2011), v ktorej sa uplatňujú dve (v súčasnosti ich pokladáme za nosný princíp syntaktického subsystému jazyka) hľadiská: systémové (vetnočlensko – gramatické, vetno-súvetné) a komunikačnofunkčné, teda systémovej lingvistiky a komunikačnej lingvistiky.

Štylistické, sociolingvistické a psycholingvistické výskumy prešovských slovakistov zhodnotila D. Slančová (116 – 158). Na prvom mieste zdôrazňuje nesporné zásluhy na kreovaní prešovských štylistických výskumov výraznej osobnosti slovenskej jazykovedy a literárnej vedy F. Miku, ktorý v Prešove pôsobil v 50. a 60. rokoch minulého storočia. Jeho prešovské pôsobenie síce poznáme (detailne toto jeho obdobie zhodnotil J. Mlacek), no ani v tejto súvislosti nemožno obísť jeho zásluhy; týka sa to predovšetkým Mikovej *výrazovej koncepcie štýlu*, teda s dominanciou výrazu a jeho kvalít na pozadí komunikačných, štruktúrnych a funkčných kvalít/vlastností; s touto teoreticko-metodologickou koncepciou pracoval nielen on sám, lež priaznivo ňou ovplyvnil takmer všetky generácie slovakistov idúce s ním a po ňom. Počas jeho pôsobenia v Prešove napísal prvú vysokoškolskú učebnicu o štylistike (skriptá) *Sloh* (1955). D. Slančová dôkladne pozná vedecké dielo F. Miku; vyplýva to z jej postrehov, dôležitých poznámok na adresu tých javov, ktoré sú zásluhou F. Miku dnes teoreticko-metodologickou oporou v štylistickom výskume jazyka a reči, textu a komunikácie.

V prešovskom prostredí sa štylistike venoval J. Mlacek a J. Sabol. Autorka správne zasiahla optiku Sabolových štúdií zo štylistiky; bolo ňou predovšetkým interdisciplinárne videnie (i vedenie, ako sám často hovoril práve J. Sabol) – analyzu-

júc početné umelecké texty nachádza v nich stopy zvukové, semiotické, estetické, spirituálne, a tak vytvoril „...individuálny personálny štýl“ (s. 121) poznačený neopakovateľnosťou vo výraze a význame, štýl s úprimným a silným vzťahom k človeku a jeho jazyku, so silou a statočnosťou slova (parafrázujeme tu J. Sabola, s ktorým autor tohto článku spolupracoval na monografii *Interpretačné variácie umeleckého textu*; 2005). O F. Ruščákovi D. Slančová píše: „Štylistická problematika tvorí základ jeho vedeckej práce od samého začiatku“ (s. 122) publikačne ukotvenej v monografiách *Nácvik invencie, kompozície a štylizácie na hodinách slohu* (1971, didakticky orientovanej), *Štylistika epistolárnych textov* (2002) a *Interpretačné variácie umeleckého textu* (v spoluautorstve). Treba poznamenať, že jeho zásluhou sa nielen v prešovskom prostredí, lež aj celoslovenskom a českom jazykovednom priestore začal systematický výskum epistolárnej komunikácie z viacerých hľadísk, najmä gramatického, lexikálneho, syntaktického a komunikačno-pragmatického. F. Ruščák je autorom pojmu/termínu *epistoléma*, pojmu *slohovopostupová korelácia* a *štandardná komunikácia*, o ktorej napísal samostatnú štúdiu, opierajúc sa o Horeckého stratifikáciu národného jazyka. Z jeho ostatných štúdií rezonuje najmä originálny pohľad na kognitívne aspekty štylistiky s konkrétnymi návrhmi na jej koncepciu v podobe kognitívnej štylistiky.

Pre D. Slančová nebolo ľahké písať o vlastnej vedeckej práci; neposudzuje ju nadnesene, v jej texte nie je nič pridané, čo by nebolo pravdou. D. Slančová je nepopierateľne silnou a presvedčivou vedeckou osobnosťou, ktorá už vyše 15 rokov priaznivo ovplyvňuje priam všetko, čo sa štylistiky a jej „kvetu“ dotýka (jej metafora „kvet štylistiky“ sa už stala legendou). Tak ako v prípade Mikovej výrazovej sústavy konštatujeme originalitu a nadčasovosť, platí to aj v prípade Slančovej štúdií či monografií. V pohľade na súčasnú štylistiku a jej horizontálno-vertikálne dimenzie urobila ďalšiu „zmenu paradigmy“ či teoreticko-metodologický obrat. Ide o zmenu smerujúcu od eklektizmu k integrácii, od jej systémovo-štruktúrnej koncepcie k integrovanej vrátane socio-psycho-bio- aspektov človeka a jeho miesta v spoločnosti i spôsobu komunikácie. Osobitnú pozornosť si zasluhujú sociolingvistické práce prešovských slovakistov, pretože, ako D. Slančová zdôrazňuje, už v 60. rokoch minulého storočia sa v Prešove začal výskum hovorenej podoby slovenčiny; z nich na prvom mieste treba uviesť J. Muránskeho, ktorý sa mu azda najviac (aj v rámci Slovenska) venoval. Výsledky výskumu uverejnil v mnohých, predovšetkým v zborníkových štúdiách a dodnes ho v tejto oblasti slovakistiky pokladáme za najproduktívnejšieho autora. Vedecky sa úspešne prezentovala aj autorská dvojica D. Slančová – M. Sokolová, ktoré potvrdili, že v hovorenej, spontánnej podobe slovenčiny komunikantov na východnom Slovensku ide „o dynamické subsystémy diasystému národného jazyka“ (129). Prešovský sociolingvistický výskum ďalej rozvíjajú M. Bodnárová (výskum jazykovej situácie na materiáloch spontánnych dialógov) a D. Slančo-

vá so zacielením na detskú reč (monografia *Reč autority a lásky*, 1999), v ktorej sa objavuje po prvý raz už vyššie spomínaný termín register a komunikačný register. Nateraz poslednou sociolingvistikou prácou prešovských slovakistov sú práce M. Ološtiaka a S. Zajacovej. Zo psycholingvistických výskumov detskej reči si čitateľskú pozornosť zaslúži predovšetkým práca J. Kesselovej v podobe jej dvoch monografií: *Lingvistické štúdie o komunikácii detí* (2001) a *Morfológia v komunikácii detí* (2003), ktoré svojím vedeckým záberom presahujú hranice domácej jazykovedy.

Dialektologický výskum a výskum z dejín a vývinu slovenského jazyka podrobne sleduje P. Karpinský. Začína prvými prácami známej osobnosti jazykovedy, osobitne dialektológie, Š. Tóbiikom, ktorý postuloval jej primárne úlohy (podrobne sa o nich zmiňuje na s. 160 – 161). V duchu tóbiikovských dialektologických koncepcií pokračovali v jeho výskumoch najmä L. Bartko (abovské nárečia), F. Buffa (šarišské nárečia), Š. Lipták (zemplínske nárečia), M. Sokolová (diferenciácia zemplínskych nárečí), J. Dudášová (goralské nárečia; slovensko-poľské jazykové kontakty a i.); ich práce pokladá slovenská dialektológia za cenné vedeckovýskumné zdroje, ktoré majú širokú rezonanciu, pretože zasahujú do dejín a kultúry skúmaných oblastí. Užitočnou a študentmi často využívanou je monografia I. Ripku *Aspekty slovenskej dialektológie* (2002). P. Karpinský, autor mnohých prác práve z tejto oblasti, sa pri každom z uvedených mien pristavuje dlhšie v úsilí vystihnúť ich najpodstatnejšie prínosy v dialektologickom výskume, a tak tu čitateľ nájde mnoho užitočných študijných informácií. Táto kapitola by si zrejme zasluhovala aj viac recenznej pozornosti, no autor ju napísal tak, že z nej nemožno nič vynechať, ale ani ju doplniť.

Poslednou kapitolou monografie je užitočný prehľad vedeckých prednášok (tematicky zasahujúcich slovakistiku, slavistiku a iné jazykové typy z rozličných hľadísk) v prešovskej pobočke SJS SAV podľa rokov (od roku 1982, pričom autorka tejto state M. Imrichová, dnes vedecká tajomníčka pobočky, sa opiera o údaje zachytené v *Zápisníku slovenského jazykovedca*), autorov a ich prezentovaných tém. Súčasťou monografie sú aj bibliografické údaje viazané na minulých i súčasných prešovských slovakistov, čo vnímame ako tematické kontinuum monografie.

Na záver zopakujme to, čo sme širšie uviedli v úvode a dokladali v celom texte. Prešovská slovakistika nepochybne patrí medzi najsilnejšie vedeckovýskumné a publikačné pracoviská na Slovensku. Nie je to tvrdenie videné cez osobnú optiku autora tohto textu. Potvrdzujú to predovšetkým jej výsledky počas šesťdesiatročnej existencie dokumentované recenzovanou monografiou. Jej autori a zároveň aj dvaja editori spomedzi nich si rozhodne zaslúžia slovo uznania. Bolo by záslužné, keby sa podobnej iniciatívy chytili aj na iných slovakistických pracoviskách pri výročiach svojho založenia.

OPĀŤ JE REČ O REČI

(SLANČOVÁ, Daniela – SLANČOVÁ, Terézia: Reč pohybu, autority a súdržnosti. Pragmatická analýza trénerského komunikačného registra v komunikácii s hráčmi kolektívnych loptových hier staršieho školského veku.

Prešov: Fakulta športu Prešovskej univerzity v Prešove 2014. 282 s.

ISBN 978-80-555-1115-3)

Alexandra Brestovičová

Katedra jazykov Technickej univerzity v Košiciach, Vysokoškolská 4, 04 200 Košice

e-mail: alexandra.brestovicova@tuke.sk

Pätnásť rokov po publikovaní monografie *Reč autority a lásky*, reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra (1999), ktorou D. Slančová otvorila v slovenskej lingvistike nový priestor pre výskum detskej reči a reči orientovanej na dieťa, vychádza monografia *Reč pohybu, autority a súdržnosti* (2014), v ktorej spolu s dcérou, T. Slančovou, majú ambíciu konštituovať novú vednú disciplínu – športovú lingvistiku, ktorá by sa mohla zaradiť do systému vied o športe ako pomocná hraničná disciplína s dosahom na športovú edukológiu.

Predmetom ich výskumu je trénerský komunikačný register realizovaný v intrašportovej komunikácii medzi trénerom a hráčmi športových kolektívnych loptových hier (futbal, hádzaná, volejbal) staršieho školského veku. Prezentované výsledky sú predkladané verejnosti ako pilotná štúdia, v ktorej chcú odpovedať na výskumnú otázku: Akú podobu má komunikácia medzi trénerom a hráčmi? A implicitne: Prečo je to tak?

Takmer tristostranová monografia je okrem úvodnej a záverečnej časti rozdelená do šiestich kapitol: 1. *Športovolingvistické východiská výskumu*, 2. *Ciele a metódy výskumu*, 3. *Komunikačné funkcie uplatňované v trénerskom komunikačnom registri v tréningovom a zápasovom dialógu*, 4. *Neverbálne prostriedky trénerského komunikačného registra v tréningovom a zápasovom dialógu*, 5. *Personálna deíxa v trénerskom komunikačnom registri v tréningovom a zápasovom dialógu*, 6. *Variety hovorenej podoby slovenčiny v trénerskom komunikačnom registri v tréningovom a zápasovom dialógu*.

Metodologickým východiskom sa pre autorky stal koncept komunikačného registra, presnejšie trénerského komunikačného registra realizovaného v rámci športového makrosociálneho registra. Východiskovým pojmom ich uvažovania, ktorý určoval ich uhol pohľadu, bola osobnosť trénera. Sústredili sa na vybrané javy, ktoré umožňujú opísať a vysvetliť základné tendencie fungovania jednotlivých jazykových a parajazykových prostriedkov, používaných v špecifických komunikačných udalostiach športového tréningu a zápasu v inštitucionalizovanom sociálnom kontexte.

Výskumný materiál tvorili audio- a videozáznamy piatich kompletných tréningových jednotiek a piatich zápasov v rámci ligovej súťaže počas dvoch sezón v každom športe. Išlo o výpovede troch trénerov (futbal, hádzaná, volejbal) vo veku 34 – 40 rokov orientované na zverencov, chlapcov, vo veku 13 – 15 rokov. Autorky pracovali s výskumnou vzorkou troch náhodne vybraných tréningových jednotiek a troch zápasov pri každom zo športov. Zvyšné súbory slúžili na komparáciu. Spoločne analyzovali 20 225 riadkov transkriptu v systéme CHAT, čo je približne 450 strán textu.

Najrozsiahlejšou kapitolou monografie je tretia kapitola, v ktorej sa autorky zameriavajú na analýzu komunikačných funkcií trénerových výpovedí. Ich cieľom je poukázať na pragmaticky prototypové jadro trénerských intencií a na preferované verbálne a neverbálne prostriedky, ktorými sa dané intencie trénera v tréningových a zápasových dialógoch realizujú.

Pre potreby výskumu autorky využívali vlastné základné rozdelenie komunikačných funkcií na 1. *referenčné (informačné a emocionálne)*, napr. analýza, komentár, konštatovanie, vysvetlenie, emocionálny komentár; 2. *reakčné (rektifikačné a reaktívne)*, napr. oprava vlastnej výpovede, potvrdenie vlastnej výpovede, kritika, odmietnutie činnosti, poľutovanie, schválenie činnosti, pochvala; 3. *reakčno-regulatívne*, napr. napomenutie, povzbudenie, výčitka; 4. *regulatívne*, napr. dovoľenie, inštrukcia, rada, otázka, motivácia, pobádanie, výzva/prikaz/povel, želanie; 5. *rutinné (zdvorilostné a športové)*, napr. ospravedlnenie, poďakovanie, prosba, pozdrav, odpočítavanie, pokrik (yes!); 6. *konštrukčné*, napr. predel; 7. *kontaktové*, napr. oslovenie.

Reliabilita určovania komunikačných funkcií, percento nezávislých zhodných určení základných komunikačných funkcií medzi dvoma pozorovateľmi/kódovateľmi v 100 náhodne vybraných komunikačných aktoch realizovaných trénerom, bola 78,3 %, čo predstavuje adekvátne a dostatočne reliabilné kódovanie.

V úsilí zachytiť prototypové jadro základných komunikačných funkcií vo všetkých sledovaných vzorkách pracovali autorky s údajmi o relatívnej frekvencii výskytu, pričom vytvorili päť frekvenčných skupín usporiadaných zostupne. Okrem toho autorky pracovali s údajmi o absolútnej frekvencii výskytov jednotlivých komunikačných funkcií v jednotlivých súboroch počas tréningu a počas zápasu.

Predkladané výsledky analýzy indikujú, že v tréningovom dialógu jadro trénerského komunikačného registra tvoria také komunikačné funkcie ako: inštrukcia, napr. *preberám / vyčkaj Maťo / prebere Jopo / dá mu / ide Jopo / pomocná prihrávka*; prikaz, napr. *pohyb bez lopty!*; upozornenie, napr. *a už si dávajte pozor, dobre?*; schválenie činnosti/pochvala, napr. *dobrý útok, Dano, výborný nákop, ale to je zázrak nahrávača, že to urobil*; povel, napr. *pod'me!*; *pod'!* *pod'te*; napomenutie, napr. *Rišo nedávaj nohy, nekrižuj nohy; Šimon, šak sa pohrajte so vzdialenosťami, musíte rýchlejšie reagovať*; vysvetlenie, napr. *podanie je najdôležitejšie / podanie a pri-*

hrávka sú dve rozhodujúce veci vo volejbale; a výzva, napr. *pod'ťe sem blokári, strie-dať stále, pod'-pod' Tomáš na ten servis, no znovu, zo šestky!*

V zápasovom dialógu ilokučné centrum trénerského komunikačného registra pozostáva z komunikačných funkcií: príkaz, napr. *Fabo, Fabo, pod'ťe hore, pod'ťe hore!*; schválenie činnosti/pochvala, napr. *to je ono, Geri, výborne, výborne!, Ďuso, výborná lopta / výborná lopta Ďuso!, výborný zápas, chlapci*; napomenutie, napr. *Jožo, lepšie si to pripravte! lepší pohyb!* inštrukcia, napr. *takže zabezpečuj Filipa a krídlo / len pristúp / a vytlač ho tam*; povel, napr. *daj, davaj, makaj, hraj, pracuj, šľap, čakaj*; upozornenie, napr. *Robo, pozor v poli hej? Ondrej, pozor v poli*; výzva, napr. *k sebe chod', k sebe!*; kritika, napr. *to nie je hra, toto je zdochnuté na tej druhej strane*; a výčitka, napr. *prečo si sa presúval na kolík?, kde ste?, šak nemá kto prihrať preboha, a vidíte jakí sme kockatí.*

Prototypové jadro trénerských výpovedí podľa zistení autoriek tvoria výzvovo-prikazovo-povelové intencie ako aj návodové a akceptačné intencie. Navyše sa ukázalo, že v zápasovom dialógu v čiastkových komunikačných situáciách ako hra, prerušenie hry a prestávka, sú trénermi realizované skôr pozitívne, progresívne, adresné a situačné intencie návodového pôsobenia na hráčov ako napr. inštrukcia, napomenutie, pobádanie, povzbudenie, upozornenie, resp. vysvetlenie.

Charakteristiku trénerského komunikačného registra dopĺňa egocentrická reč trénera v podobe nociónálneho aj emocionálneho komentára zväčša s negatívnou expresivitou, ktorú si tréner v zápase zväčša necháva len pre seba, napr. *Pánabeka!, Ejha!, Jáj, kurnikšopa! Nechápem.*

Autorky sa ďalej detailne venovali kombinovaným komunikačným funkciám (KF), pri ktorých zistili, že do vzájomných kombinácií vstupujú predovšetkým centrálné komunikačné funkcie. Na rozdiel od tréningového dialógu v zápase vstupujú do kombinácií hodnotiace, povzbudzujúce a motivujúce KF s regulatívnymi KF a predovšetkým s pozitívne hodnotiacou KF schválenie činnosti/pochvala. KF sú opäť explikované a podrobne vysvetľované na výbere širokého spektra ukážok z výskumného materiálu.

Táto kapitola je obohatená aj o frekvenčný zoznam realizovaných slovies v jednom náhodne vybratom tréningovom a jednom zápasovom súbore. Najfrekvencovanejšie slovesá *ísť, musieť a mať* najčastejšie používané v prvej osobe plurálu *ideme – musíme – máme* podľa slov autoriek akoby synekdochicky symbolizovali reč trénera kolektívnych športov ako reč pohybu, autority a súdržnosti.

Štvrtá kapitola sa zaoberá najmä gestikou jednotlivých trénerov počas tréningu a počas zápasu. Najpočetnejšou skupinou gest ako v tréningoch, tak aj pri zápasoch, boli ilustrátory a adaptéry. V zápasovom dialógu potom nasledovali afektívne prejavy, emblémy a regulátory. Všetky gestá v jednotlivých kategóriách sú názorne ilustrované a vysvetlené.

Cieľom piatej kapitoly je pomenovať a interpretovať prostriedky personálnej a sociálnej deixy v trénerskom komunikačnom registri, ktoré sa realizujú prostredníctvom oslovenia a referencie.

Pre trénerský komunikačný register je príznačné, že posun v sémantike osoby nastáva smerom k 1. osobe, napr. v 1. os. singuláru sa vyjadruje činnosť, ktorej vykonanie sa vyžaduje od komunikačného partnera alebo partnerov (*Rišo nebavím sa, rozcvičujem sa*). Asymetria formy a intencie sa v komunikácii najčastejšie vyskytuje v 1. osobe plurálu (symbiotický plurál), napr. *pripravme si to!*, kde sa koncept MY stáva indexom športovej sociálnej súdržnosti. Personálna deixa ukazuje na to, ako tréner posilňuje alebo uvoľňuje súdržnosť tímu, pričom tendencia posilňovania súdržnosti (stratégia MY) je preferovaná častejšie ako tendencia k uvoľňovaniu súdržnosti (stratégia VY). Kapitola obsahuje hojnú exemplifikáciu z výskumného materiálu, ktorou poskytuje zážitkovosť pri čítaní.

Zámerom autoriek v šiestej kapitole je na základe stratifikácie slovenčiny prispieť k poznaniu jazykovej podoby trénerského komunikačného registra a k poznaniu jazykovej situácie na východnom Slovensku v tejto špecifickej komunikačnej sfére. Ich zistenia poukazujú na to, že odklon od spisovnej variety je výraznejší v zápasovom dialógu, čo zdôvodňujú väčšou citovou zaangažovanosťou trénera a tiež v individuálnej komunikácii s jednotlivcami.

D. Slančová a T. Slančová predkladanou monografiu otvárajú priestor pre nový lingvistický výskum v rámci novej hraničnej vednej disciplíny: športovej lingvistiky. Samotné autorky chcú pokračovať v systematickom výskume lexiky rečového prejavu trénera, ktorého výstupom bude slovník trénerského komunikačného registra a budú pracovať aj na analýze suprasegmentálnych (intonačných) javov v trénerovom prejave orientovanom aj na dievčenské tímy. Plánujú sa naďalej venovať mládežníckemu športu, lebo sa domnievajú, že ten ešte reprezentuje radosť z čistého športovania.

ĎALŠÍ PRÍSPEVOK DO SÉRIE BANSKOBYSSTRICKÝCH ZBORNÍKOV O JAZYKOVEJ KOMUNIKÁCI

(Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie. Ed. Vladimír Patráš. Banská Bystrica: Belianum, 2014. 333 s. ISBN 978-80-557-0731-0)

Natália Kolenčíková

*Katedra slovenského jazyka a komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, e-mail: natalia.kolencikova@umb.sk*

Publikácia *Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie*, ktorú v roku 2014 vydalo Belianum (vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici), je zborníkom príspevkov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie o komunikácii konanej 6. – 7. septembra 2012 v Banskej Bystrici. Programovo nadväzuje na sedem predchádzajúcich jazykovokomunikčne orientovaných zborníkov, ktoré prezentujú vedeckovýskumné počiny slovenských a zahraničných bádateľov na rovnomených konferenciách pravidelne organizovaných Katedrou slovenského jazyka a komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a jej organizačnými predchodkýňami od roku 1991¹. Tento komplexný odborný príspevok do oblasti poznatkov o jazykovej komunikácii edične pripravil Vladimír Patráš.

Obsah a štruktúru zborníka koncepčne rámcuje *Úvodné a Záverečné slovo* editora. Tieto zložky evidentne korešpondujú s otváracím a záverečným príhovorom vedúceho organizačnej zostavy medzinárodnej vedeckej konferencie o jazykovej komunikácii konanej v roku 2012 na banskobystrickej pôde. Tak sú na jednej strane určené jej účastníkom, na druhej strane však pomáhajú čitateľovi pri orientácii v cieľoch, zámeroch, hlavných metodologických líniiach a vedecko-metodickom nasmerovaní publikácie.

Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie prinášajú 28 príspevkov v štyroch slovanských jazykoch – v slovenčine, češtine, poľštine a chorvátčine. Vedecké štúdie jednotlivých autorov, príp. autorskej dvojice, sú rozdelené do troch tematicky vymedzených okruhov: *Teoreticko-metodologické zdroje, rámce a rozhrania jazykovej komunikácie* (J. Dolník, J. Findra, J. Hoffmannová, J. Kořenský, J. Šabol, M. Hirschová), *Komunikačné sféry, komunikačné situácie a lingvistická teória* (K. Michalewski, J. Klincková, A. Vlastelićová, J. Krško, M. Imrichová, I. Bónová, M. Bodnárová, L. Satinská, E. Čulenová), *Jazykové kontakty, translačná komunikácia a sociolingvistika* (A. Huťková, E. Schwarzová, V. Patráš, V. P. Polách, P. Odaloš, L. Urbancová, J. Miškovská, L. Ivančová, A. Uhrinová-Hornoková, E. Horváthová-Farkasová, A. Guzyová – B. Niesporeková-Szamburská, I. Orszulik, L. György).

¹ Nateraz posledná komunikologická konferencia z banskobystrickej série sa uskutočnila 17. – 18. septembra 2015. Jej témou boli *Synchrónne a diachrónne kontexty jazykovej komunikácie*.

Vďaka priamemu dôrazu na komunikologickú a lingvistickú teóriu výraznejšie vzájomné prieniky vytvára najmä prvý a druhý okruh, čo v úvode zborníka naznačuje aj V. Patráš. Príspevky odborne posudzovali A. Jaklová a J. Bosák. Všetky uverejnené príspevky v publikácii možno hodnotiť ako primárne synchrónnolingvistické. Metodologicky sú orientované prevažne analyticky, interpretačne, analyticko-interpretáčne a deskriptívne; zborník predstavuje aj niekoľko príspevkov s dominantne prognostickým charakterom.

Napriek tomu, že publikácia už neponúka podrobnejšie členenie a ďalšie hranice nie sú explicitné, pri zameraní na spôsob radenia príspevkov pozorujeme aj ich detailnejšie prepojenia a nadväznosti vystupujúce do popredia najmä prostredníctvom motivickej úrovne. Predovšetkým v úvodných častiach je však zrejماً snaha o usporadúvanie príspevkov podľa vzoru obrátenej pyramídy – od príspevkov s komplexnými náhľadmi sa postupuje k tým, ktoré problematiku spracúvajú konkrétne a v aplikáciách. Preto je celkom prirodzené, že prvou štúdiou zborníka je *Riadiaci princíp komunikácie* J. Dolníka prezentujúci a vnímajúci ľudskú komunikáciu, interpretáciu a schopnosť kontroly ako súčasť antropologickej podstaty človeka. Komunikácia sa v tomto príspevku cez subjektovo-objektový vzťah chápe ako podmienka individuálneho aj kolektívneho prežitia človeka a ľudského druhu. V prvej časti zborníka sa následne exponujú jazykovo-štylistické, interdisciplinárne, semioticko-sémantické a pragmatické aspekty jazykovej komunikácie, pričom takmer všetky príspevky majú ambíciu obohatiť teoretickú bázu tejto oblasti o základné a všeobecne prijateľné poznatky. Do popredia výraznejšie vystupuje ľudská schopnosť interpretácie ako súčasť jazykovej komunikácie; na ňu zameriava svoju odbornú pozornosť okrem J. Dolníka aj J. Findra (vo vzťahu k štýlu) či M. Hirschová (vo vzťahu k jazykovým ukazovateľom evidentnosti).

Relatívne rozsiahla skupina príspevkov v zborníku je vytvorená zo štúdií, ktoré svoj výskumný záujem orientujú na mediálnu komunikáciu. K. Michalewski uvažuje nad príčinami, negatívami a pozitívami prenikania nízkeho štýlu do mediálnych textov. J. Klincková prostredníctvom zamerania pozornosti na bilbordy skúma profesionálny jazyk používaný na komerčné účely a v súvislosti s informovaním, presvedčaním a skrytou manipuláciou identifikuje ich funkciu. Jediná chorvátska prispievateľka A. Vlastelićová analyzuje jazykový kód reklám, pri výbere ktorých jej ako kritérium slúži cieľová skupina perspektívnych spotrebiteľov takto prezentovaných produktov – mužov. Priamu sociolingvistickú pozornosť elektronickým textom, konkrétne prostredníctvom zamerania na hypertext, navyše v uvažovaniach o súvislostiach s ďalšími slovanskými jazykmi venuje V. Patráš. Treba však zdôrazniť, že žiadny z týchto príspevkov sa neobmedzuje na výskum výlučne jazykových atribútov mediálnej komunikácie. Autori celkom prirodzene uvádzajú lingvistické aspekty do vzájomných vzťahov napríklad s aspektmi vizuálnymi. Na mediálnu ja-

zykovú komunikáciu je teda nahliadané ako na komplexný proces, resp. výsledok, pričom sa do úvahy berú relácie medzi autorom pôvodného mediálneho produktu a jeho adresátom a široko poňaté vplyvy a efekty (kognitívne, emocionálne a pod.), ktoré tieto produkty majú/by mali mať vo vzťahu k recipientovi.

Pri náhľadoch na mediálne prezentovaný text sa objavujú aj súvislosti s politickou komunikáciou, a to v príspevku *Komunikačné stratégie českých poslancov na Facebooku* V. P. Polácha a *Populizmus ako koordináta súčasnej politickej komunikácie* P. Odaloša. Článok V. P. Polácha na vzorke desiatich profilov analyzuje používanie Facebooku medzi členmi českého parlamentu. Jeho cieľom však nie je tieto aktivity predstaviť, ale skôr navrhnúť komunikačné stratégie spojené s politickým marketingom v oblasti sociálnych sietí. V tejto súvislosti by sme radi upozornili na skutočnosť, že napriek aktuálnej populárnosti, efektности a efektívnosti realizácie politického marketingu prostredníctvom sociálnych sietí v slovenskom prostredí ne-registrujeme výraznejší jazykovokomunikačne orientovaný odborný pokus o vzťahovo-výkladovú analýzu či návrh takto definovaných a determinovaných stratégií. P. Odaloš vo svojom príspevku na základe materiálu zahŕňajúceho rozmanité politicky motivované komunikáty predstavuje základné jazykové komponenty populistickkej komunikácie, pričom dôraz kladie najmä na ich lexikálne a kompozičné charakteristiky. Politická tematika je prítomná aj v príspevku E. Čulenovej *Môže totalitný systém ovplyvňovať myseľ ľudí?*, v ktorom však prípadné mediálne činitele napomáhajúce šíreniu politických textov ustupujú do úzadia. Toto je objektívne naznačené aj faktom, že na rozdiel od štúdií V. P. Polácha a P. Odaloša, ktoré sú zaradené do sociolingvistického okruhu, článok E. Čulenovej nájdeme v okruhu komunikačných sfér a komunikačných situácií. Autorka uvažuje nad problematikou totalitarizmu v bývalej Československej republike z pozícií Whorfovej teórie jazykového relativizmu a s presahom do politologického interpretačného poľa.

Zborník *Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie* prináša niekoľko príspevkov explicitne sa venujúcich jazykovej komunikácii nielen v slovenčine, resp. vzťahu slovenčiny a iných jazykov. V. Patráš nazerá okrem slovenských elektronických textov na texty chorvátske a ruské; individuálne a kolektívne jazykové používanie slovenčiny a maďarčiny na základe výsledkov sociolingvistických výskumov interpretuje A. Uhrinová-Hornoková; otázky prepínania jazykového kódu v reči žiakov slovenských a nemeckých národnostných gymnázií v Maďarsku približuje príspevok E. Horváthovej-Farkasovej. Záležitosti jazykových kontaktov a vzájomných jazykových vplyvov sú však implicitne prítomné aj v ďalších príspevkoch.

Výraznejšie motivické prelínania niekoľkých štúdií môžeme vidieť aj pri zameraní na stratégie a techniky. Javu stratégie sa vo svojich odborných úvahách venuje A. Vlastelićová (lingvistické stratégie reklamného charakteru) či V. P. Polách (komunikačné stratégie politického marketingu); na predstavenie a charakterizáciu

technik sa sústreďuje L. Urbancová (techniky výskumníkov použité v riadenom dialógu) a J. Miškovská (kondenzačné techniky pri preklade tituliek). Stratégie a techniky však určite nie sú osamotenými motívmi, na základe ktorých môžeme konštatovať ďalšie prelínania a súvislosti medzi jednotlivými príspevkami zborníka. Ďalšie línie a smery môžeme vidieť napríklad pri sústreďení pozornosti na výskum dialógu, štýlových posunov či procesu rečovej produkcie.

Zámerom 8. banskobystrickej konferencie o komunikácii, a teda aj zborníka *Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie*, bolo a je tematicky, metodologicky a pragmaticky prispieť k poznatkom o komunikácii a komunikovaní. Vedúci organizačnej zostavy konferencie a editor jej publikačného výstupu v *Úvodnom slove* poznamenáva, že konferenčné príspevky okrem obohatenia vedeckej úrovne napomôžu využitiu poznatkov vo vzdelávacej a komunikačnej praxi a stanú sa inšpiráciou na ďalšie badania v tejto oblasti. Po necelých dvoch rokoch od vyjdenia zborníka môžeme konštatovať, že minimálne na úrovni snahy o tematické, metodologické a pragmatické rozšírenie poznatkov o komunikácii sa stanovený cieľ podarilo naplniť. Publikácia obsahuje rôznorodé príspevky mnohých, v slovanskom a európskom prostredí uznávaných lingvistických bádateľov, ktoré rozširujú teoretické a metodologické rámce jazykovej komunikácie, no ponúkajú aj originálne a stále aktuálne aplikačné náhľady na jej vybrané aspekty. Vďaka motivačnej, metodicko-metodologickej a sémanticko-pragmatickej rôznorodosti príspevkov uverejnených v zborníku spojených témou jazykovej komunikácie sa publikácia nepochybne stáva inšpiratívnym zdrojom pre lingvistov, ale aj odborníkov v iných korešpondujúcich, resp. súbežných výskumných oblastiach. Publikácia *Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie* je dostupná aj v elektronickej verzii, čím sa v rámci súčasných trendov zvyšujú jej možnosti ovplyvniť ďalší vývoj jazykovokomunikačne orientovanej časti domácej a medzinárodnej vedeckej komunity.

Organizátorom pravidelných medzinárodných vedeckých stretnutí zameraných na komunikáciu ostáva popriať mnoho zaujímavých, odborne prítiahlivých podnetov a pracovného entuziazmu pri príprave ďalších dielov konferenčného pokračovania, ktoré sa následne aj explicitne prejavia v profesionálne kvalitnom publikačnom výstupe rovnako, ako to bolo v prípade zborníka *Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie*.

HODNOTNÉ BOHEMISTICKÉ A SLOVAKISTICKÉ ŠTÚDIE V BERLÍNSKOM ZBORNÍKU

(Sprache und Kultur der Tschechen und Slowaken und ihre Vermittlung.
Beiträge zur Bohemistik und Slowakistik aus Berlin, der Tschechischen und
der Slowakischen Republik¹. Edition SPECIMA PHILOLOGIAE SLAVICAE.
Band 181. Hrsg. H. Adam – R. Hammel. München – Berlin – Leipzig –
Washington, D.C.: Verlag Otto Sagner, 2014. 222 s. ISBN 978-3-86688-530-1)

Juraj Glovňa

*Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa
Štúrova 67, 949 01 Nitra, e-mail: jglovna@gmail.com*

Hoci slavistika ako samostatná disciplína bola založená na univerzite v Berlíne ešte za vlády Friedricha Wilhelma IV. (a to s jeho podporou) v roku 1841, bohemistiku zaradil do študijného programu až v roku 1950 E. Schneeweiß. Slovakistika sa etablovala vďaka dvom významným vedcom a prekladateľom Manfredovi Jähnichenovi a Karlovi-Heinzovi Jähnovi začiatkom šesťdesiatych rokov minulého storočia. Pri jej zrode ako odboru stála aj známa slovakistka Anneliese Gladrowová. Autorkou prehľadového príspevku o bohemistike na berlínskej univerzite s názvom *Zu Geschichte und Stand der Bohemistik am Institut für Slawistik der Humboldt-Universität zu Berlin* [Dejiny a stav bohemistiky v Inštitúte slavistiky Humboldtovej univerzity] je Hana Adamová (Berlín), bohemistka a zároveň (spolu)vydavateľka recenzovaného zborníka. Autorka podáva chronologicky vývin bohemistiky od jej založenia po súčasnosť. Prehľad dopĺňa informáciami o slovakistike najmä vtedy, keď oba odbory vystupovali „pod jednou hlavičkou“, napríklad pri letných kurzoch Bohemicum/Slovacicum, či po vzniku Oddelenia bohemistiky a slovakistiky v roku 1991. Príspevok prináša fundovaný prehľad bohemistiky ako študijného odboru, výsledkov vedeckovýskumnej a publikačnej činnosti pedagógov, bádateľov aj prekladateľov. Žiada sa tu povedať, že aj slovakistika mala v minulosti dobrú úroveň a zaslúžila by si takisto reflexiu v podobe samostatnej štúdie.

V príspevku *O koncepcii nové mluvnice češtiny pro cizince* prezentuje Milan Hrdlička (Praha) návrh na nový, moderný (komunikačne zameraný) opis gramatického systému češtiny, vychádzajúc aj z vlastných dlhoročných pedagogických skúseností na kurzoch v rámci projektu „Berliner Bohemicum-Slovacicum“. Nóvum spočíva v uplatňovaní viacerých prístupov, napríklad porovnávacieho (češti-

¹ *Jazyk a kultúra Čechov a Slovákov a ich sprostredkovanie. Bohemistické a slovakistické štúdie z Berlína, Českej republiky a Slovenskej republiky.*

na verus iné vybrané jazyky), všeobecnolingvistického (gramatické univerzálie), uprednostňovania preskriptívneho princípu pred deskriptívnym (autor nie je stúpencom koncepcie minimálnej intervencie), vyváženého uplatňovania semaziologického a onomaziologického prístupu. Dôraz sa bude klásť na funkčnú morfológiu, pedagogickú (didaktickú) gramatiku, sociokultúrny aspekt, väčšie využitie frazeologického fondu, poučenia o stratifikácii jazyka a pod.

Jiří Hasil (Praha) v článku *Reflexe dějinných událostí v české frazeologii a její chápání zahraničními studenty* informuje o výsledkoch dotazníkového výskumu miery ovládania, resp. komunikačnej kompetencie kultúrohistorickej frazeológie študentmi bohemistiky na zahraničných lektorátoch českého jazyka, ale aj na niektorých českých vysokých školách. Zisťuje rozdielnú kvalitu, ktorá je daná súborom rozličných faktorov ako mierou osobnej angažovanosti a štýlom práce pedagógov, tematickými plánmi a pod. Vyzýva budúcich autorov učebníc pre cudzincov, aby zakomponovali do štruktúry vo väčšej miere teoretické otázky frazeológie (aj kultúrohistorického rázu) a pripravovali vhodné cvičenia.

Príspevok *Studium bohemistiky na HUFS v Korejské republike* začína Jiří Pešička (Praha) krátkym historickým exkurzom do dejín bohemistiky na Kórejskej univerzite zahraničných jazykov (anglická skratka HUFS) v meste Yongin. Dôležitý je rok 1988, keď bola založená Katedra bohemistiky. Autor približuje čitateľom študijný program so štruktúrou záverečných skúšok. Dozvedáme sa, že v rámci bohemistiky možno študovať slovenský jazyk ako nepovinný predmet. V študijnom programe sú napríklad kurzy slovenskej gramatiky, čítania, konverzácie. Niektoré predmety sú koncipované ako spoločné, napríklad úvod do českých a slovenských štúdií, politika a ekonomika Českej a Slovenskej republiky, česká a slovenská kultúra, komparatívna gramatika česká a slovenská. V závere sú uvedené ukážky cvičenia na počúvanie a publikácie, ktoré sa využívajú na vyučovaní.

Známy nemecký bohemista a slovákista Manfred Jähnichen (Berlín) v štúdiu *Das tschechische und slowakische Kulturmodell am Beispiel der Literatur. Übereinstimmungen und Differenzen* [Český a slovenský kultúrny model na príklade literatúry. Zhody a rozdiely.] vymedzuje slovenský a český kultúrny model na príklade literatúry, vychádza pritom zo širších historicko-spoločenských a kultúrnych daností. Nachádza spoločné črty, určené najmä stredoeurópskym kultúrnym priestorom, ale zároveň výstižne ukazuje na rozhodujúce diferencie, ktoré rezultujú z historických a kultúrnych tradícií štátnosti (Česi sa opierajú o tradície Přemyslovcov, Slováci o Veľkú Moravu), z fungovania v rozdielnych štátnych útvaroch (rakúska časť verus uhorská časť monarchie) a napokon aj v rozdielnej religióznej tradícii. Autor explikuje kultúrne modely na reprezentatívnych literárnych dielach od najstarších čias po súčasnosť (1989).

Nemecký prekladateľ z češtiny a slovenčiny v esejisticky ladenom príspevku *Současné stavy a perspektívy prekladatele české a slovenské literatury* Mirko Kraetsch (Berlín) približuje radosti a strasti prekladateľa umeleckej literatúry, pričom dôraz kladie najmä na tie strasti. (Pohráva sa s viacvýznamovým slovom *Zustand* ako ekvivalentom slovenského slova *stav* v titulku: *Zustand = stav, Zustände kriegen = dostať záchvat*.) Vychádza z autopsie a tematizuje celý rad problémov a prekážok, ktoré prináša dnešný trhový mechanizmus v knižnej kultúre, počnúc ponukou kníh na preklad vo vydavateľstvách, cez nekompetentnosť niektorých lektorov, vydávanie preložených kníh, až po honorovanie. Medzi radosti podľa M. Kraetscha patrí azda len radosť z tvorivej činnosti v procese prekladania umeleckého diela.

Alfrun Kliems (Berlín) v príspevku *Ein literarischer Stadtbummel durch Košice* [Literárna prechádzka Košicami] ponúka prechádzku mestom Košice prostredníctvom literárnych diel. Zisťuje, aký je obraz Košíc v diele Daniela Speera *Ungarischer Simplicissimus* (1683), Egona Erwina Kische *Mittwoch in Košice* (1925), Andreasa Okopenka *Erinnerung an die Hoffnung* (2008), Sándora Máraia *Tagebücher* (2009), Imrého Kertésza *Galeerentagbuch* (1993), Dušana Šimka „*Maidendemonstration*“ (2005) a ďalších. Spoločným porovnávacím základom sú životné príbehy a osudy, vnímanie reality, vrátane jazykovej situácie v Košiciach, v rozličných historických obdobiach až po súčasnosť. Hlavným motívom je žltá farba, ktorá nadobúda semiotickú funkciu.

Inšpiratívny je príspevok *Perspektívy štylistiky z hľadiska definovania štýlu a štylistiky*. Jozef Pavlovič (Trnava) v ňom „oživuje“ staré napätie medzi „mistríkovskou“ a „mikovskou“ štylistikou. Zatiaľ čo v praxi (aj školskej) sa dôsledne presadila koncepcia J. Mistríka, ktorá je založená na princípe selektívnosti, zabudnutá ostáva teória F. Mika, v ktorej sa štýl chápe ako dynamická konfigurácia výrazových vlastností (zážitkovosť, pojmovosť, ikonickosť, operatívnosť atď.), ktoré tvoria ucelený model ako imanentnú súčasť jazyka (*langue*). J. Pavlovič vyjadruje prekvapenie, že táto progresívna teória je nepochopená a zaznávaná. Prihovára sa za jej uvedenie do praxe. Svoje zdôvodnenie precizuje filozofickými princípmi opakovateľnosti, rekurzivity, subsumpcie a pod. (podľa M. Franka), ktoré sú v súhre s Mikovým kľúčovým termínom prediktability ako systémotvorného prostriedku.

Petr Mareš (Praha) v príspevku *Světlák, dovča a spol. K neformálním pojmenováním v současné české veřejné komunikaci* zachytáva trend prieniku jazykových prostriedkov z hovorenej, spontánnej či súkromnej komunikácie do verejnej komunikačnej sféry a zisťuje, akú funkciu v nej plnia. Analyzuje texty z oblasti publicistiky a reklamy. Do verejných komunikátov sa dostávajú hojne univerbizáty (animák, řidičák) a skrátené formy (dovča = dovolenka, plovča = plaváreň) s cieľom zaujať prirodzenosťou, spontánnosťou či citovou zaujatosťou. Táto výrazovosť sa však časť opakovaním redukuje, výrazy vstupujú do synonymných vzťahov s neutrálnymi

prostriedkami, čím sa nivelizujú podoby verbálnej aktivity a oslabuje sa tak kultivovanosť vyjadrovania. P. Mareš pripomína, že v čase emancipácie češtiny (19. stor.) boli germanizmy vytláčané z verejnej sféry komunikácie do súkromnej sféry, alebo zanikali. Dnes registruje vstup niektorých výrazov nemeckého pôvodu do publicistiky (*partaj, špitál*).

Popri výrazových prostriedkoch, ktorými sa realizujú v žurnalistických textoch princípy ako rýchlosť, presnosť, konkrétnosť, faktografickosť, objektivnosť a pod. má jazyk k dispozícii celú plejádu prostriedkov s príznakom približnosti. Eva Minářová (Brno) v článku *Přesnost' versus přibližnost' v žurnalistické komunikaci* ich zaraďuje do štyroch skupín: pomenovania so širokým alebo všeobecným významom (dobře informované zdroje), významovo nekonkrétne parentézy (ako oznámil zdroj, ktorý nechce byť menovaný), formulácie s novo utváraným prívlastkovým spojením (tlačidlová demokracia, cenová vojna) a nepresné informácie pri vnášaní modality do vyjadrovania (najmä modálne častice a neurčité zámená). Autorka špecifikuje situácie, keď novinári uprednostňujú jazykové prostriedky s príznakom sémantickej neurčitosti.

Jana Marie Tušková (Brno) v príspevku *Komunikační varianty cizích oikonym v současné psané češtině (na materiálu Českého národního korpusu)* skúma fungovanie ojkónym v písaných textoch na základe realizácie 6. pádu jednotného čísla maskulín. Komunikačnú variantnosť určuje to, či ide o exonymá alebo endonymá alebo či je zakončenie cudzích ojkónym v súlade s českým morfológickým systémom. Z prieskumu J. M. Tuškovej vychodí dynamická variantnosť ojkónym (napríklad koncovky -u alebo -e (ě): v Norimberku/v Norimberce) ako priesečník onomastiky a morfológie. Je daná (oproti slovenčine) okrem iného aj prítomnosťou konsonantických alternácií v skloňovaní. Iným typom variantov sú nesklonné názvy (v Passau). J. M. Tušková pripomína, že problematika komunikačných variantov patrí do onomastickej gramatiky. Zatiaľ však bolo zostavených len málo takých gramatík (francúzskaja, nórska, rumunská).

Pavol Odaloš (Banská Bystrica) sa venuje analýze diela Ladislava Balleka z aspektu využívania a fungovania literaroným. V štúdiu *Literáronyná v 3. období tvorby Ladislava Balleka* publikuje výsledky analýzy kníh publicistických textov Letiace roky (1998) a Zlatý stôl (2000). Na rozdiel od predchádzajúcej Ballekovej tvorby, v ktorej súdržnosť textu tvorí „príbeh“, v analyzovaných knihách ide o súbor krátkych (zväčša dvojstranových) úvah, reflexií, postrehov, ktorých model nemožno postaviť na jednom „veľkom“ príbehu. P. Odaloš pri rekonštrukcii onymického systému tu využíva iný model interpretácie, spočívajúci v prepojení tematických a vzťahových fenoménov. Sám onymický model utvára spájaním vertikálnej osi (spojenej s časom a personálnou onymiou) s horizontálnou osou (spojenou s priestorom a so spoločenskou a prírodnou onymiou) a to na pozadí troch princí-

pov: samostatnosti, súčinnosti a súvislosti. Uvádza dostatok reprezentatívnych príkladov. P. Odaloš prezentuje tak svoj tretí model onymického systému v literárnom diele Ladislava Balleka.

Príspevok *K jazyku modlitieb v katolíckom Českém misálu* Michaely Lašťovičkovej a Marcely Grygerkovej (Praha/Ostrava) sa obsahovo viaže na jazykovo-tematický rozbor cirkevných textov. Autorky analyzujú text modlitby z Českého misálu (súboru liturgických textov určených pre katolícku omšu) z roku 1980, ktorý je prekladom Rímskeho misálu a ktorý je zároveň výsledkom zmien Druhého vatikánskeho koncilu. Zo šiestich liturgických modlitieb (antifóna, kolekta, modlitba nad darmi, prefácia, antifóna pred prijímaním a modlitba po prijímaní) si autorky vybrali kolekту, t. j. vstupnú modlitbu – aj preto, že sa jej doteraz nevenovala v českej (a ani v slovenskej, pozn. J. G.) lingvistikе pozornosť. Z teologického hľadiska má kolekta túto štruktúru: anakléza, anamnéza, epikléza a doxológia. Autorky sa sústredili na analýzu kolekty zo štýlového hľadiska, t. j. v päťkomponentovej štruktúre: 1. oslovenie Boha, 2. chválorečenie, 3. prosba, 4. účel prosby, 5. záverečná formula s následným Amen. Výsledkom je súbor stylistických (rečnických) prostriedkov: paralelizmov, epitet, symbolov, metafor, antonomázie, personifikácie atď., ktoré plnia v texte modlitby rozličné funkcie, najmä estetickú (vznešenosť), apelatívnu, či persuazívnu, a to v službách pochopenia teologického významu modlitby.

Ján Kačala (Bratislava/Trnava) v štúdiu *Fenoméni zloženosti v stavbe jazyka* vychádza pri opise javu zloženosti zo znakovkej povahy jazykových prostriedkov, a to na opozícii syntetizmus – analytizmus, ktoré pokladá za dva rozdielne, avšak vo svojej podstate komplementárne princípy. Ide tu o symetriu, resp. asymetriu výrazu a významu. J. Kačala konštatuje, že zloženosť je prítomná vo všetkých rovinách jazykovej stavby. Vo zvukovej rovine sú to diftongy (bifonematické útvary) ako nositele slabičnosti, ktoré podliehajú rytmickému kráteniu. Diftongy nemajú znakový charakter. Všetky ostatné, ktoré analyzuje J. Kačala, sú znakové zložené jednotky. Svoju analýzu dokladá primeranými príkladmi a jeho systém zloženosti sa vyznačuje precíznou terminológiou. Rozoznáva zložené morfémy, zložené výrazy, zložené pomenovania, zložené slová, zložené tvary, zložené vetné členy, zložené syntagmy, zložené vety a napokon zložené súvetia. Kačalova analýza potvrdzuje, že v slovenčine je ustálený analytický princíp a istú dynamiku zaznamenáva polysyntetický princíp (rozvoj zložených neplnovýznamových slovných druhov). Zo stylistického hľadiska používanie zložených jazykových útvarov vyvoláva efekt monumentalizácie a šírky vyjadrovania.

Ako už naznačuje názov štúdie *Sémantická derivácia slovies pohybu pri prefixácii* zaoberá sa jej autorka Monika Turočková (Bratislava) sémantickou štruktúrou slovies pohybu, ktorá má polysémický charakter so základovým komponentom „pohyb“. S ohľadom na viacvýznamovosť takýchto slovies pracuje M. Turočková

s pojmom lexia, ktorú chápe ako monosémickú jednotku, viažucu sa na jednu formu. Ukazuje, ako sa mení sémantická štruktúra slovies pohybu jednak v procese prefixálnej derivácie, predovšetkým však v procese sémantickej derivácie. Vychádza pri tom z koherentného modelu, ktorý tvoria štyri postupy: metaforizácia, metonymizácia, špecifikácia, a generalizácia. V prvých troch položkách príkladmi dokladá rozličné posuny v komponentovej štruktúre [anim –] a [konkr –], [anim +] a [anim –], [pohyb +] a [pohyb –], napr. vták vyletel z hniezda → študent vyletel zo školy. V štúdiu pracuje čiastočne aj s terminológiou kognitívnej lingvistiky (konceptuálna metafora).

Názov článku Bohdany Lomatzschovej (Berlín) *Gibt es Einflüsse des Deutschen auf die tschechischen Satzmuster?* [Existuje vplyv nemčiny na české vetné štruktúry?] má podobu otázky. Autorka na ňu odpovedá pozitívne a ukazuje na jasné paralely. Porovnáva české vetné štruktúry so zámenami na začiatku vety *on, ona, ono, oni, ony, ona* [v nemčine plnia funkciu s pomenovaním „Platzhalter“, t. j. „držia miesto“ pre vetný člen, ktorý je posunutý do rémy v závere], resp. *to*, s nemeckými štruktúrami so zámenami *es* a *das*. Uvádza tri vetné štruktúry. Prvá reprezentuje hovorové výpovede typu *On se tu ukázal ještě další problém* a má nemecký ekvivalent s *es*: *Es zeigte sich hier noch ein weiteres Problem*. Druhú štruktúru reprezentuje nemecká veta *Es sind nur Ausreden* s českým prekladom *To jsou jen výmluvy* a tretiu nemecká výpoveď *Es blitzte* s ekvivalentom *Blýskalo se*, resp. *Ono se blýskalo*. Autorka odhaľuje celú plejádu komunikatívnych funkcií uvedených zámen (v hovorenej realizácii v súhre so suprasegmentálnymi javmi) a ukazuje na zhody a rozdiely v češtine a v nemčine.

Robert Hammel (Berlín) sa zaoberá v štúdiu *Mluvnice Dobrovského jako základ srovnávací mluvnice slovanských jazyků* gramatikou Josefa Dobrovského (spolu s P. J. Šafárikom zakladateľ slavistiky), ktorá vyšla v roku 1809 v nemčine s názvom *Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache* a ktorú pokladá za prvú gramatiku češtiny s preskriptívnou funkciou (hoci východiskom je jazyk Kralickej biblie) a zároveň za gramatografický vzor, podľa ktorého priamo vznikli slovanské gramatiky: gramatika ruštiny A. J. Puchmayera (1820), slovinčiny F. S. Metelku (1825), poľštiny V. Hanku (1839), hornej lužickej srbčiny J. P. Jordana (1841). Sem zaraduje aj gramatiku staroslovienčiny samého Dobrovského, ktorá vyšla v latinčine: *Institutiones linguae slavicae veteris dialecti* (1822). Analýze predchádza opis situácie v Habsburskej monarchii, keď sa v čase tereziánskej školskej reformy vzorom na písanie slovanských učebníc a gramatík stala nemecká gramatika *Verbesserte Anleitung zur deutschen Sprachlehre*, ktorú vydal J. I. Felbinger. Tá mohla byť vzorom len formálne, nie v rovine systémového opisu. Preto sa ideálnym „formulárom“ (Dobrovský) s ohľadom na morfológickú a genetickú typológiu slovanských jazykov stala práve Dobrovského gramatika. R. Hammel ukazuje porovnávaním supína, opisné-

ho pasíva a vynechávania osobných zámen vo funkcii podmetu („pro-drop“), ako možno zostaviť porovnávaciu gramatiku slovanských jazykov (nie v tradičnom chápaní) ako komparáciu poznatkov gramatikov o gramatických javoch v rozličných slovanských jazykoch. R. Hammel uvádza, že Bernolákova gramatika bola ovplyvnená predovšetkým Doležalovou gramatikou z roku 1746 (V. Blanár 2005) a Štúrova koncepcia *Nauky reči Slovenskej* (v štúdii nesprávne uvedený názov *Náuka nárečia slovenského*, s. 211) popri Dobrovskom predovšetkým A. F. Pottom a F. Boppom a v oblasti triedenia slovenských slovies H. Cegielskym (F. Triska 1930).

Berlínsky zborník je súborom zaujímavých a cenných príspevkov z oblasti slovakistiky a bohemistiky, čiastočne s presahom do slavistiky.

ENCYKLOPÉDIA JAZYKA PRE DETI

(Encyklopédia jazyka pre deti. Editori Ľudmila Liptáková, Martin Klimovič.
Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2014. 248 s. ISBN 978-80-555-1125-2)

Slavomír Ondrejovič

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava
e-mail: slavoo@juls.savba.sk*

Vedecko-pedagogickí pracovníci Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity Darina Cibáková, Iveta Gal Drzewiecka, Martin Klimovič, Eva Krištanová, Danka Lešková, Ľudmila Liptáková, Ľuba Sičáková a Katarína Vužňáková pripravili pod vedením Ľudmily Liptákovvej a Martina Klimoviča *Encyklopédiu jazyka pre deti* určenú pre čitateľov vo veku od osem do dvanásť rokov. Z hľadiska žánru je to určite dobrý nápad, veď encyklopedické diela u čitateľov mladšieho (ale i staršieho) školského veku sú mimoriadne obľúbené. V úvode zostavovatelia píšú, že ich snahou bolo podať veku primeraný odborný text ako zdroj nového poznania jazyka, čo sa im do veľkej miery podarilo. Encyklopédia je dostatočne atraktívna, na čom má zásluhu aj vydaná grafická úprava knihy (I. Gal Drzewiecka).

Je zrejme, že zostavovatelia encyklopédie sa usilovali, aby lektúra tejto encyklopédie bola pre deti poučným i dobrodružným čítaním. Nepredkladajú preto iba hotové poznatky, ale podporujú poznávanie a objavovanie nového poznania prostredníctvom testov, hádaniek i alternatívnych prístupov. Jedným z cieľov encyklopédie je, ako sa píše v úvode, aj formovanie pozitívneho postoja dieťaťa k materinskému a štátnemu jazyku a, samozrejme, aj k jazykom národnostných menšín i k ďalším jazykom používaných v Európe a vo svete. Jazyk tu defiluje pred mladými čitateľmi v základnej dorozumievacej a poznávacej funkcii, ale rovnako sa predstavuje aj ako jedna zo základných hodnôt v živote človeka a spoločnosti a napokon i ako prostriedok medzilidského porozumenia či nástroj radosti, zážitku a krásy. Ako vidieť, dá sa to bez veľkých a zbytočne nadnesených či patetických slov. Autori vedia, že na dosiahnutie tohto cieľa im postačí, ak ukážu, aký jazyk pestrofarebný a zaujímavý môže byť. Táto publikácia je dobrým doplnením pre školákov, nenútene správa mladého čitateľa do takých zákutí jazyka (slovenčiny), do ktorých nie je čas nazrieť v rámci vyučovacieho procesu.

Encyklopédia jazyka pre deti nemá typickú abecednú štruktúru, no tematicky je rozvrhnutá do ôsmich kapitol s takýmito názvami: 1. Slovenčina na Slovensku, v zahraničí a v mojom živote, 2. Komunikujeme, 3. O texte, 4. Jazykovými dverami do literatúry, 5. O slovách, 6. O vlastných menách, 7. Píšeme podľa pravidiel a 8. O písme.

V prvej kapitole sa mladý čitateľ dozvie základné informácie o slovenčine v kontexte jazykov sveta. Je nenútene informovaný o tom, ktoré jazyky sú slovenči-

ne najbližšie, kde všade ľudia hovoria po slovensky, ako sa diferencuje slovenčina zemepisne, ako náš jazyk vznikol, ako sa vyvíjal a vyvíja až do dnešných dní, ako sa rozširuje slovná zásoba. Všetko to je dopĺňané zaujímavými hádankami, pojmovými mapami a testami. Autori podľa očakávania venovali osobitnú pozornosť okrem slovenčiny aj češtine, ktorá nie je domácim, ale na Slovensku vzhľadom na históriu ani nie celkom cudzím jazykom. Encyklopédia sa pritom nedrží rigorózne iba v rámci hraníc spisovnosti, ale primerane poučuje čitateľov o celom národnom jazyku, vrátane slangu.

V ďalších kapitolách encyklopédie sa čitateľ dozvie mnoho zaujímavých vecí o dorozumievaní a komunikačných situáciách, vrátane elektronickej (najmä jej skratkovitej povahe). Ďalej sa preberajú témy o texte a jeho druhoch, osobitne o literárnom texte, zaujímavo najmä o rozvíjaní príbehu, o systéme v slovníku, kde sa informuje o nadradených a podradených slovách, o podobných slovách i „protislovách“, o slovách, ktoré zostarli, i o slovách, ktoré sa iba nedávno narodili (nové pomenovania).

Pre prípadné 2. vydanie upozorníme však aj na niektoré drobné nepresnosti. V lexikologickej či lexikografickej kapitole na s. 129 sa čitatelia dozvedia, že v prípade, ak majú čitatelia pochybností, či sa „l“ pred samohláskami „i“ a „í“ číta mätko alebo tvrdo, stačí pozrieť do *Pravidiel slovenskej výslovnosti*. Tam podľa autorov mladý čitateľ zistí, že *sliny* čítame „sliny“ aj „slíny“ a že *líščatá* sa môžu vysloviť „líščatá“ aj „líščatá“. V bežnej (aj kultivovanej) praxi to naozaj tak je a boli by sme radi, keby to takto podávali aj *Pravidlá slovenskej výslovnosti* Á. Kráľa, na ktoré sa zrejme autori odvolávajú. Ale, žiaľ, ani v jednom vydaní *Pravidiel slovenskej výslovnosti* tohto autora nenájdeme takýto „progresívny“ výklad.

Z detailov možno ešte spomenúť, že nie sú celkom presné informácie o nárečových slovách. Na s. 130 sa totiž tvrdí, že na východe Slovenska sa zemiaky volajú aj *bandurky*, na strednom Slovensku *švábka* a na západe *krumple*. Je to dosť zjednodušené, aby to bola pravda (na juhu stredného Slovenska sú skôr *krumple*). Možno by bolo dobré uviesť, že v nárečiach sú aj *bandurky* (spišské, šarišské, zemplínske), *erteple* (záhor.), *grule* (gemer., spiš. šariš.), *grumbir* (záhor.), *krompere* (šariš., abov.), *krumple* (záhor. trenč., novohr.), *repa* (orav.), *švábka* (orav.), *zemáky* (záhor.), *komper*, *krumpel* (šariš.), *krumpla* (nitr.) a pod., aby ešte viac vynikla nárečová diferencovanosť na Slovensku.

Alebo ak sa ďalej pri výklade o počítačovej myši tvrdí, že sme si v tomto prípade preniesli to, čo sme už poznali, na novú vec, nie je to celkom presné. Tento prenos urobili pred nami už niekde inde: v anglickom jazyku (mouse) a my sme to po Angličanoch zopakovali prostredníctvom tzv. kalkovania.

Je iste pravda, že vedeckému prístupu by sme sa mali učiť čo najskôr, najlepšie už v detstve. Dôležité je pritom nielen – možno trochu paradoxne – spoznávať fakty,

ale učiť sa ich aj spochybňovať. Nie všetko je také, ako sa nám javí na prvý pohľad. Súčasťou skutočnej vedy a vedeckého myslenia sú totiž aj pochybnosti. Budúci vedec (i jazykovedec) sa musí čím skôr naučiť aj kritickému mysleniu, lebo len tak sa dostane k pochopeniu podstaty vecí tohto sveta, vrátane jazyka. A k takémuto mysleniu môže prispieť aj *Encyklopédia jazyka pre deti*.

VÝZNAMNÉ JUBILEUM ANNY ORAVCOVEJ

Slavomír Ondrejovič*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava
e-mail: slavoo@juls.savba.sk*

Vo februári tohto roka oslávila PhDr. Anna Oravcová, CSc., niekdajšia pracovníčka Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV a „takmer pätnásťročná“ výkonná redaktorka časopisu Slovenská reč, v tichosti a v ústraní svoje okružle jubileum. Súvisí to najmä s tým, že v istom okamihu pred sľubne sa rozvíjajúcou kariérou dala prednosť rodinným povinnostiam, ktoré na ňu doľahli po smrti otca.

Zopakujme pre pamäť, že Anna Oravcová sa narodila 11. februára 1946 v stredoslovenskej obci Lišov (okres Krupina). Po absolvovaní gymnaziálnych štúdií vo Zvolene nastúpila na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského, kde v rokoch 1964 – 1969 vyštudovala rusistiku a slovakistiku. Nebýva to často, ale ten nevelký rusisticko-slovakistický „krúžok“, ktorý navštevovala aj naša jubilančka, dodal na súčasnú jazykovednú scénu na Slovensku troch aktérov (okrem Anny Oravcovej aj Martu Bugárovú a Slavomíra Ondrejoviča). Inou špecifickou črtou kariéry A. Oravcovej bolo, že sa pracovníčkou JÚLŠ SAV stala ešte pred skončením štúdia v roku 1969.

V Jazykovednom ústave, ktorý bol jej jediným a celoživotným pracoviskom, obhájila kandidátsku dizertačnú prácu *Polovetné konštrukcie v spisovnej slovenčine*, pričom túto tému potom precizovala vo viacerých následných štúdiách. Po nástupe do ústavu bola zaradená do oddelenia súčasného spisovného jazyka, aby sa tam stala tímovou hráčkou vo viacerých projektoch – najprv v oblasti syntaxe a výskumu spisovného jazyka, neskôr aj sociolingvistiky. Jej účinkovanie v ústave sa naďalej posúvalo a v súlade s ústavnými plánmi vyústilo napokon do rezortu lexikografie: stala sa členkou autorského kolektívu, ktorý pripravoval viacväzkový *Slovník súčasného slovenského jazyka*. Okrem toho sa autorsky zúčastnila aj na vypracúvaní známeho diela *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (1989), ktoré by si dnes takisto zaslúžilo pokračovanie, a spolupracovala aj na príprave akademickej *Syntaxe slovenského jazyka*, ktorá sa v 80., ale aj 90. rokoch znovu rozbiehala. Tu mala mať na starosti, okrem iného, problematiku príslovkového určenia a syntaktických antonym, o čom priebežne vydávala svedectvo svojimi štúdiami. Syntax slovenského jazyka sa, žiaľ, ako je známe, doteraz napriek viacerým pokusom nerealizovala, takže aj príslušné štúdie A. Oravcovej ostali akoby „nedopovedané“.

Anna Oravcová pracovala úspešne aj v oblasti sociolingvistického výskumu. Pripravila výrazné state o vzťahu rozhlasových pracovníkov k spisovnému jazyku, ako aj o postojoch používateľov jazyka k svojmu jazyku vôbec a o jazykovom vedomí jazykových redaktorov. Výskum jazykových postojov ostáva doteraz oblasťou, ktorú slovenská jazykoveda značne zanedbala a na nedostatok empirických výskumov v tejto oblasti jazykoveda na Slovensku trpí doteraz. Spomeňme aj to, že doteraz sa cituje jej štúdia o anglicizmoch v slovenčine, ktorá má takisto empirický charakter. V čase, keď začali vznikať plány na rozsiahle lexikografické dielo *Slovník súčasného slovníka slovenského jazyka*, zapojila sa skutočne naplno do jeho prípravy. Nielenže prvý zväzok (2006) vyšiel s jej autorskou účasťou (mala v ňom koncepcne na starosti problematiku predložiek a predpôň), ale v posledných rokoch svojej prítomnosti v ústave jej bola zverená úloha zabezpečovať organizačne život lexikografického oddelenia ako jeho vedúca.

Anna Oravcová bola známa v slovenskej jazykovede aj tým, že dlhý čas (od začiatku roka 1982 do 2. čísla roku 1996) vykonávala neľahké poslanie výkonnej redaktorky časopisu Slovenská reč. V tejto funkcii vypracovala aj autorský register časopisu za roky 1932 – 1985, ktorý sa neskôr v spoluautorstve so S. Ondrejovičom „predĺžil“ až do roku 2000 (2001). Ako spomína aj vtedajší hlavný redaktor časopisu F. Kočiš, naša jubilančka túto redaktorskú prácu robila maximálne zodpovedne, s nevšednou citlivosťou a taktom, spoľahlivo a s rozhľadom.

Z nášho pohľadu môžeme vysloviť len ľútosť, že Anna Oravcová nepokračovala v činnosti na svojich úlohách. Keď sa pozrieme späť do zrkadla slovenskej jazykovedy, je zrejmé, že jej odchodom ústav stratil svedomitú kolegyňu s vysoko exponovaným vzťahom k pracovným povinnostiam, pričom jej odchod určoval principiálny postoj k tomu, čo je pre život človeka dôležité. Ostáva nám už preto len vysloviť jej v mene kolegov z Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV i v mene celej jazykovednej obce veľkú vďaku za celú jej prácu v jazykovede a v našom časopise. Do ďalších rokov jubilantke želáme dostatok zdravia a vnútornej spokojnosti. Všetko najlepšie, Anka.

ZA ANNOU RÝZKOVOU

Juraj Hladký

*Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Hornopotočná 23, 918 43 Trnava, e-mail: jurhladky@gmail.com*

Docentka Anna Rýzková, s ktorou sa na sklonku minulého roka symbolicky rozlúčili aj kolegovia z našej redakcie, hovorievala, že s Trnavou ju spája hrubá pupočná šnúra. Istotne aj preto, že takmer polstoročie jej aktívnej pedagogickej praxe sa spájalo práve s týmto mestom. Ona pupočná šnúra sa náhle pretrhla v piatok 20. novembra 2015. Slovenská jazykoveda, akademická obec Trnavskej univerzity a Univerzity Komenského, bývalí kolegovia, študenti a absolventi sa s docentkou PhDr. Annou Rýzkovou, CSc., rozlúčili 24. novembra 2015 v rodnej Prietrži.

Anna Rýzková sa narodila 25. 6. 1936 v obci Prietrž v okrese Senica. Krátko pôsobila ako učiteľka slovenského jazyka na základných školách V rokoch 1955 – 1960 študovala slovenský jazyk na Fakulte spoločenských vied Vysokej školy pedagogickej v Bratislave a v tom istom období pôsobila na Osemročnej strednej škole v Malackách, v období rokov 1960 – 1962 na Základnej deväťročnej škole v Malackách. Svoje pôsobisko zmenila r. 1962, keď nastúpila na miesto vysokoškolskej pedagogičky na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Trnave. Ako lektorka slovenského jazyka začas pôsobila aj na Humboldtovej univerzite v Berlíne (1971 – 1973). V roku 1978 obhájila kandidátsku prácu na tému *Myjavsko-breзовské nárečie – vplyv osídlenia na formovanie zvukovej stránky*. O rok neskôr získala titul doktorka filozofie a docentkou sa stala v roku 1984. Ďalšie dva roky na pôvodnej Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Trnave zastávala funkciu vedúcej katedry a prodekanke.

Po zrušení fakulty v Trnave pôsobila v rokoch 1986 a 1987 na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty UK a svojich ďalších desať rokov (do roku 1997) venovala Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty UK. V tomto období spolu s Á. Kráľom pripravili dodnes aktuálnu publikáciu *Základy jazykovej kultúry*, neskôr sa spoluautorsky zúčastnila aj na vydaní vysokoškolských textov *Slovenský jazyk I.* (vyšli v 4. reedíciách) a príručky *Požiadavky zo slovenského jazyka a literatúry na prijímacie skúšky na vysoké školy*.

Annu Rýzkovú v období rokov 1995 – 1999 ministerstvo školstva poverilo vykonávaním lektorátu slovenského jazyka, literatúry a kultúry na Filozofickej fakulte Univerzity v Ľubľane, kde vydala vysokoškolské skriptá *Slovaščina za Slovence* (Slovenčina pre Slovincov). Po skončení pobytu v Slovinsku sa doc. Rýzková vrátila na svoje bývalé pôsobisko do Trnavy – tentoraz už v rámci Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity. Vo svojej vedeckej aj pedagogickej práci sa venovala

tým oblastiam, ktoré jej boli vždy blízke – fonetike a fonológii, jazykovej kultúre, morfológii slovenského jazyka a jazykovému vzdelávaniu.

Docentka Rýzková patrila k tým pedagógom, ktorí dokážu aj najnovšie poznatky vhodne prezentovať študentom, a to nielen vysokoškolským. Záslužná je činnosť doc. Rýzkovej aj v sprostredkovaní jazykovedných poznatkov mladým generáciám. Spolu s M. Patákovou vydali príručky *Diktáty a pravopisné cvičenia pre 6. – 9. ročník ZDŠ* (3 vydania) a *Pravopisný výcvik v 5. – 8. ročníku základnej školy* (5 vydání), ktorá sa nadhlo stala vyhľadávanou pomôckou pre učiteľov aj žiakov. Je aj spoluautorkou príručky *Všestranný jazykový rozbor* (2 vydania). Vo vydávaní príručiek, učebníc pre stredné školy a gymnáziá a cvičebníc pre základné a stredné školy, zameraných najmä na pravopisné problémy a jazykovú kultúru, pokračovala ako autorka alebo spoluautorka (edície pre jednotlivé ročníky ZŠ s názvami *Učíme sa pravopis, Precvičme si pravopis*). Medzi jej najnovšie práce patrí *Cvičebnica zo slovenského jazyka pre gymnáziá 4 (morfológia)* z roku 2007 a *Didaktická príručka pre učiteľov* s podtitulom *Slovenský jazyk pre 1. stupeň ZŠ* (spoluautorky M. Beláková a M. Moravčíková) z roku 2010.

Spomenúť musíme aj ďalšie odborné a organizačné aktivity docentky Anny Rýzkovej. Pôsobila v Slovenskej jazykovednej spoločnosti a pracovala ako členka redakčných rád časopisov *Didaktické studie*, *Kultúry slova*, *Philologie*, takisto spolupracovala aj na edičnom programe Slovenského pedagogického nakladateľstva. Ako recenzentka posudzovala desiatky monografií, odborných publikácií, štúdií, vysokoškolských učebných textov a učebníc pre základné a stredné školy. Počet diplomových, kvalifikačných a záverečných prác, ktoré viedla alebo oponovala, možno rátať na stovky. Dekan Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity v roku 2006 významenal doc. Annu Rýzkovú Zlatou plakétou Pedagogickej fakulty TU a o rok neskôr jej dekan Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského udelil Zlatú medailu Pedagogickej fakulty UK.

Docentka Rýzková odchovala celé generácie učiteľov slovenského jazyka. V minulosti a aj medzi svojimi dnešnými študentmi mala povest' erudovanej, prísnej, ale spravodlivej a váženej pedagogičky. Kolegovia ju mali radi pre jej rozvážnosť, priamosť a srdečnosť.

Na zaslúžený odpočinok docentka Rýzková odišla pred tromi rokmi, no so svojím bývalým pracoviskom i tak zostala v pracovnom i priateľskom kontakte. Rozlúčili sme sa s blízkou kolegyňou, s ktorou nás nespájala len pracovná náplň a riešenie spoločných úloh, ale aj bežné životné radosti či peripetie.

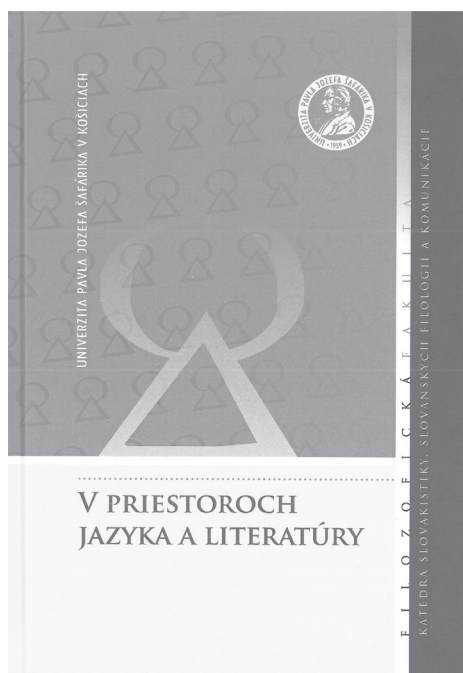
Ďakujeme Ti, vážená pani docentka, za Tvoju dlhoročnú prácu v jazykovede i za katedrou, za to, že sme mali možnosť čerpať z Tvojej múdrosti a skúseností, i za to, že si nám bola vzorom priameho človeka.

ZÁPISNÍK BIBLIOGRAFA

zostavila Júlia Behýlová, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 64 Bratislava
e-mail: juliab@juls.savba.sk

V PRIESTOROCH JAZYKA A LITERATÚRY. Zost. I. Hajdučeková. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikianae. 11. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Filozofická fakulta 2013. 227 s. ISBN 978-80-8152-062-4.

Zborník zo seminára, ktorý sa uskutočnil dňa 26. marca 2009 v Košiciach, je venovaný slovenskému jazykovedcovi a literárnemu vedcovi, tvorcovi syntetickej fonologickej teórie, dr. h. c. prof. PhDr. Jánovi Sabolovi, DrSc. k jeho životnému jubileu. Okrem úvodného príspevku jubilanta Vzťah segmentov a suprasegmentov v zvukovej sústave prináša v prvej kapitole s názvom Jazyk články týchto autorov: I. Bónová, E. Frühaufová, I. Očenáš, P. Odaloš, V. Patráš, M. Sedláková, M. Sokolová, J. Zimmermann. V druhej kapitole Literatúra sú zastúpení autori M. Andričík, O. Balogová, R. Cenková, J. Dzurjak, J. Gbúr, I. Hajdučeková, K. Horák, R. Kovács, M. Milčák, J. S. Sabol, O. Sabolová, L. Šutor.

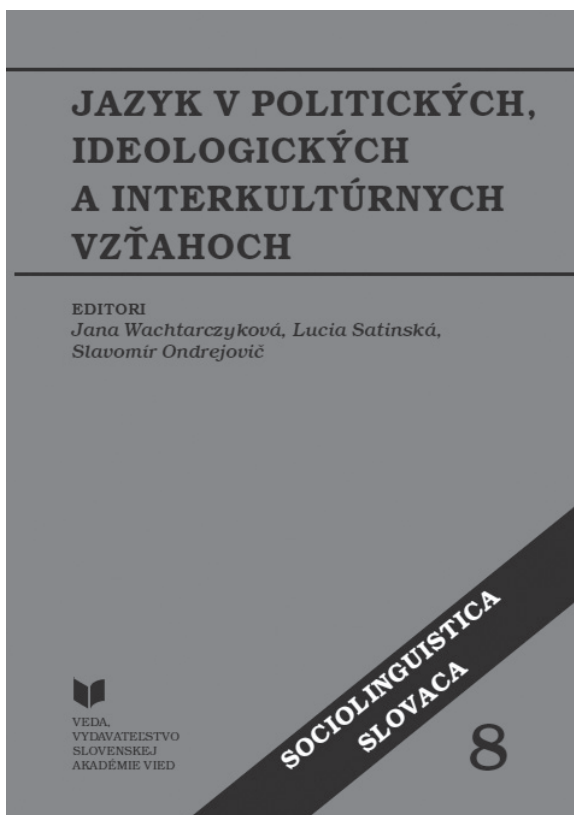
DOLNÍK, Juraj a kol.: CUDZOSŤ – JAZYK – SPOLOČNOSŤ. Bratislava: Iris 2015. 315 s. ISBN 978-80-8153-042-5.

Predkladaná publikácia vychádza z osvetľovania genézy cudzosti, z otázky, z čoho vzišla interpretácia inakosti ako cudzosti, z výkladu kultúrnej a sociálnej inakosti. Metodologickým základom výkladov sú prístupy z pozície semiotiky, socioligvistiky a diskurznej analýzy, v čom sa prejavuje „neskrotná rozpínavosť“ lingvistiky, jej vstupovanie do domén sociálnych a humanitných vied. Na tomto pozadí sa pertrakujú témy ako cudzosť vlastných dejín Slovákov, ich spisovného jazyka, cudzosť/necudzosť češtiny a čestva, prirodzenosť v jazyku so zreteľom na cudzosť, autonómizácia ako cesta k odcudzenosti, xenizmy v jazyku, rómska cudzosť, inakosť rodovej identity, matiek a dcér, mužov a žien. Témy naznačujú, ako sa rozlišuje lingvistický obzor v sektore inakosti a cudzosti: už zďaleka nejde len o cudzie slová, o preberanie z iných jazykov, ale aj o všetky aspekty kultúrnej a sociálnej inakosti v jazykovo-kultúrnom prostredí. Podstatná nie je otázka, ako ohraničiť predmet lingvistiky, ale otázka, ako sa dá z pozície jazykovedy prispieť k riešeniu problémov človeka a spoločnosti. Téma inakosť a cudzosť zahŕňa aj pre lingvistu značné množstvo výskumných námetov, ktorých odhaľovanie a výskumné využívanie je aj úlohou slovenskej xenolingvistiky v rámci xenológie.

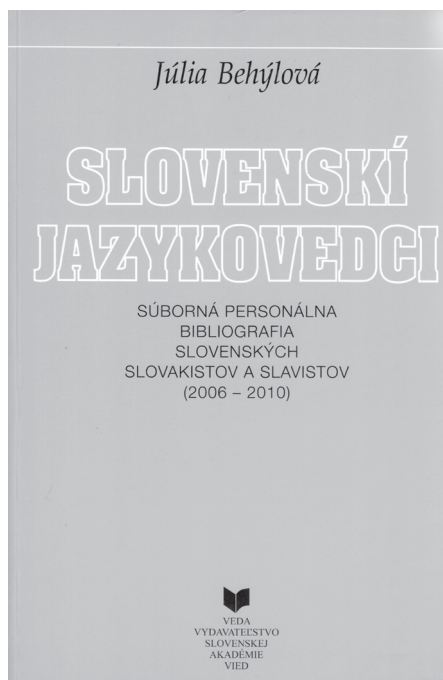
JAZYK V POLITICKÝCH, IDEOLOGICKÝCH A INTERKULTÚRNYCH VZŤAHOCH. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch konanej 21. – 22. 5. 2014 v Bratislave. Edícia Sociolinguistica Slovaca. 8. Eds. J. Wachtarczyková – L. Satinská – S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2015. 342 s. ISBN 978-80-224-1418-0.

Ôsme pokračovanie série Sociolinguistica Slovaca tematicky nadväzuje na predchádzajúci zborník tohto radu. Obsahuje dvadsať príspevkov, ktoré sú tematicky usporiadané do piatich kapitol: Lokálne verus globálne, Jazyk a moc, Aspekty jazykových problémov, Jazyková politika a Viacjazyčnosť na Slovensku. Publikácia rozvíja slovenskú bádateľskú tradíciu v oblasti skúmania vzťahu jazyka a spoločnosti v širšom zmysle, pričom predstavuje určité vyvrcholenie smerovania sociolingvistického výskumu u nás. Jej prínosom je aj to, že sa v nezvyčajnom prieniku spája súčasný domáci a zahraničný pohľad na otázky jazykovej politiky.

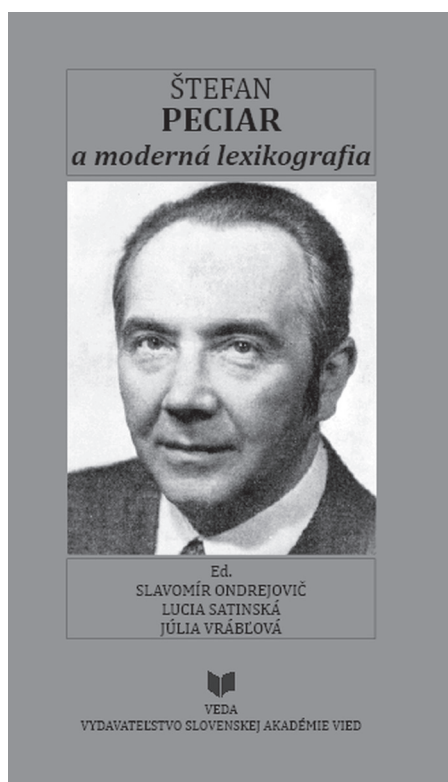
BEHÝLOVÁ, Júlia: *SLOVENSKÍ JAZYKOVEDCI: SÚBORNÁ PERSONÁLNA BIBLIOGRAFIA SLOVENSKÝCH SLOVAKISTOV A SLAVISTOV (2006 – 2010)*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2014. 572 s. ISBN 978-80-224-1403-6.

Šiesty zväzok súbornej personálnej bibliografie slovenských slovakistov a slavistov pokračuje v mapovaní slovenskej lingvistickej produkcie od zrodu profesionálnej jazykovedy na Slovensku v r. 1925 takmer až po súčasnosť. Kniha nadväzuje na predchádzajúce bibliografické kompendiá a zachytáva život slovenskej jazykovedy v bibliografickom zrkadle na začiatku 21. storočia (v rokoch 2006 – 2010). Bibliografická časť obsahuje údaje o 226 autoroch. V každom hesle prináša po základných biografických údajoch o autorovi bibliografiu jeho diel za roky 2006 – 2010 usporiadanú podľa rokov. Osobitne sa zachytáva spolupráca, prekladateľská, editorská a redakčná činnosť autora a literatúra o autorovi. Štruktúra záznamov zodpovedá 3. vydaniu bibliografickej normy STN ISO 690 upravenej podľa platnej pravopisnej kodifikácie publikovanej v 4., nezmenenom vydaní Pravidiel slovenského pravopisu. Publikácia je doplnená vecným a menným registrom. Spolu s predchádzajúcimi dielmi bude dobrou pomôckou pre každého jazykovedca, ale i ďalších záujemcov o štúdium prác slovenských slovakistov a slavistov, ako aj výborným prameňom pre štúdium dejín slovenskej jazykovedy.

ŠTEFAN PECIAR A MODERNÁ LEXIKOGRAFIA. Zborník k 100. výročiu narodenia Štefana Peciara. Eds. S. Ondrejovič – L. Satinská – J. Vrábľová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2014. 521 s. ISBN 978-80-224-0987-2.

Zborník z konferencie, ktorá sa uskutočnila v dňoch 8. – 10. decembra 2012 v Smoleniciach, je venovaný jednej z významných osobností slovenskej jazykovedy, niekdajšiemu riaditeľovi Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV a hlavnému redaktorovi legendárneho Slovníka slovenského jazyka (Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968). Príspevky sa týkajú predovšetkým šiestich zväzkov tohto slovníka, jeho koncepcie a spoločenského kontextu, ale aj života a kontextu vtedajšej doby. Ďalšie príspevky sú venované rôznym lexikografickým, lexikologickým, gramatickým, pravopisným a iným problémom, vzťahu slovenčiny a češtiny, sociolingvistiky, purizmu a pod. Väčšina príspevkov rozvíja myšlienky Štefana Peciara v duchu jeho odkazu. Zborník je vhodným študijným materiálom pre všetkých záujemcov o lexikografickú problematiku, vrátane študentov filologických odborov, u nás i v ďalších najmä slovanských krajinách.

GBÚR, Ján – SABOL, Ján: *VERŠ V ŠTRUKTÚRE BÁSNICKÉHO TEXTU*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikianae. 17. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 2014. 206 s. ISBN 978-80-8152-220-8.

Autori v monografickej práci využívajú teorémy verzológie (aj s výraznou prítomnosťou literárnohistorických a literárnohistorických indícií), všeobecnej jazykovedy a semiotiky. Témy kapitol: verzologické, všeobecnolingvistické a semiotické východiská výskumu rytmu a metra básnického textu, vývin slovenského verša, náčrt genézy Hviezdoslavovho jambu, verš Hviezdoslavovej drámy, Hviezdoslavov verš v priesečníku vzťahov romantickej a realistickej balady, k problematike vzťahu poézie a prózy, fónická a významová stavba básnického textu. Analýzy a interpretácie smerujú k „vonkajšej“, formovej, fónickej výstavbe veršovaného textu (s prepojením na jeho sémanticko-estetickú zložku) bez jeho explicitnejších špecifikácií v „priestore“ lyrického, epického a dramatického.

JAROŠOVÁ, Alexandra: *SLOVO V SLOVNÍKU Z POHLEDU ČASU A NORMY*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2015. 160 s. ISBN 978-80-224-1486-9.

Monografia na ploche dvoch kapitol rozvíja dôležité aspekty dejín a teoretického zázemia slovenskej lexikografie. Prvý pohľad ukazuje existenčné podoby a funkcie slovníkov od stredoveku až doteraz vrátane perspektívy ich vývoja. Ide o systematizujúcu syntézu poznatkov o danej téme doplnenú o nové zistenia a interpretácie. V tejto podobe predstavuje prvý komplexný a kompletný prehľad slovenskej lexikografie, ktorý tu doteraz chýbal. Druhý pohľad ukazuje ako funguje kľúčový a rozlične interpretovaný pojem teoretickej jazykovedy – norma – pri vedeckom opise slovennej zásoby, teda v slovenskej akademickej lexikografii. Tento pojem a jeho chápanie určuje spôsob tvorby slovníkov aj ich kritickú reflexiu, čo autorka demonštruje jednak na príklade vyrovnávania sa slovenčiny s dlhodobou prítomnosťou češtiny, ale aj na príklade vyrovnávania sa slovenskej jazykovedy s bohemizmami a lexikálnymi variantmi.

VŠEOBECNÉ POKYNY PRE AUTOROV

Redakcia neprijíma príspevky, ktoré už boli publikované alebo boli prijaté na uverejnenie inde. Vzhľadom na anonymné posudzovanie príspevkov (anonymous peer reviewing) žiadame autorov, aby svoje príspevky posielali e-mailom ako prílohu na adresu **wachtarczyk@gmail.com**, pričom samotný text príspevku **nesmie** obsahovať meno, ani pracovisko autora. Údaje o pracovisku, resp. bydlisku autora (presnú adresu), prosíme uvádzať do sprievodného mailu.

Záväznou súčasťou každého textu je anglický preklad jeho názvu. Pri príspevkoch do rubrik Štúdie a články, ako aj Diskusie a rozhľady, vyžadujeme abstrakt v anglickom jazyku v rozsahu okolo 100 slov. Abstrakt by mal predstavovať výťah z obsahu článku, nielen výsledky výskumu. Kľúčové slová v počte 3 – 10 prosíme uvádzať v angličtine a zároveň v jazyku príspevku, a to v abecednom poradí.

Autori zaslaním príspevku vyjadrujú súhlas s jeho redakčným spracovaním a publikovaním v periodiku Slovenská reč v časovo nešpecifikovanom horizonte. Príspevky môžu obsahovať maximálne 20 % autocitácií.

Pravidlá formálnej úpravy textu

- Texty predkladať vo formáte rtf alebo doc, písmo Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5 (okrem názvu príspevku).
- Na odlišenie príkladov od textu použiť kurzívu, na odlišenie typov písma aj bold, alebo horný a dolný index. Nič neriediť, nepodčiarkovať, nepoužívať iné typy písma.
- Na poznámky v texte používať automatickú funkciu textového editora „vložiť poznámku pod čiarou“ (ide o tzv. päťové poznámky uvádzané na každej strane).

Pravidlá uvádzania bibliografických odkazov

Časopis rozlišuje a osobitne uvádza 2 druhy bibliografických odkazov:

Literatúra (monografie, články v časopisoch a zborníkoch...) Zoznam literatúry je uvedený na konci článku, zoradený abecedne podľa priezviska autora. V zozname je iba literatúra, ktorá je v článku citovaná alebo na ktorú sa v texte odkazuje.

- V zozname literatúry sa krstné mená autorov rozpisujú, priezviská autorov sa píše VERZÁLAMI.
- Názvy publikácií v texte sa uvádzajú polotučnou kurzívou (napr. *Eudovít Štúr a reč Slovenská*).
- Monografia sa uvádza podľa vzoru: FURDÍK, Juraj: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993.
- Článok v časopise: HORECKÝ, Ján: Sémantické a derivačné pole slovíes ísť a chodiť. Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 4, s. 202 – 208.

Pramene (slovníky, encyklopédie, hist. dokumenty, atlasy, mapy, kartotéka...) sa uvádzajú abecedne v rámci literatúry. Napríklad:

- Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava: Veda 2003.

ale

rešpektujeme CIP publikácií, napr. zborníkov, monografií a slovníkov. Tieto bibliografické položky je možné uvádzať pod priezviskami editorov:

- JAROŠOVÁ, Alexandra – BUZÁSSYOVÁ, Klára (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Bratislava: Veda 2006.
- PRAVDOVÁ, Markéta (ed.): Jsme v češtině doma? Praha: Academia 2012

Internetové a korpusové odkazy: označujú sa v texte číslom v hranatých zátvorkách a hornom indexe ^[1] a zoznam odkazov je za literatúrou zoradený číselne podľa postupnosti citovania. Veľmi dlhé odkazy sa skracujú na úroveň nadradenej domény identifikujúcej daný zdroj. Pri korpusových odkazoch stačí uviesť verziu korpusu. Napríklad:

- ^[1] Jamrichová, Petra: Poznámky z družiny. Online: <http://jamrichova.blog.sme.sk/c/244412/Poznamky-z-druziny.html>, cit. 4. 11. 2011
- ^[2] Slovenský národný korpus – prim-5.0-public-all. Online: <http://korpus.juls.savba.sk>